

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Grup İlişkileri

SİBEL ARKONAÇ

Sibel ARKONAÇ

GRUP İLİŞKİLERİ

**ALFA
BASIM YAYIM DAĞITIM**

Yayın No: 153
Psikoloji Dizisi: 4

1. Baskı: Eylül 1993

ISBN 975-7368-29-6

© ALFA BASIM YAYIM DAĞITIM
Her hakkı saklıdır.

ALFA BASIM YAYIM DAĞITIM
Çatalçeşme Sok. No: 52/B
Tel: 511 55 03 - 513 87 51 Fax: 519 33 00
34410 Cağaloğlu/İSTANBUL

Kisi Ahulla Yücelir
Bilgi ile Büyür
Bu İkisi İle Saygı Görür

Kutadgu Biliz

Babam'a ve Annem'e

ÖNSÖZ

Eski Yugoslavya'da Boşnak-Sırp savaşı, Hindistan'da Hindu-Müslüman çatışmaları, Berlin Duvarı'nın yıkılmasını takiben eski demirperde ülkelerinde gözlenen siyasi rejim değişikliklerinin yarattığı sıkıntılar, Nazi düşünce yapısının hortlayarak başta Almanya ve bazı Avrupa ülkelerinde önce Türk'lerle olmak üzere yabancılara karşı düzenlenen sistemli saldırılar, ev kundaklayarak insanları yakma faaliyetleri bunların hepsi grup ve gruplar arası davranışlarla ilgili olayları anlamaya çalışan sosyal psikologların çalışmalarındaki çıkış noktalarıdır.

Çevremizde süregiden bu çatışma ve savaşları gözlediğimizde, çatışan grupların bazılarının kendilerini yeniden tarif etme amacı ile diğerlerinin ise eski konumlarını ve üstünlüklerini koruma amacıyla bu mücadeleye girdiklerini görmekteyiz. Bu sebeble grup içinde ve gruplar arasındaki davranışı yöneten süreçlerin neler olduğunu anlamak biz sosyal psikologlar için çok önemlidir.

Sosyal psikoloji'de grup ve gruplar arası ilişkiler konusu 2. Dünya Savaşı'nın getirdiği acı ve yıkıntıların halen devam ettiği ama sürekli bir barışın devam ettirilebileceğine dair inancın yoğun olduğu 1950'li yıllarda çok revaçtaydı. Yöntemsel ve teorik açıdan bu sahada bir çığır açmasıyla tanınan Muzafer Şerif ve onun takipçileri grup ve gruplar arası davranışı belirleyen süreçleri ve yapıyı anlamaya çalıştılar. 1960'lı yıllarda ise eski önemini kaybetti ve konu gruplar arası ilişkilerden şahıslar arası ilişkilerin incelenmesine kaydı.

Bu fenomeni tekrardan sosyal psikolojinin en popüler konusu haline getiren 1979'da yazdıkları makale ile İngiliz Henri Tajfel ve John Turner oldu. Minimal Grup Deneyleriyle başlattıkları Sosyal Kimlik-Sosyal Özdeşleşme yaklaşımını bugün artık sosyal psikolojide Şerif'in temsil ettiği Amerikan yaklaşımından farklı bir Avrupa kıtası yaklaşımı haline getirmişlerdir.

Bu kitap, grup ve gruplar arası davranış ile ilgili yapı ve süreçleri bu iki farklı -Amerikan- Avrupa görüşleri çerçevesinde karşılaştırmalı olarak ele almak ve ilgili çalışmaları Türk okuruna aktarmak amacıyla hazırlanmıştır.

Sibel ARKONAÇ, 1992

NIŞANTAŞI

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ	1
A- GRUPLA İLGİLİ YAKLAŞIMLAR	3
1. Grup Zihne Yaklaşımı: LeBon, McDougall	3
2. Bireysel Yaklaşım: Floyd Allport	6
3. Kognitif Sosyal Psikologlar: Şerif, Asch ve Lewin	7
4. Sosyal Kimlik Yaklaşımı: Tajfel ve Turner.....	10
B- GRUP OLUŞUMUNDAKİ SÜREÇLER	13
1. Karşılıklı Birbirine Bağımlılık (Interdependency)	13
ve Şahıslar Arası Çekicilik	
2. Teorik ve Deneysel Yetersizlikler.....	18
3. Sosyal Kimlik Yaklaşımı	25
C- GRUP YAPISI	38
1. Giriş.....	38
2. Mevki	40
3. Roller	43
4. Normlar	44
5. Grup İletişiminin Yapısı	48
6. Liderler ve Liderlik.....	50
D- SOSYAL ETKİ	60
1. Giriş.....	60
2. Uyma Davranışı (Conformity).....	61
3. Uyma Davranışı ile İlgili Yaklaşımlar	67
3.1. Malumat Sağlayıcı (Informative) Sosyal Etki ve Normatif (Normative) Sosyal Etki.....	67
3.2. Teorik ve Deneysel Yetersizlikler.....	71
3.3. Sosyal Kimlik ve Uyma Davranışı	73

4. Azınlığın Atkisi (Minority Influence)	78
5. İtaat: Otoritenin Sosyal Etkisi.....	86
E- GRUPLARDA KARAR ALMA	91
1. Giriş	91
2. Uçlara Kayma: Kutuplaşma	92
3. Kutuplaşma ile İlgili Teorik Yaklaşımlar	96
3.1. Sosyal Karşılaştırma Teorisi.....	96
3.2. İkna Edici Tartışmalar Teorisi.....	98
3.3. Sosyal Kimlik Teorisi.....	101
4. Grup Halinde Düşünme (Group Think)	104
F- GRUPLAR ARASI İLİŞKİLER.....	110
1. Giriş	110
2. Gruplar Arası Davranış Nedir?	110
3. Gruplar Arası Davranışı Açıklayan Teorik Görüşler	113
3.1. Karşılıklı Etkileşim Teorisi.....	113
3.2. Sosyal Kimlik Teorisi.....	125
4. Gruplar Arası Çatışmanın Azaltılması	155
G- KALABALIK DAVRANIŞI VEYA TOPLU HALDE DAVRANIŞ.....	164
1. Giriş	164
2. Kalabalığı Açıklayan İlk Teoriler	165
3. Kimlik Kaybı- Kimliksizleşme (De-Individuation).....	167
4. Ani Olarak Beliren Norm Teorisi (Emergent Norm Theory).....	170
5. Kalabalık Davranışında Sosyal Özdeşleşme ve Sosyal Kimlik.....	172
KAYNAKÇA.....	177

GİRİŞ

Günlük hayatta bir futbol takımı taraftarlarının davranışlarına bakıldığında bu kişilerin bir birlik içerisinde beraberce hareket ettikleri gözlenir. Bu kişiler artık bir şahıs olarak Ahmet veya Mehmet olmaktan çıkıp, bir beraberlik hissettikleri bu grup içerisinde kendilerini algılayıp, birbirlerine benzer davranışlar gösterirler. Kendilerini ve çevrelerindeki diğer insanları değerlendirirken ve davranışta bulunurken bu grup üyeliklerini bir referans noktası olarak kullanırlar. Birbirlerinin özelliklerini, sözgelişi aynı meslekten olmaları sebebi ile, benzer veya aynı olarak algılayan bu kişiler, kendilerini bu grubun üyeleri -esnaf, doktor, öğretmen- olarak görürler ve yine buradan hareketle kendilerini diğer gruplardan farklı algırlar ve değerlendirirler. Bu grup içerisinde kişiler, diğer üyeler ile ortak bir anlaşma sonucu belirlenen ve üyeler arası ortak davranışı ve tutumlararası birliği sağlayan, birtakım normlara bağlı kalırlar. Bu normlar grup içerisinde üyelerin davranışlarını düzenler ve kontrol eder.

Birey için çok önemli olduğu ve onun için psikolojik bir anlam taşıdığı görülen grup nedir?

Tasvirî bir şekilde ifade edilecek olursa; kendilerini aynı grubun üyeleri olarak algılayan, dolayısıyla grup içerisinde diğerleri ile aynı psikolojik anlamı ve önemi paylaşan, bu grup üyeliğinin özellik ve değerleri hakkında sosyal bir anlaşmayı bir ölçüde sağlayan bireyler topluluğuna grup denir.

Grup, değişik görüşlere göre sosyal psikologlarca farklı şekillerde tarif edilmektedir. Nitekim sosyal psikolojide dönem dönem etkin rol oynayan yaklaşım tarzlarının grupla ilgili teorileri dolay-

sıyla grubun ne olduğuna dair yaklaşımları farklı şekillerde yönlendirdiği görülür. Bu sebeble grup fenomeninin anlaşılması açısından geliştirilmiş çeşitli grup teorilerini bu görüşler çerçevesinde ele almak konuya açıklık getirecektir.

A- GRUP İLE İLGİLİ YAKLAŞIMLAR

1- "Grup Zihni" Yaklaşımı: LeBon, McDougall

Davranışın bir bilim olarak ele alınıp, deneysel temelde incelenmediği geçen yüzyıl sonlarında, grup ile ilgili ilk görüşler Gustave LeBon tarafından öne sürülmüştü. 1870'lerde Paris'te meydana gelen toplu halk hareketlerinden fazlasıyla etkilenmiş olan LeBon (1895) grubu kalabalık şeklinde ele almıştı. LeBon'a göre bazı hallerde ve yalnız bu hallerde bir insan topluluğu, onu oluşturan ayrı ayrı kişilerin sahip olduğu özelliklerden çok farklı yeni özelliklere sahip olur. Bilinçli şahsiyet ortadan kalkar, bütün bu kişilerin fikirleri ve hisleri tek bir yöne çevrilir. Geçici fakat pek açık özellikler gösteren kolektif bir zihniyet ortaya çıkar (1976).

Kalabalığın tesiri ile oluşan bu kolektif zihniyet (collective mind) veya grup zihniyeti, bireylerin normalde kontrol altında tuttukları bilinçsiz dürtülerini önplana çıkartır ve gerçekte barbar ve ilkel olan renklerine geri dönmelerine yol açar.

Kendisine göre, heyecan ve dürtüler ile hareket eden ve zihnen gerilemiş olan kalabalığın bu özelliklerinin ortaya çıkışında birtakım sebepler vardır.

Kalabalık içersinde kişi, sayı fazlalığının verdiği duyu ile tek başına olduğu vakit frenleyebildiği içgüdülerini serbest bırakır. Anonimlik özelliği taşıyan kalabalık, bireylerin daima tek başına oldukları vakit zapt ettikleri sorumluluk hislerini ortadan kaldırır. Bir ikinci sebep ise, kişilerin hareket ve hislerinin karşılıklı taklid etme yoluyla çok hızlı bir şekilde kalabalık içersinde yayılmasıdır. Bu hızlı yayılmanın ve kimlik kaybının sonucunda kişiler kolaylıkla birbirlerinin etkisinde kalabilirler. Etki altında kalma, kalabalıktaki herkes için aynı olduğundan, kişiler üzerindeki etkisi onları aşırı coşkun birtakım hareketlere kadar sürükleyebilir (LeBon, 1976).

Sonuçla; LeBon'a göre kalabalık, ilkelliğe, barbarlığa, zihinsel geriliğe geri dönüşün ortaya çıktığı; muhakemesine mantık yerine hayallerin hakim olduğu; liderliğin ise mesajların tekrarlanıp onaylandığı bir prestij mevkisi olduğu; dürtüler ve tepkisellikle motive edilen; ahlk normlarının işlemediği şiddet yüklü bir gruptur. LeBon grubu/kalabalığı şiddet yüklü bir ayaktakımı olarak ele almakla birlikte, kalabalığın onu oluşturan kişilerden daha kötü veya iyi olabileceğini de öne sürmüştür. Kendisine göre bunun sebebi kalabalığı oluşturan kişilerin bu ortamda tepkisel davranmalarıdır. Kalabalıktaki şiddet yüklü, antisosyal davranışlı bu kişiler aynı zamanda kalabalık ğruna kendi şahsî menfaatlerinden vazgeçebilirler, kalabalıktaki diğer kişilere karşı yardımsever ve kahramanca davranan kişiler haline gelebilirler.

McDougall (1921) ise düzenli her toplumun bir kollektif zihni olduğunu tartışır ama kollektif bilinç veya bilinçsizlik fikrini red eder. Kendisine göre toplumda zihinsel bir birlik vardır. Herhangi bir kişinin zihni, McDougall'a göre, zihinsel veya maksadlı glelerin, bir düzen içersinde birarada olduğu bir sistem arzeder. Bu sistemi şekillendiren, toplumun bütün üyelerinin zihnidir. Başka bir ifade ile toplum kişinin zihni, kişinin zihni ise toplumun zihnidir. Bu grup zihni, o gruptaki kişinin zihni dışında veya onun üstünde (supra-personal being) bir zihniyet değildir. Bu zihinsel birlik sistemi, grubu oluşturan üyelerin sosyalleşmiş zihinleri arasındaki birlikteliktir.

McDougall, bireysel davranıştan farklı olduğunu savunduğu psikolojik grubu kollektif zihin faaliyeti ile tarif eder ve grubun oluşumu için birtakım asgari şartlar ne sürer. Buna göre herşeyden önce 1) yelerin zihinsel faaliyetinde bir ölçüde ortak bir nesne olmalıdır. Üyeler aynı anda aynı şeylere ilgi göstermelidirler; 2) yeler bu nesnelere karşı aynı tepkiyi veya heyecanı göstermelidirler, bu nesne ile aynı yaşantıyı paylaşmalıdırlar; 3) her üyenin zihin ha-

li, bir ölçüde, diğerlerinin zihinsel süreçlerinden etkilenmelidir. Üyelerin zihinsel faaliyetleri arasında bir ölçüde üstüste gelen bir etki olmalıdır (mesela: Bir şahsın bir olaya tepkisi kısmen diğerlerinin aynı olaya nasıl tepkide bulunduğuna göre belirlenir); 4) gerekli bir şart olmamakla birlikte, bu grubun bir bütün olarak her üyenin zihninde gelişmiş olması gerekir.

McDougall'a göre grup düzene girdikçe onun psikolojisi de giderek karmaşılaşır ve kolektif zihin daha da gelişir. Düzene girmemiş bir kalabalığın en düşük düzeyde bir kolektif zihin hayatı olabilir ama tam anlamı ile gelişmiş değildir. İlkel kalabalıkların yarattıkları aşırılıkların üstesinden gelebilecek olan şey, kolektif bir zihnin gelişmesidir. Böyle bir gelişme, grup varlığının sürekli olmasına; bütün üyelerin zihinlerinde bu grubun bir bütün olduğu fikrini paylaşılmasını -ki bu, grup zihninin benlik bilincini temsil eder-; "biz" ve benlik bilincine dair bir kimlik duygusunu geliştiren gruplar arası ilişkileri; gelenek, görenek ve alışkanlıklar çatısını; grup performansını artıran bir görev dağılımının ve sosyal yapının gelişmesini gerektirir.

Sonuçta McDougall'a göre; düzene girmiş bir grup, kolektif iradenin, yaşantının ve görev dağılımının ortaya çıkışı ile bireyin fakülteleri olan benlik bilincini, iradesini, amaca yönelik hareketini, mantıklı ve işbirliği halinde davranma kapasitesini geliştirir. Bütün bunlar grubun benlik bilinci, grup "ruhu", üyelerinin zihninde grubun bir bütün olduğu fikrini paylaşmaları üzerine kurulmuştur.

McDougall'ın kolektif psikoloji tanımı oldukça zor ve çoğunlukla anlaşılması güç noktalar taşır ama bununla beraber kullandığı temel kavramların, LeBon'un kavramlarından çok daha ayrıntılı ve geliştirilmiş kavramlar olduğu ifade edilir (Turner, ve ark. 1987). Daha sonra da görüleceği üzere aslında McDougall'ın bu kavramları, kognitif sosyal psikologların grup fenomenine bakış açıları ile benzerlikler taşımaktadır.

2- Bireysel Yaklaşım: Floyd Allport

Modern sosyal psikolojinin kurucularından sayılan ve sosyal psikolojide deneysel yöntemi savunan Floyd Allport (1924), grup zihniyeti, kolektif zihin fikrine karşı çıkar. LeBon'un, kalabalıktaki kişilerin kişisel his ve bilinçlerinin güdüsel temellere indirilmesi ve homojenlik gösteren böyle bir ortamda davranışların barbar ve ilkel kalıplara dönmesi fikrini red eder. LeBon'un bu görüşünü, "metafizik" olarak tanımlar ve davranışın bilimsel olarak ele alınışında bunun yeri olmadığını savunur.

Ama bunun yanında Allport (1924), grup kavramını bütünü ile red etmiştir. Grup davranışının, kişinin şahsî özelliklerine indirgenebilir psikolojik süreçler ile açıklanabileceğini savunmuştur. Kendisine göre grup psikolojisi denen şey, temelde bütünü ile kişinin psikolojisidir. Esas olarak şahsın kendisini inceleyen psikoloji, birey-içi mekanizmalarla sosyal davranışı açıklayabilmektedir. Çünkü, 'kişinin psikolojisi sosyal olmayandan sosyal olan ortama doğru değişiklikler göstermez. Bu sebeble, psikolojik hakikat olarak ele alınabilecek yegâne öge şahsın kendisidir... Sosyal denilen psikoloji ise genelde psikoloji kurallarının, sosyal çevrenin daha karmaşık uyaran şartlarına uygulandığı bir alt bölümden ibarettir.' (Allport, 1924, s/47). Allport için grup, bireysel hakikatların bir kümesi, bütünü oluşturan parçaların bir toplamıdır. Bu sebeble bütün grup süreçleri, şahıslar arası veya bireysel dinamikler seviyesinde incelenebilir. Allport'a göre grup yoktur, sadece insanlar vardır, insanlar, doğaldır ki, grup içinde tek başına olduklarından farklı şekillerde davranabilirler, tıpkı diğer situasyonlarda farklı davrandıkları gibi. Ama insanlar, uyarana has farklı situasyonlara uygun tepkilerde bulunmayı, yani farklı davranma tepkisini öğrenirler. Allport için sosyal etkileşim; şahsın vermiş olduğu tepkinin bir başkası için bir uyaran görevi gördüğü bir şartlı uyaran-tepki meselesidir.

3- Kognitif Sosyal Psikologlar: Şerif, Asch ve Lewin

Grup zihniyeti kavramının reddi konusunda Allport'la aynı düşünceyi paylaşan Şerif, Asch ve Lewin, grubun psikolojik hakikati konusunda ise Allport'dan ayrılırlar.

Kendilerine göre grubun işleyişinde psikolojik ve sosyal süreçler arası bir etkileşim söz konusudur ve birey grup ortamı içerisinde psikolojik olarak değişim gösterir.

Şerif (1936, 1966; Şerif ve Şerif, 1969), bir grup içerisinde olmanın kişinin yapısını değiştiren birtakım psikolojik sonuçlara sahip olduğunu ifade eder. Görüşlerinde gestalt psikolojisinin büyük etkileri görülen Şerif, birey-grup ilişkisine parça-bütün ilişkisinin genelleştirilmesi olarak bakar. 'Bir bütünü oluşturan parçalar arasındaki ilişki, algısal bir çerçeve oluşturur, bu algısal çerçeve içerisinde bütünü oluşturan parçaların birbirine bağımlı (interdependent) ilişkileri, o parçaların özelliklerini etkiler, dolayısıyla o bütünün içerisindeki her parça kendi başına değil aksine, o bütünün bir parçası olarak algılanır. Bu parçaların arasındaki ilişkinin değiştirilmesi ile de bütünün özelliği değiştirilmiş olur.' (Şerif ve Şerif, 1969, s/95). Bir örnekle açıklanacak olursa; hangi türden olursa olsun çalınan bir müzik eseri, belli zaman aralıkları içerisinde ardarda çalınan tek tek notalardan oluşur. Bu notaların kendi başlarına çıkardıkları ses tonları, çalınan müzik eserinin içerisinde çıkan ses tonlarından farklıdır. Aynı şekilde, bu notaların farklı şekillerde düzenlenmesiyle aynı sesler değişik müzik eserlerini oluştururlar. Dolayısıyla notalar arasındaki ilişkinin değiştirilmesiyle onların oluşturduğu müzik türü de değiştirilmiş olur.

Kişinin davranışı sosyal bir bütünün parçası olarak algılanır. Dolayısıyla bu bütünün içindeki kişinin davranışlarını doğru bir şekilde inceleyebilmek için, onun diğer üyelerle olan ilişkisine bakmak gerekir (Şerif ve Şerif, 1969). Grup üyelerinin birbirleri ile

olan ilişkileri bir bütün oluşturmak üzere algısal olarak yapılandırılır. Bu suretle her üye bir diğer üyeyi etkiler ve herhangi bir üyenin özelliği de bu sistem içindeki üyeliği ile tayin edilir. Bu sebeble üyeler kendilerini birey olarak değil aksine o grup içerisinde özellikleri değiştirilen sosyal bir sistemin üyeleri olarak algılarlar (Şerif ve Şerif, 1969). Dolayısıyla grup, Şerif'e göre, kişisel hareketlerif toplamı seviyesinde ele alınamaz.

Şerif daha sonra bu genel kuralı, sosyal normların şekillenmesi ile ilgili yaptığı teorik ve deneysel inceleme ile geliştirmiştir. Sosyal norm ve normların oluşması, grup üyelerince, ortak davranışlarda uyulacak olan standart hüküm ve fikirlerin, grup içerisinde bir anlaşma ile şekillenmesi olarak tarif edilebilir. Şerif (1936), sosyal bir normun şekillenmesini 'sosyal olarak üretilen fakat psikolojik olarak benimsenen bir atıf çerçevesi olarak' izah eder. 1936'da yaptığı laboratuvar araştırmasında objektif bir şekilde belirsiz bir ortam içersine soktuğu deneklerine hiçbir atıf çerçevesi vermemiştir. Denekler tamamen karartırılmış bir odada bir ışık noktasının hareketini tahmin etmek zorundadırlar, gerçekte ise bu ışık noktası hareketsizdir. Deneklerin ise kendilerine ve diğerlerine ait tepkileri, ışığın hareketi hakkında bir malumat kaynağı olarak kullandıkları görülmüştür. Tepkiler birbirine yakın bir anlaşma içerisinde veriliyormuş gibidir, denekler arası karşılıklı etkileşimin sosyal bir sonucu olarak birtakım normların paylaşıldığı ortadadır. Denekler, daha sonra tekrar tek başlarına deneye alındıklarında bir önceki denemedeki grup normlarına sadık kalmışlardır. Dolayısıyla bu normların sosyal olarak ortaya çıkmakla beraber üyeler tarafından psikolojik olarak benimsendiği ortadadır. Şerif buradan hareketle, sonuçta ortaya çıkan atıf çerçevesini, benimsenen bir sosyal normun ortaya çıkışı ve psikolojik bir grup oluşumunun başlangıcı olarak görür. (Şerif ve Şerif, 1969).

Asch'e göre (1952) grup ve birey ilişkisini açıklayabilmek

için 'öncelikle grubun işleyişini anlamalıyız. Birey tek başına bir birim değildir, sosyal bir bireydir, bir koca, bir çalışan, bir çocuk olarak sosyal düzen içersinde bir yere sahip bir kişidir... Bireyi anlamak için onu kendi grup ortamında incelemeli, grubu anlamak içinse karşılıklı ilişki içersinde olan hareketleri ile grubu oluşturan kişileri incelemek gerekir,' (1952, s/257). Dolayısıyla grup fenomeni kişilerin hareketlerinin hem ürünü hem de şartı olarak ele alınmalıdır (Asch, 1952).

Asch'e göre kişinin grupta ilişkisi bir parça bütün ilişkisidir ve bu ilişkide bütünün yapısı parça içinde özetlenir. Bu özet, insanların içinde kendilerini bir bütün olarak algıladıkları 'sosyal olarak yapılandırılmış bir saha' olarak tanımlanır. Bu sahada grup üyesi olan kişinin grubun diğer üyeleri ile ilgili yapısal benzerlikleri yer alır ve bu benzerlikleri diğer üyelerle paylaşır. Bu paylaşma ise kişilerin grup davranışı kapsar. Bu sebeble Asch'e göre (1952) grup davranışı ancak bu algılanan ortak psikolojik saha içersinde meydana çıkar ve bu psikolojik saha içersinde birey kendini bir bütünün parçası olarak algılar.

Lewin (1936, 1939, 1952) kişinin davranışını, kendisi ile çevresi arasındaki karşılıklı bir etkileşimin sonucu olarak ele alır bu davranışın kişinin yaşam mekânında (life-space) psikolojik olarak temsil edildiğini öne sürer. Yaşam mekânı ise kişinin herhangi bir andaki psikolojik yaşantıları olup kişiyi ve etkileşimde olduğu çevreyi kapsar. Lewin (1952) yaşam mekânının, kişinin üyesi olduğu çeşitli sosyal sistemleri kapsadığını dolayısıyla, davranışın sosyal ve psikolojik olarak grup üyeliği ile tayin edildiğini ve değiştirildiğini ileri sürer. Bu sebeble Lewin'e göre, bireysel davranış ancak, onu sosyal bir sistemin üyesi olduğu ve davranışlarının da bu sistemin dinamik özellikleri ile düzenlendiği gözönüne alınırsa anlaşılabilir.

Gestalt'çı fikirlerden etkilenen diğer teorisyenler gibi Lewin de grubu, onu oluşturan parçaların toplamından farklı olarak düşü-

nür ve parçaların benzerliğinden ziyade birbirleri arasındaki bağımlılığın bütüne dair algıyı şekillendirdiğini öne sürer. Kendisine göre grup, dinamik bir sistemi meydana getirmede birbirine bağımlı bireyler topluluğudur. Grup içerisinde farklı işlevlere sahip çeşitli üyelerin bir beraberlik (cohesion) içerisinde tertiplenmeleri de onun tipik bir özelliğidir.

4- Sosyal Kimlik Yaklaşımı: Tajfel ve Turner

Şerif, Lewin ve Asch'in bu grup teorileri 1940'lı ve 50'li yıllarda sosyal psikolojinin konuları arasına girdi. 1960'larda araştırmacılar bu teorik zemin çerçevesinde, grup içerisindeki bireylerin birbirine bağımlılığın ortaya çıkaran süreçleri araştırmaya başladılar. Fakat bu, araştırmalarında, kişiyi yeniden tek başına gruptan soyutlanmış bir birey olarak ele alınmasına yol açtı. Grup üyelerinin karşılıklı birbirlerine bağımlı ilişkilerinin, onların bu grup içerisindeki üyelikleri ile belirlenebileceği görüşü gözardı edildi (Bkz: Lott ve Lott, 1965; Thibaut ve Kelly, 1959). Grup içerisindeki karşılıklı birbirine bağımlı olma, şahıslar arası davranışlar olarak ele alınmaya başlandı. Bu sebeble de grup içi davranışlar, şahıslar arası davranışlardan farksız görülmeğe başlandı.

Şerif, Asch ve Lewin'in grup fenomenine olan yaklaşım tarzları, 1970'li yılların sonlarında Tajfel ve Turner (1979) tarafından tekrar gündeme getirildi. Grup davranışında, Şerif'in görüşünden hareketle geliştirdikleri sosyal kognitif görüş vasıtasıyla Tajfel (1978 a, b, c; 1979, 1981, 1984) ve Turner (1982, 1984, 1985, 1987, 1988), bireyleri grup üyesi olarak ele alarak sosyal algıda kognitif ve sosyal süreçler arasındaki işlevsel bir etkileşimin sonucu grup davranışının ortaya çıktığını ileri sürmüşlerdir.

Kişinin sosyal dünyasını zihninde nasıl düzenlediğine işaret eden sosyal kognisyonlar ve bu kognisyonların zihindeki temsil edi-

liş şekilleri, bu teoride algısal süreçlerin sosyal olarak tayin edilmesi şeklinde ele alınır (Turner, 1982). Bu sebeble sosyal kognisyon, sadece sosyal nesnenin algılanışı olmayıp bu sosyal nesnenin algılanışında rol oynayan süreçlerin sosyal olarak belirlenmesi olmaktadır. Kendilerine göre kognisyon ve davranışın tabiatı grup davranışını doğrudan belirlemektedir (Tajfel, 1984; Turner 1987).

Tajfel ve arkadaşları 1970'li yıllarda yaptıkları bir seri araştırma sonucundan hareketle bireyleri grup içi-grup dışı halinde kognitif bir kategorileştirmeye tâbi tutmanın grup davranışını ortaya çıkardığını öne sürerler. Tajfel'e göre (1981a) bütün içersinde her parçada algılanan özellikler, o bütünü tarif eden ortak özellikleri ortaya çıkartır, bu ortak özellikler de her grup üyesinin kendi sosyal kimliğinde temsil edilir. Grupla ilgili ortak özelliklerin her grup üyesinin zihnindeki bu temsil edilişi, grupların kendi üyelerinin sosyal olarak grupla özdeşleşmelerine sebep olur (Tajfel, 1979). Kişilerin çeşitli gruplarla olan özdeşleşmeleri ise onların kendi sosyal benlik kavramlarını tarif eden kognisyonlarını oluşturur (Tajfel, 1982).

Şerif (1966) grup içi davranışları açıklarken bütün içersinde bütüne ait olarak algılanan parçalar arasındaki karşılıklı bağıllığı önplanda tutar. Grup üyeliğinin yani parçanın bütüne ait olma algısının grup üyeleri arasındaki karşılıklı birbirine bağımlılıktan kaynaklandığını ifade eder. Fakat bu yaklaşımda grup üyesinin grupla özdeşleşmesi pek yer tutmaz. Şerif'in görüşünde grup üyesinin grupla özdeşleşmesinin pek fazla yer almaması Tajfel ve Turner'e göre (1979) bu teorinin bir eksikliğidir. Çünkü Şerif'in yaklaşımı ilgili deneysel bulguları her zaman desteklememektedir (Ferguson ve Kelley, 1964; Rabbie ve Horwitz, 1969; Blake ve Mouton, 1962; Tajfel, Flament, Billig ve Bundy, 1971). Nitekim Tajfel ve arkadaşlarının 1971'deki araştırma bulguları, yüzyüze etkileşimin olmadığı, işbirliği veya rekabet edici herhangi bir değişkenin de olmadığı

deney ortamında, kişilerin grup davranışları içersinde bulunduklarına işaret etmektedir. Bu ve bunun gibi başka deneysel bulgular, Şerif'in grup davranışında gözlenen üyeler arası karşılıklı bağımlılığın gerekliliğini ortadan kaldırmaktadır.

Tajfel ve Turner (1979), Şerif'in grup yaklaşımından hareket etmekle birlikte, kendi görüşlerinde sosyal kognitif bir süreç olan grup özdeşleşmesini önplanda tutmuşlardır. Kendilerine göre bu süreç, kişileri sadece bireysel şahıs olmaktan öteye götürebilecek bir mekanizmaya işaret etmektedir (Turner, 1988).

Grubun her üyesinin sosyal benlik kavramlarında o grubun temsil edilmesinin yanı sıra, bir şahsın yaşadığı sosyal ortamda, ait olduğu birçok çeşitli gruptaki üyelikleri de şahsın sosyal kimliğinde temsil edilir (Turner, 1982). Bu da kişiyi sadece bireysel şahıs olmaktan çıkartan, onun çeşitli sosyal ortamlardaki davranışlarını açıklayabilen bir kavramdır. Bu sürecin kognitif temsil olduğuna ve ifadesinin ise bireyin sosyal kimliğinde yer aldığına işaret edilir (Turner, 1982).

Turner (1982) kişinin grup seviyesindeki davranışını mümkün kılan sosyal kimliğin sosyal kognisyonları kapsadığını öne sürer. Nitekim bu yaklaşım kognisyonlarla ilgili teorilerle paralellik içersindedir (Bkz. Anderson, 1984; Landman ve Manis, 1983; Fiske ve Taylor, 1985). Bu teoriler göre grup üyesi olan kişiye sosyal alanda uyaranlar sağlar, bu uyaranlar ise uzun zaman içersinde o kişinin sosyal dünyasını yansıtan kognitif şemalarının meydana getirir. Bu sebeble kişinin sosyal kimliği seviyesindeki kognitif şemaların, üyesi bulunduğu grupta diğer üyelerle paylaştığı şemaları da yansıtabileceği düşünülebilir.

B- GRUP OLUŞUMUNDAKİ SÜREÇLER

Grup davranışının ortaya çıkmasındaki gerekli ve yeterli şartlar nelerdir? Kişilerin kendilerini bir grup olarak hissedip, grup halinde davranmalarına yol açan nedir? Kısacası, grubun meydana gelmesi için gerekli ve yeterli şart olan süreç veya süreçler nelerdir?

Sosyal gruba ilgili teorik yaklaşımları üç ayrı grupta ele almak mümkündür. Bu ayırım, bu yaklaşımların grup oluşumundaki ve grup davranışının ortaya çıkışındaki asgarî şartları belirleyiş şartlarına göre yapılmıştır. Buna göre 1) şahıslar arası birbirine bağımlılığı gerekli ve yeterli şart olarak ileri süren Lewin ve Şerif gibi teorisyenlerin yaklaşımları; 2) Festinger ve Heider gibi şahıslar arası benzerliği grup oluşumunda önemli kıstas olarak alan teorisyenlerin yaklaşımları ve 3) sosyal kimlik algısını ve grupla özdeşleşmeyi gerekli ve şart olarak gören Tajfel ve Turner'ın sosyal kimlik teorisi.

Bu bölümde önce ilk iki yaklaşım, karşılıklı birbirine bağımlılık ve şahıslar arası çekicilik adı altında ele alınacak daha sonra sosyal kimlik yaklaşımı tek başına incelenecektir.

1- Karşılıklı Birbirine Bağımlılık (Interdependency) ve Şahıslar Arası Çekicilik

Şerif (1966), kişinin tek başına ulaşamayacağı türden hedeflerin elde edilmesinde işbirliğine yönelik karşılıklı birbirine bağımlılığın (interdependence) grup yapısını ortaya çıkaran süreç olduğunu savunur. Şerif'e göre rol ve mevki ilişkilerinin, normların yerleşmesi demek olan grup yapısı, grubu kaba bir insanlar toplamından ayıran kıstastır.

Grubun meydana gelmesinde Şerif (1966), ihtiyaçların tat-

min edilmesi için karşılıklı bağımlılık kıstasının, kişiler arasında karşılıklı etkileşimi ve beraberliği (cohesion) ortaya çıkarma eğiliminde olduğunu ileri sürer.

Şerif ve arkadaşlarının sık sık sözü edilen 1949, 1953, 1954'deki saha araştırmaları da paylaşılan grup kimliğinin ve sosyal yapının, üyeler arasındaki karşılıklı bağımlılığın nasıl kaynaklandığına işaret etmektedir. 11-12 yaş arası çocukların normal bir yaz kampı ortamı içersindeki denek olarak kullanıldığı bu araştırmada, kamp yöneticileri olarak bilinen araştırmacılar kamp faaliyetlerini grup oluşumu ve gruplar arası çatışma hakkındaki hipotezlerini sınayacak bir tarzda düzenlemişlerdir. Elde edilen verilere göre: Hedeflere ulaşmak için denekler arasında olumlu yöndeki karşılıklı bağımlılık işbirliği halindeki sosyal etkileşimi artırmış dolayısıyla da grup beraberliği yönündeki sosyal ilişkileri ve grup yapısını geliştirmiştir. 'Gruplar bir sosyal yapı oluşturmaya başlayıp, kendilerine isimler takmaya, gizli toplanma yerleri bulmaya ve kendilerine has bir lisan yaratmaya başlamışlardır' (Şerif ve Şerif, 1969, s/238-239).

Şerif'in grup oluşumu yaklaşımında kıstas olarak aldığı süreç, ortak bir hedefin elde edilmesinde karşılıklı birbirine bağımlılık olmasına rağmen teoriye derinlemesine bakıldığında altta yatan fikrin bundan biraz farklı olduğu görülür. Grup; kişinin şahıslar arası etkileşim (interindividual interaction) vasıtasıyla hedefine ulaşmasına katkıda bulunduğu ölçüde kişiye çekici gelir. Bu sebeple Şerif'in yaklaşımındaki temel süreç şahıslar arası olumlu etkileşimdir.

Lewin (1948) de grubun meydana gelişinde esas olan üyelerin birbirine benzerliği olmayıp aralarındaki karşılıklı birbirine (interdependency) bağımlılık olduğunu savunmaktadır. Grup 'dinamik bir bütün' olarak ele alınmaktadır. Lewin'e göre (1952); grup içersinde karşılıklı güçlerin çekiciliği olarak tarif edilen grup beraberliği grubun temel niteliğidir. Bu sebeble karşılıklı birbirine bağımlı-

lık ve beraberlik birlikte değişir (co-vary). Bu birlikte değişme Lewin'e göre ihtiyaçların tatmin edilmesi ile ilişkilidir. Karşılıklı birbirine bağımlılığı motive eden ihtiyacın tatmin edilmesidir, dolayısıyla ihtiyacın tatmin olma ölçüsü arttıkça da grubun beraberliği de artmaktadır.

Bir önceki bölümde hem Lewin'in hem de Şerif'in grup fenomenine olan genel yaklaşımları açıklanmıştı. Fakat bu iki teorisyenin teorilerinde yer alan karşılıklı birbirine bağımlılık ve şahıslararası çekicilik süreçlerine olan yaklaşımları bu genel yaklaşımları ile çelişen bir belirsizlik içersindedir. Bu iki teorisyene göre grup, birbirine kuvvetlice bağlı üyelerin oluşturduğu dinamik bir sistemdir ve tek tek üyelerin toplamından farklı bir bütüne işaret eder. Üyelerin özellikleri onların karşılıklı birbirine bağımlılıkları tarafından grup beraberliği gibi grup özelliklerine dönüştürülür ve bu özellikler, şahıslar arası çekicilik seviyesinde ele alınamaz, bu seviyeye indirilemez. Ama diğer taraftan gruptaki birbirine bağımlılığı ortaya çıkaran sürecin nasıl açıklanacağı belirgin değildir. Şahıslar arası çekiciliğe indirgenmeksizin ne gibi bir süreç bunu ortaya çıkarmaktadır?

Sosyal alış veriş (social exchange), pekiştirme ve denklik teorilerinin (equity theory) grupla ilgili yaklaşımlarında da karşılıklı birbirine bağımlılık ve çekicilik merkezî birer noktadır.

Sosyal alışveriş veya takas teorisi (Secord ve Backman, 1964; Thibaut ve Kelly, 1959), sosyal ilişkilerin bir kâr zarar hesabı üzerine kurulu olduğu iddiasında olup, ilişkileri bu cepheden incelenmektedir. Teoriye göre ilişkiden elde edilen kâr, zararın üzerinde olduğu sürece ilişki devam eder. Bu yaklaşımda beraberlik grup fenomeninin temel bir niteliği olup, gruba ait olmanın sağladığı kârın ölçüsüyle birlikte artmaktadır (Thibaut ve Kelly, 1959).

Lott ve Lott'un (1965) pekiştirme yaklaşımında bu iki kavram çok daha açık bir şekilde öne sürülmektedir. Hedefe ulaşmaya

vasıta olan karşılıklı etkileşim, pekiştirici bir mükafat işlevini görür ve şahıslar arasındaki çekicilik ile sonuçlanır. Şahıslar arası çekicilik ile eş tuttukları grup beraberliğini ise Lott ve Lott (1965) grup üyeleri arasında karşılıklı olumlu tutumların sayısı ve gücünden çıkartılan bir grup niteliği olarak tarif etmektedirler.

Berkowitz ve Walster (1976) ise denklik teorilerinde (Equity Theory) grubu; kişiler arasında birbirine denk seviyelerde olan karşılıklı bağlılığa göre tarif ederler. Bu teoriye göre, üyeler arasında algılanan eşitsizlik, ya bu karşılıklı bağımlılığın sona erdirilmesi ya da denkliğin tekrardan sağlanması yönünde baskıları doğurur. Üyeler arasında birbirine denk olan bağımlılığın ise şahıslar arası çekiciliği, bunun da grup beraberliğini ortaya çıkardığı öne sürülür.

Festinger ve Heider ise grup oluşumunda ve çekicilikte şimdiye kadar açıklananlardan farklı birtakım kıstasları gerekli şart olarak öne sürmüşlerdir. Teorilerinde, insanlar arasında daha önceden var olan tutum ve değer benzerliklerinin grup oluşumunda ve çekicilikte çok önemli roller üstlendiklerini iddia etmişlerdir.

✓ Sosyal karşılaştırma teorisinde (social comparison theory) Festinger (1954); insanların birbirleri ile kendi düşünce, tutum ve değer hükümlerinin geçerliliğini ölçmek ve doğrulamak üzere ilişkiye girdiklerini ifade eder. Bu ilişkiler sonucu tutumlarımız değer hükümlerimiz gibi noktalarda diğer insanlarla aramızda algıladığımız benzerlikler, kısacası onlarla anlaşmamız, kendi görüşlerimizin doğruluğu hakkında bize bir güven telkin eder ve kendimizi değerlendirme ve haklı olduğumuzu bilmek gibi temel bir ihtiyacımızı tatmin etmiş olur. Diğer insanlar, bizim bu gibi malumat verici ihtiyaçlarımızı tatmin ettikleri için mükafatlandırıcı vasa sahiptirler, dolayısıyla da bize çekici gelirler ve onlarla yakın ilişkiler kurarız. Festinger, şahıslar arası karşılıklı çekiciliğin benzer kişiler arasındaki tutum benzerliğini yansıttığını bunun da grup oluşumunda esas olduğunu ileri sürer. Kendisi, bizim kendimizi grupla değil diğer insan-

larla karşılaştırdığımızı açıkça ortaya koyduğundan, teorisi, şahıslar arası çekicilik araştırmalarında bir dönüm noktası olarak kabul edilmektedir.

Heider'in teorisi kognitif denge kuralına dayandırılmıştır. Buna göre şahsın sahip olduğu kognisyonlar arasında bir dengeye ihtiyaç vardır aksine bir durum organizmada huzursuzluk yaratır (Heider, 1958). Heider'a göre insanlar arasında, diğer kişilerden hoşlanma gibi olma duyguları gibi olumlu birimler halindeki ilişkiler birlikte yanyana giden ilişki türleridir. Bu sebeble şahıslar arası çekicilik ile aynı gruptan olma birbirinden ayrılamaz bir içicilik taşır. Heider'in teorisinde diğer teorilerden farklı olarak benzer kişilere olan çekicilik, temel bir kognitif dengenin varlığı ihtiyacından kaynaklanır. Bu sebeble bu teoride de grup üyeliğinin şahıslar arası çekiciliği yansıtmamasının yanısıra doğrudan bu çekiciliği ortaya çıkarması da söz konusudur.

Görüldüğü üzere bu noktaya kadar kısaca özetlenen yaklaşımlarda gruba ait olma, grubun meydana gelişi, kısacası sosyal grupla ilgili kavramlaştırmalar motivasyonel bir zeminde ele alınmış olup karşılıklı birbirine bağımlılık ve şahıslar arası çekicilik üzerine oturtulmaktadır. Grup davranışı da beraber olma çekicilik ve üyeler arası etkileşim ile nitelendirilmektedir. Sosyal grubun esas "birliktelik" olarak ifade edilmekte ve bunun da şahıslar arası çekicilik ile yaratıldığı öne sürülmektedir. Sosyal bir grubun tanımı ise bu teorik yaklaşımlardan çıkarılan unsurların bir karışımı ile yapılmaktadır. Buna göre bir grup esas olarak bir görevi yerine getirmek için veya ortak olan hedeflere varmak için sayıca az sayıda yüzyüze gelmiş insanların, karşılıklı etkileşim içersinde oldukları bir topluluktur. Grup üyeleri birbirlerinden hoşlanırlar ve birbirlerine dayanan bir rol ilişkisi içersindedirler. Bütün bunlar ise grubun amacına ulaşması için geliştirilmiş olan grup yapısındaki iş bölümünden doğru hareketle ortaya çıkmaktadır. Süregiden böylesine bir etkile-

şimin meyvası ise o gruba ait olma yani, üyelik kimliğidir. Bütün bu yaklaşımlarda grubun meydana gelmesindeki ve beraberliğin ortaya çıkmasındaki temel süreç ise şahıslar arası çekiciliktir.

2- Teorik ve Deneysel Yetersizlikler

Grup beraberliği kavramından hareketle grup oluşumun açıklamaya çalışan teorilerin hepsinin sonunda gelip dayandıkları teorik ve deneysel seviyede birtakım sınırlılıkları vardır. Bu sınır onların kurdukları teorilerin tipinden kaynaklanmaktadır.

Bir grup niteliği olarak düşündükleri grup beraberliğini, çekicilik sürecinin şahıslar arası zeminine kadar indirmişler, grup oluşumundaki belirleyicileri de şahıslar arası ilişkilerin öncülerine bağlamışlardır. Dolayısıyla grup beraberliği kavramını şahıslar arası çekicilikten ayrı, ondan bağımsız herhangi bir teorik zeminde ele almamışlardır.

Eleştirmenler, sosyal psikolojiye hâkim olan bu görüş açısına, grubun anlaşılmasını engelleyen, indirgemeci (reductionist), metateorik bir kusur olarak bakmaktadırlar (Steiner, 1976; Hogg ve Abrams, 1990).

İndirgemecilik (reductionism); bir fenomeni, kavramları açısından daha aşağı zeminlerde açıklamaya çalışma eğilimi olarak tarif edilebilir. Sosyal psikolojide konumuz açısından indirgemeci analizin düzeni, en yukarıdan en aşağıya doğru sosyal tarih, sosyoloji, grup dinamikleri, psikoloji, fizyoloji, biyoloji, kimya ve fizik şeklindedir. Bu düzen içersinde sosyal tarih, sosyoloji ile; sosyolojik bir fenomen grup dinamikleriyle; grup dinamikleri psikoloji ile; kişi, fizyolojik özellikleri ile açıklanabilir. Dolayısıyla bu hiyerarşik analize göre en yüksek seviyede yer alan fenomenlerin hepsini fizik ile açıklamak mümkün olmalıdır. Bir atomun faaliyetinden toplumsal fenomenleri anlayabileceğimizi idda etmek saçmadır. Ama bu indir-

gemeyi çok küçük ölçeklerde yaparsak mesela kimyayı fiziğe indirgemek, böylesine bir imkansızlık doğurmayabilir. Aslında burada vurgulanmak istenen nokta; böylesine büyük indirgemenin aslı yüksek seviyelerde bulunan bir fenomenle ilgili sorularımıza cevap bulmayı imkansızlaştırmasıdır. Soruyu sordüğümüz seviye ile ona cevap aradığımız açıklama seviyeleri birbirinden farklılaştığında sorumuzun esas olarak cevapsız kalacağı ortadadır.

Geleneksel sosyal psikolojinin büyük bir çoğunluğu indirgemedir ve sosyal grubu, onu oluşturan üyelerin kişisel özellikleri seviyesinde açıklar. Bir molekül-atom ilişkisi metaforunda somutlaştırılmaya çalışılan insan-grup ilişkisinde grubun artık kavramsal olarak kişiden ayrı herhangi bir yeri bulunmamaktadır. Grup artık şahıslar arası etkileşimden başka birşey değildir. Geleneksel sosyal psikolojinin büyük bir çoğunluğu indirgemedir ve sosyal grubu onu oluşturan üyelerin kişisel özellikleri seviyesinde açıklar. Halbuki bu teorisyenlerce; grup içersinde kişinin kendisini, atomdaki molekülden farklı olarak, özellikleri psikolojik olarak değişen bir grup üyesi olarak algıladığı ve grubu kendi kognitif dünyasında temsil ederek davranışlarının bu temsilden hareketle yaptığı gözardı edilmiştir (Bkz. Steiner, 1976).

Bu teorilere böyle bir metateorik eleştirinin yanısıra aynı zamanda çok daha özelleşmiş sahalar içersinde de bazı eleştiriler getirmek mümkündür. Yaklaşımların sundukları grup oluşumu modelinde sosyometrik tercih yöntem sıklıkla kullanıldığı görülmektedir. Bu yöntem vasıtasıyla grup içinde kimin, kim veya kimlerden çok veya en çok hoşlandığının listesi çıkartılarak grup beraberliğinin bir ölçüsüne varılmaya çalışılmıştır. Halbuki bu yöntem herşeyden önce tek boyutludur. Grup üyeleri arasındaki çekicilik ile arkadaşlık arasındaki 'nitelik' farkını verememektedir. Aynı durum Bales'in "etkileşim süreci analizi" (interaction process analysis) yöntemi içinde geçerlidir (Bales, 1950). Küçük gruplardaki iletişim şekillerini

incelemede kullanılan bu yöntem, bir kişinin diğerine, duygusal ve işle ilgili tepkiler olmak üzere iki ayrı kategoriye göre yönelttiği konuşma sayısı üzerinde durur. Fakat yine, bu yöntemde grup içi ilişkiler ile şahıslar arası ilişkiler arasında herhangi bir niteliksel ayırım yapabilme imkanı yoktur.

Sosyal beraberlik (social cohesion) adı altında toplayabileceğimiz (Turner, 1982) bu yaklaşımlara bakıldığında ortada beraberliğin operasyonel olarak tanımlanması meselesi vardır. Tek bir kavramsal tanım yapılmamıştır. Beraberlik kavramı, grubun prestijinden, grubun yüklendiği göreve ve oradan da üyelerinin vasıflarına kadar uzanan bir farklılık ve çeşitlilikteki çekicilik kaynaklarını kapsar. Kısacası yapılan bir tanım grup beraberliğinin bir cephesini kapsarken ve bu noktada geçerli iken bir başka cepheyi açığa bırakmaktadır.

Şahıslar arası çekicilik zemininde ele alınan grup beraberliği ile ilgili bir diğer eleştiri ki belkide en önemlisi, grubun büyüklük ölçüsüdür. Shaw (1976)'a göre grup, hem etkileyen hem de etkilenen tarzda birbiri ile etkileşimde bulunan iki veya daha fazla sayıda kişiden oluşur. Dolayısıyla üyelerin kişisel seviyede etkileşimde bulunabilecekleri yegâne ortam yüz yüze küçük gruplar içersinde sağlanabilmektedir. Bu küçük grup 20 veya en fazla 25 kişiden oluşur (Shaw, 1976). Grup üyelerinin birbirleri ile kişisel seviyede etkileşimde bulunabilmeleri dolayısıyla beraberliklerinin kurulmaları gruplarının küçük olmasına bağlıdır. Yapılan araştırmalara bakıldığında da grupların küçük boyutta tutulduğu görülmektedir. Bu sebeble küçük ve yüz yüze ilişkilerin olduğu grupların işleyişi içersinde incelenen grup içi davranışlarda, şahıslar arası ilişkilerin rolünü vurgulayan sosyal etkileşimin algısal tayin ediciliği kaçınılmazdır.

Laboratuvar şartlarında yaratılan ortamların dışında toplum hayatı içersinde psikolojik olarak anlamlı ve önemli grup üyelikleri ise çok geniş ölçeklidir (din, milliyet, cinsiyet, meslek, politik görüş gibi). Bu tür grup üyeliklerinin şahıslar arası çekicilik veya sosyal

beraberlik gibi ilişkilerden doğru geliştiğini söylemek pek mümkün değildir. Çünkü çok geniş ölçekli gruplarda mesela milliyet gibi, üyelerin karşılıklı etkileşimde bulundukları çevrenin çok geniş olması lâzım gelir ki gerçekte insanlar ancak küçük arkadaş çevreleri içersinde etkileşimde bulunabilirler. Millet gibi büyük ölçekli gruplarda her vatandaşın birbiri ile karşılıklı sosyal etkileşimde bulunabilmesi fizik olarak imkansızdır. Dolayısıyla millet grubunu oluşturan vatandaşların -üyelerin- diğer bütün üyelerle etkileşimde bulunabilmesi fikri imkansız gibi görünmektedir.

Diğer bir eleştiri noktası ise, grup oluşumundaki motivasyon konusudur. İnsanlar için bir gruba girerler? İhtiyaçlarını tayin etmek için. İhtiyaçların tatmin edilmesi, belli, özel hedeflere erişmekten, yakın ilişki kurma, mükafatlanarak takviye edilme, kimlik edinme, inançların geçerlilik kazanması gibi temel sosyal motivlere kadar uzanan geniş bir yayılım gösterir. Bu ihtiyaçlar, grup üyeliğine bir sebep olmaktan çok, grup üyeliğinin birer sonucu gibidirler (Hogg ve Abrams, 1990). Nedensel diyebileceğimiz süreç ise şahıslar arası çekiciliktir.

Ayrıca kişilerin bu ihtiyaçları; amaçları, hedefleri, tutumları, inançları, yakın ilişki kurma motivleri olarak iş görebilir, o zaman bu motivlerin kişinin grup üyeliği ile tayin edilmediğini düşünmemimiz şart olacaktır. Söz gelişi müslümanların müslüman oldukları için benzer inançları vardır, aynı zamanda benzer inançları olduğu için de müslümandırlar gibi. Grup üyeliğinin temel olarak inanç/tutum benzerliği veya ortak hedeflerin olması gibi faktörleri öne sürdüğümüzde, bu inançların, tutumların, hedeflerin kaynağı ne olacaktır? Bu soruyu cevaplamalıyız.

Daha pratik bir açıdan bakacak olursak, yine geniş ölçekli gruplar için ihtiyaçlar veya hedefler aynı veya tek olabilir mi? Böyle gruplarda hedeflerin tek olma hali bazı hallerde ortaya çıkabilir. Genellikle üyelerin farklı farklı hedefleri vardır. Ayrıca bu grup

içersinde ihtiyaçlar da tam olarak tatmin edilemez. Bunun yanında böyle geniş ölçekli grupların norm sistemleri de tek olamaz. Çünkü bu üyeler aynı grup içersinde çok çeşitli alt kültür ve organizasyonlara dahildirler. Aynı milletten olan kişiler, şehirli veya köylü olma, tüccar veya öğretmen olma gibi çok çeşitli alt gruplara ait olabilirler. İhtiyaçları, hedefleri farklıdır. Ama insanlar psikolojik olarak milletler halinde gruplar oluştururlar, kendilerini o milletin vatandaşları olarak algılayıp, tarif ederler ve o grubun üyeleri olarak tanınırlar. Bu gruba dahil olan üyelerin çok büyük bir kısmı kendilerini bu gruba psikolojik olarak dahil hissederler.

Beraberlik; motivasyonel olarak birbirine bağlanma veya karşılıklı ihtiyaç tatminine bağlı ise (Lott ve Lott, 1965), hedeflerine ulaşmada başarılı üyelerini dolaylı olarak mükafatlandıran grubun, tersine bir durum içersinde olan gruptan çok daha yüksek seviyede bir beraberlik içersinde olması gerekir. Çünkü grup üyeliği ile ilgili her türlü olumsuz sonucun grup içersindeki beraberliği azaltması lazım gelir. Buna göre kişiler işbirliği yaparak bu hedefe ulaşmak amacı ile biraraya gelirler, başarısızlıkları onların biraraya gelmelerini engeller. Ama günlük gözlemlerimiz bize bunun aksini gösteren örneklerle doludur. Grubun başarısızlığı veya savunmada bırakılmış olması üyeler arasındaki beraberliği etkilemeyebildiği gibi bu beraberliği daha da sıkılaştırabilmektedir (Tarih; milletlerin ve orduların bu gibi durumlarda aldığı vaziyetlerin örnekleri ile doludur). Nitekim deneysel veriler de bu gözlemleri desteklemektedir. Mesela Kennedy ve Stephan (1977); grup içi işbirliğinin ve rekabetin bulunduğu iki deney şartında iki kişilik grupların bir ödev üzerindeki başarılarını ve başarısızlıklarını kontrol etmişlerdir. İşbirliğinin sonucunda elde edilen başarının beraberliği artıracığı, başarısızlığın beraberliği azaltacağı hipotezi ileri sürülmüştür. Fakat sonuçlar bunun tam tersini göstermiştir. İşbirliği sonucunda elde edilen başarısızlıklar beraberliğin ölçüsünde hiçbir azalmaya yol açmamıştır.

‘Hornstein’a (1978) göre kişinin kendi ihtiyaç ve hedeflerini bir başkasının ihtiyaç ve hedefleri ile eşleştirmesi bu kişide bu ihtiyaç veya hedeflerin değerini yükseltici bir gerginliğe (promotive tension) yol açar. Bu gerilim ise yardımlaşma davranışı ile azaltılır. Sole, Morton ve Hornstein (1975) yaptıkları yardımseverlik araştırmalarında, yardım eden ile yardım edilen arasındaki benzerliğin yardımseverliği artırdığını bulmuşlardır. Fakat bu benzerliğin, kişiler arası çekiciliğin belirleyicisi olarak ortaya çıkmadığını aksine sosyal bir kategorizasyona ipucu sağladığı zaman belirlediğini ileri sürmüşlerdir. Denekler yabancıyı gayet açık bir şekilde "bizden", "bizim gruptan biri" olarak sınıflandırdıkları ölçüde yardım etme davranışında bulunmuşlardır.

Grup oluşumu ve grup davranışında sosyal beraberlik yaklaşımının geçersiz olduğunu gösteren en doğrudan ve en kuvvetli veriler 1971’de Tajfel, Flament Billig ve Bundy’nin başlattıkları minimal grup araştırmalarından elde edilmiştir. Tajfel, Flament, Billig öc Bundy (1971), şahıslar arası çekiciliği veya beraberliği oluşturabilecek en asgari belirleyicileri bile soyutlayarak deneklerini, kendilerine gösterilen resimler arasından yaptıkları tercihler gibi önemsiz bir kıstas üzerinden farklı gruplara ayırmışlardır. Grup içinde hiçbir sosyal etkileşme yer verilmemiş, bu suretle gruplaşmanın tamamen algısal veya kognitif seviyede olması sağlanmıştır. Denekler gruplarındaki şahıslar hakkında hiçbir malumata sahip değildirler, sadece kod numaralarına göre kendi grup üyelerini ve diğerlerini ayırd edebilmektedirler.

Böyle bir kognitif sınıflandırma sonucunda deneklerin gruplarını diğer gruptan daha olumlu tutumlar atfettikleri gözlenmiştir. Bu sonuç çeşitli değişik bağımlı ve bağımsız değişkenlerle birlikte hem batı hem de doğu kültürlerinde yapılan birçok araştırma sonucunda desteklenmiştir (Turner, 1975; 1978a, Billig ve Tajfel, 1973; Vaughan, 1978; Doise, Deschamps ve Meyer, 1978; Liebkind, 1982; Wetherell, 1982).

Tajfel ve arkadaşlarının araştırmasında grup içersinde algılanan benzerlik değişkeni deney düzeninde kontrol edilmemiştir. Dolayısıyla bu noktada bu değişkenin aynı grup içersindeki üyeler arasında beraberlik yaratabileceği ileri sürülebilir. Denekler, resimlerdeki farklı tercihleri üzerinden gruplara ayrıldıklarını düşünmüş olabilirler. Aralarındaki bu benzerlikte, şahıslar arası çekiciliğin belirleyicisi durumunda olabilir. Buradan hareketle de böyle bir oluşumun aynı grup üyeleri arasında asgari bir seviyede beraberliği doğurabileceği iddia edilebilir. Billig ve Tajfel (1973) bu noktadan hareketle deneklerini belli bir ölçüdeki performanslarına göre veya yazı tura atarak random bir şekilde, benzer ve farklı kod numaraları ile gruplara ayırmışlardır. Bu suretle deneklerin kendi aralarında herhangi bir benzerlik algısını yaratacak bir sosyal ölçü üzerinden gruplara ayrılma değişkeni kontrol edilmiştir. Elde edilen verilere göre kategorizasyonun olduğu deney şartında benzerliğin olduğu ve benzerliğin olmadığı her iki alt şartta da denekler grup içi lehine davranmışlardır. Benzerliğin olduğu şartta grup içi tarafgirliğinin benzerliğin olmadığı şartta oranla daha anlamlı bir seviyede ortaya çıktığı görülmekle birlikte, benzerlik algısının olup da kategorizasyonun yer almadığı deney şartında ise grup içi tarafgirlik anlamlı bir seviyeye çıkamamıştır.

Dolayısıyla gruplara random olarak ayrılma, deneklerin grup davranışını göstermeleri için yeterli şart olmuştur.

Turner (1987) benzerliğin sosyal kategorizasyonun oluşumuna ipucu veren bir rol üstlenmiş olabileceğini ifade eder. Algılanan benzerlik ve çekicilik kıstası sosyal kimlik yaklaşımında geniş olarak ele alınacaktır.

Sonuçla grubun oluşumunda şahıslar arası çekicilik veya karşılıklı birbirine bağımlı olma yahut beraberlik gibi faktörlerin gerekli şart olmadığı görülmektedir. Minimal grup deneylerinden elde edilen verilere göre sosyal kategorizasyon grubun oluşumunda gerekli bir şarttır.

3- Sosyal Kimlik Yaklaşımı

Sosyal grup, sosyal kimlik yaklaşımında (Tajfel ve Turner, 1979) kognitif bir nitelik içersinde ele alınmış olup gruplar arası ilişkiler üzerine yapılan bir seri araştırmadan elde edilen sonuçlara dayandırılmıştır.

Bu yaklaşım psikolojik grup üyeliğinin algısal veya kognitif bir esasa sahip olduğunu ve sosyal kategorizasyonun bir sonucu olarak grup davranışının ortaya çıktığını ileri sürer. Grup davranışında kimlik mekanizmasından yola çıkan bu yaklaşımı açıklayabilmek için önce sosyal kimliğin kognitif yapısı ile ilgili kavramlar ele alınacak daha sonra kognitif bir süreç olan kategorizasyon izah edilecektir. Buradan hareketle de bu yaklaşımın grup oluşumunda ileri sürdüğü grup içi çekicilik üzerinde durulacaktır.

Grup süreçlerini inceleyen teorisyenler arasında belki de en önemlilerinden biri olan Tajfel (1978a) şahıslar arası davranış grup içindeki davranıştan ayırdetmenin gerekliliği üzerinde durmuştur. Kendisi sosyal davranış süreklilik gösteren bir hat üzerinde hipotetik olarak ele alır. Bir ucunda şahıslar arası davranış, diğer ucunda gruplar arası davranış yer alır. Bir sohbet esnasında iki samimi arkadaşın karşılıklı ilişkileri bu çizginin şahıslar arası davranış ucunda yer alır. Bu uçtaki davranışları belirleyen o şahısların kişisel özellikleridir. Diğer ucta ise gruplar arası davranış örnekleri yer alır. Aynı meslekten, aynı cinsiyetten, aynı dinden, aynı milliyetten, ... kişilerin karşılıklı ilişkileri hipotetik olarak çizginin bu ucundadır. Burada yine iki veya daha fazla sayıda kişinin karşılıklı etkileşimleri söz konusu olmakla birlikte davranışlarını belirleyen onların çeşitli grup üyeleridir. Bireylerin kişisel özellikleri, çizginin bu uçundaki davranış tayin eden unsur olmaktan çıkmıştır (Tajfel, 1978).

Her iki tür sosyal davranışta saf bir şekilde gerçek hayatta

yer almaz. Ancak benzer davranış şekilleri bu iki hipotetik uçtan birine daha yakın bir şekilde bulunabilir (Tajfel ve Turner, 1979; Brown ve Turner, 1981). Bir evlilik kurumu içerisinde karı kocanın karşılıklı davranış şekilleri, bu iki kişinin bireysel şahsiyet özellikleri ile belirlenen şahıslar arası davranış ucuna yakındır. Ama farklı iki spor takımının taraftarı olan bu eşlerin seyrettikleri maç esnasındaki davranışlarını belirleyen, onların grup üyelikleridir. Bu sebeple de davranışları, bu çizginin gruplar arası davranış ucuna yakındır.

Şahıslar arası davranıştan gruplar arası davranışa dönüşüm temelinde işleyen süreç ne olabilir? Turner (1982), bu süreci idare edinin benlik kavramının işleyişindeki değişiklikler olduğunu ifade eder. Uygun şartlarda sosyal ortamlarla davranış arasına giren hipotetik bir kognitif yapı olarak benlik kavramı (self-concept) kişilerin kendilerini görme, gözleme tarzlarıdır. Gergen'in fikirlerinden hareket edilecek olursa benlik kavramı; kişinin kendini tarif etmeye çalıştığında kendisine uygun düşen bir kavramlar sistemidir (Turner, 1982).

Benlik kavramı şahsî ve sosyal kimlik olmak üzere iki alt bölümü kapsar. Ortamdan gelen uyaranların özelliklerine göre benlik kavramının bu farklı bölümleri önplana gelir. Bu önplana gelme, algılayıcının özellikleri ile ortam arasındaki etkileşim sonucu meydana gelir ve ortaya özel bir benlik imajı (self-image) çıkartır, bu imaj davranışı kontrol etmeye başlar (Turner, 1982).

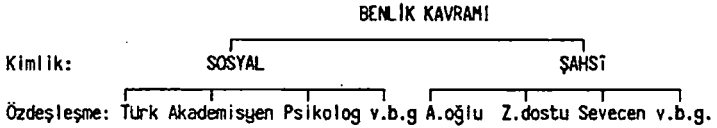
Benlik kavramının iki alt bölümünden biri şahsî kimliktir (personel identity). Kişinin psikolojik özellikleri, bedensel ve zihinsel kapasite ve özellikleri gibi özel vasıflarına işaret eder. Sosyal kimlik ise kişinin resmî veya resmî olmayan çeşitli gruplardaki üyeliklerine işaret eder (cinsiyeti, dini, milliyeti, mesleği, politik görüşü, gibi). Şahsın bu gruplardaki üyelikleri ile sosyal olarak özdeşleşmesi (social identification) ve bu özdeşleşmelerinin toplamı bize o

şahsın sosyal kimliğini verir. Sosyal özdeşleşme benlik kavramının yönleri olarak benimsenmiş, sosyal olarak önemli kategorizasyonlardır (Turner, 1982). Cinsiyet, meslek, mevki gibi sosyal kategorizasyonlarda üyelikleri bulunan bir şahsın bu gruplardaki üyelikleri ile özdeşleşmeleri vardır. Şahıs sosyal kimliğini tarif ederken, bu sosyal özdeşleşmelerin hepsini birlikte kullanır.

Sosyal ve şahsi kimlik hipotetik kognitif yapılardır. İkisi birlikte benlik kavramının büyük bir kısmının açıklanmasını sağlarlar (Turner, 1982). Benlik kavramının her unsuru özel sosyal kategorizasyonlardan veya şahsi özellikler gibi daha sınırlı kognitif elementlerden oluşur. Benlik kavramı ortamdaki ortama taşınan, çok yönlü ve sürekli bir sistemdir. Kapsamlı bir organizasyona ve tutarlılığa sahiptir, bir birlik ve istikrar fikrini yaratır. Bununla birlikte benlik kavramının kısımları oldukça farklıdır ve birbirinden göreceli olarak bağımsız işleme yetkileri vardır (Turner, 1981). Bu suretle herhangi bir ortamda benlik kavramının farklı bir kısmı veya kısımlarının kombinasyonu benlik imajlarını oluşturabilir. Kişi girdiği ortamda kendini bazen farklılaşmış yalın bir şahıs olarak (şahsî kimlik), bazen de ilgili grup üyeliklerinin nitelikleriyle algılar (sosyal kimlik). Böylelikle sosyal uyaran algılanır ve sosyal davranış, ortamda intibak edici bir tarzda kontrol edilmiş olur. Sosyal kimliğin davranış üzerindeki intibak edici tarzdaki etkisinin grup davranışını ve tutumları ürettiği düşünülmekte ve grup davranışını mümkün kılan mekanizmanın da sosyal kimlik olduğu ileri sürülmektedir (Turner, 1984).

Kişinin sosyal özdeşleşmelerinin tamamının onun sosyal kimliğini oluşturduğu belirtilmişti. Bu sosyal özdeşleşmelerden bazıları (grup üyeliklerinin bazıları) kişinin içersinde bulunduğu situasyondaki sosyal algılarına bağlı olarak önplana gelir. Bu önplana çıkışı sağlayan kognitif sürecin, sosyal kategorizasyon süreci olduğu ve bu sü-

reç vasıtasıyla sosyal kimliğin, grup davranışını ve tutumları üretme başladığı ileri sürülür (Tajfel ve Turner, 1979).

Şekil 1: Benliğin Yapısı

Sosyal davranış ile ortam arasına giren ve grup davranışını ortaya çıkaran kategorizasyon süreci nedir?

Kognitif bir süreç olan kategorizasyon insan organizmasının uyum sağlayıcı işlevinde temel bir süreçtir. Çevreden gelen malumatı düzenleme işlevini yüklenmiştir.

İnsanlar çevrelerinden gelen malumatı seçerler ve prosesleme işlemi için basitleştirirler. Bu basitleştirmeyi de malumatın kapsadığı nesneler arasındaki belirli bazı farklılıkları gözardı edip belirli diğer bazı benzerliklere öncelik verip abartarak yaparlar. İşte hareketlerimizi yönlendiren ve ona yardımcı olan süreç budur. Mesela sokakta giderken ayakkabınızın topuğunun çıktığını düşünün. Topuğu ayakkabıya geçici olarak takmak üzere etrafta çekiç yerine geçecek birşeyler ararız. Bir taş veya kalın bir tahta parçası veya bir şemsiye sapı gibi şeyler ararız. Bu arama esnasında aradığımız; nesnenin çekiç ile arasındaki birçok farklı yönlerini (mesela şemsiye sapı ile çekiç arasındaki farklılıkları) gözardı edip, işimize yarayacak yöndeki-sertliği, dayanıklılığı gibi- benzerliklerini çıkarmaya çalışırız. Çekicinin yaptığı işi yapabilecek nesneler kategorisine uyan özelliklere sahip nesneler- benzer nesneler' ararız. Benzemeyenleri gözardı ederek arama işlemimize büyük bir hız kazandırmış oluruz. Bu süreç çevremizi basitleştirmemize ve dolayısıyla başa çıkabilir hale sokmamıza yol açar.

Kısacası kategorizasyon sürecinin görevi, potansiyel olarak sonsuz sayıda çeşitlilik taşıyan uyaranları, idare edebileceğimiz sayıda farklı kategoriler haline sokarak basitleştirmektir. Aynı kategoride olan uyaranlar arasındaki benzerlikleri ve aynı kategorilerde bulunan uyaranlar arasındaki farklılıkları önplana getirerek bu basitleştirmeyi yaparız. Buna, kategorizasyon sürecinin ortaya çıkardığı önplana getirme, vurgulama etkisi adı verilmektedir.

Tajfel'in 1957, 1959 ve 1963 yıllarında yaptığı bir seri araştırma esnasında geliştirdiği fikir şuydu; sosyal olmayan uyaranların kategorize edilmesi, bireysel kategoriler içersindeki benzerliklerin, bu kategoriler arasında ise farklılıkların algılanmasına yol açacaktır.

Tajfel ve Wilkes (1963) bugün artık bir klasik sayılan araştırmalarında, uzunluğu sabit bir oranda değişen sekiz çizgilik bir seriyi uyaran olarak kullanmışlardır. Deneklere sırası ile her çizginin uzunluğunu tahmin etmesi söylenmiştir. Deneyde 3 deneysel şart vardır. Birinci deneysel şartta bulunan denekler için nispeten daha kısa 4 çizgi 'A' başlığı altında ve nispeten daha uzun olan 4 çizgi ise 'B' başlığı altında verilmiştir. Son deneysel şartta ise aynı çizgi serisi deneklere hiçbir başlık konulmaksızın gösterilmiştir. Bu sekiz çizgilik seriler deneklere random bir sıra içersinde birkaç defa gösterilmiş böylelikle birinci gruptaki deneklerin, verilen başlıkla çizgilerin uzunluğu arasındaki ilişkiye aşinalık kazanması sağlanmıştır. Elde edilen deney sonuçları bu gruptaki deneklerin diğer iki kontrol grubundaki deneklere göre A kategorisi ile B kategorisi arasındaki uzunluk farklılıklarını çok daha abartılı bir seviyede algıladıklarını göstermiştir. Ayrıca başlıklarla çizgilerin uzunluğu arasındaki ilişkiyle olan aşinalıkları arttıkça bu abartının daha da fazlalaştığı gözlenmiştir.

Sosyal olmayan yani uzunluk gibi fiziksel uyaranların kullanıldığı kategorizasyon deneylerinde deneklerin bu kategorileri bir

norm ve değerler sistemine dayandırarak ilişkiye sokması gerekmez. Yukarıda anlatılan deneyde kullanılan 8 çizgilik serinin denekler için hiç bir sosyal anlamı yoktu ve bu çizgilerin uzunluklarını kestirirlerken bu tahminlerini herhangi bir sosyal norm veya değer sistemi üzerinden yapmamışlardı, kendilerine verilen başlıklara göre kategorileri değerlendirmişlerdi. Ama kategorizasyon deneyinde kullanılan uyaranlar sosyal uyaranlar olsaydı, denekler bunları norm ve değer sistemlerini kullanarak ilişkiye sokacaklardı. Sözcukli deneklere çeşitli insanları farklı kategoriler halinde gruplama görevi verilmiş olsaydı, kategorileme şekilleri bu insanlara atfettikleri değerler üzerinden olacaktı. (Tajfel ve Wilkes'in deneyinde ise başlıklar üzerinden yapmışlardı). Pettigrew ve arkadaşları (1958) insan yüzlerine ait fotoğrafları deneklerine çiftler halinde göstermişler ve her fotoğraftaki yüzün hangi ırka ait olduğunu tanımlamalarını istemişlerdir. Güney Afrika'da yapılan bu araştırma yer alan denekler, Afrikaner'lerden (Güney Afrika Cumhuriyetinde hâkim olan Hollanda asıllı beyazlar), İngilizce konuşan beyazlardan, Hintli'lerden ve Afrikalı'lardan oluşmaktaydı. Deneklerin her iki gözüne farklı bir yüzün fotoğrafı gösterilmek sureti ile her bir ırkı veya etnik grubu tanıma işlemine oldukça makul bir seviyede belirsizlik sokulmuştur. Afrikaner denekler, yüzleri Avrupa'lı kategorisine yerleştirirken çok dikkatli davranmışlar ve diğer bütün yüzleri Afrika grubuna dahil etme eğiliminde olmuşlardır. Böylelikle Avrupa'lı olmayan herhangi birinin, Hintlinin, kendi beyaz grubuna girme riskini göğüsleyerek diğer hepsini aşırı bir uçta Afrikalı grubunda toplamışlardır. Yüksek bir mevki olarak algıladıkları kendi beyaz grubu ile düşük mevkili olarak algıladıkları diğerleri arasında mümkün olan kesin bir farklılığı ortaya koymuşlardır.

Secord'da (1959) deneklerine tam beyaz bir insandan tam bir siyah insana kadar değişen bir süreklilik üzerinden bir seri insan resmi göstermiş ve onlardan her bir resmi fizyonomik ve psikolojik

bir siyah ırk ölçüsüne göre oranlamalarını istemiştir. Denekler ise kendi beyaz-siyah ayrımlarını kategorileştirmeye başlamışlar ve bu iki kategoriye giren resimler arasındaki farklılıklar ile kategori içerisindeki benzerlikleri önplana getirmişlerdir.

Görülüyor ki sosyal ve fiziksel uyarıların algılanmasında kategorizasyon sürecinin etkisi farklılıklar göstermektedir. Kategorilerle ilişkili olduğunu algıladığımız algısal boyutlar (uzunluk ile onlara verilen başlıklar veya ırk, etnik boyutlar gibi) üzerinden kategorizasyonun vurgulayıcı, öne çıkan etkisini algılıyoruz. Sözgelişi 3 kişi ile birlikte bir tartışmaya girdiğinizi ve bu üç kişiden biri ile aynı tarafı savunduğunuzu diğer iki kişinin ise sizin ve destekleyicinizin karşısında yer aldıklarını düşünün. Eğer siz ve destekleyiciniz genç, diğerleri yaşlı kişiler ise muhtemelen yaş kategorizasyonu önplana gelecek ve sosyal kimliğinizdeki yaş kategorisi ile ilgili üyeliğiniz davranışlarınızı kontrol etmeye başlayacaktır. Eğer bu kişiler arasında hem fikir olduğunuz veya karşı olduğunuz mesele (benzerlikler ve farklılıklar) cinsiyet ile ilgili ise cinsiyet ile ilgili kategori üyeliğiniz önplana çıkacaktır.

Tajfel (1981), temelde stereotipik dediğimiz algıları çıkaran kategorizasyon sürecinin stereotiplemenin kognitif özelliklerini açıklayabileceğini öne sürer. Bir grubun üyeleri, o grup üyelikleri ile algılandıklarında onlara stereotipik vasıflar atfedilir. Bir başka ifade ile uyaran boyutuna sistematik bir sınıflandırmanın ilâve edilmesi ile (sosyal kategoriler: Türk, İngiliz, Psikolog, Öğretmen, Kadın, Erkek gibi), üyeler arasındaki ilişkili özelliklerin, gruba genel vasıflar olarak atfedilme eğilimi ortaya çıkar (Türkler pratik zekâlıdır, İngilizler soğuktur, kadınlar sevecendir gibi). Dolayısıyla üyenin özellikleri de grubunun genel tarif edici özelliklerinden çıkartılır (Karşılaşılan bir İngilizin soğuk olduğunun düşünülmesi gibi). Bunun sonucu o grupta ilgili boyutta grup üyesi kişinin ve diğer

grup üyelerinin algısal kimliğinin benzerlikleri, dış grup üyeleri ile de aralarındaki farklılıklar artmış olur.

Grupiçi üyelerinin algısal kimliğindeki benzerliklerin artması, üyelerin kimliklerinin karşılıklı değiştirilebilirliğini de artırır. Dolayısıyla birbirlerini özdeş (identical) olarak algılamalarına, homojenleşip kimliksizleşmelerine (depersonalization) sebep olur (Turner, 1984). Kimliksizleşme (Depersonalizasyon) burada sadece şahsî kimlikten sosyal kimliğe doğru bir değişme anlamındadır; kimlik kaybı (Zimbardo, 1970) ile karıştırılmaması gerekir (Reicher, 1982).

Paylaşılan bir sosyal özdeşleşmenin önplana çıktığı şartlarda sosyal davranış, grup içerisinde birbirlerine çok daha benzer hale gelme eğilimi gösterir, bu sebeble böyle şartlarda kişiler kendilerini ve diğerlerini grup üyeleri olarak genel vasıfları ile tarif ederler (Doise, Deschamps ve Meyer, 1978).

Sosyal kimlik, kognitif bir yapı olan benlik kavramının ürettiği bir benlik imajıdır ve şahsın ait olduğunu algıladığı sosyal gruplardan çıkartılır (Tajfel ve Turner, 1979). Şahıs sosyal gruplara, o grup üyeliklerindeki emosyonel ve kıymet manaları ile birlikte ait olduğunu bilir ve kendi benlik imajını bununla birlikte algılar (Tajfel, 1978). Bu onun o gruptaki sosyal kimliğidir. Grubunu tarif eden özellikleri ve bu özelliklere yüklenen değerleri kendisi ile özdeşleştirmiştir. Tajfel (1982), insanların olumlu bir sosyal kimlik edinmek için uğraştıklarını öne sürer. Kişiler kendilerine ait oldukları grubun üyelerine sağladığı olumlu veya olumsuz kimliğe bağımlı durumdadırlar. Grubun üyelerine sağladığı olumlu veya olumsuz sosyal kimlik ise belli bir değer yükü taşıyan grup özellikleri üzerinden kendisini bir başka grupta karşılaştırmasına bağlıdır. Bu sosyal karşılaştırma sonucu algılanan değerlendirci farklılıklar grubun kendi lehine ise grubun kimliğini, dolayısıyla da üyelerinin sosyal kimliğini olumlu kılar. Bu da o grubun bir üyesi olan kişinin benlik

algısını etkiler. Grubun aleyhine algılanan değerlendirici farklılıklar da aynı şekilde grup kimliğini, üyelerinin sosyal kimliğini ve üyenin benlik algısını bu sefer olumsuz etkiler.

Bu sebeble olumlu bir sosyal kimlik ihtiyacı, grubun kendisini bir başka grup karşısında olumlu değerlendirme isteğini motive edecektir Turner (1975); şahsın sosyal kimliğini olumlu değerlendirme ihtiyacını motive eden bu sosyal karşılaştırma sürecinin, sosyal kategorizasyon süreci tarafından uyarıldığını ifade eder. Oakes ve Turner (1980) yaptıkları araştırmada, Tajfel ve arkadaşlarının (1971) kullandıkları deney düzenini kullanmışlar ve grupların gösterdikleri tarafgirlikleri kontrol grubu ile karşılaştırarak benlik saygısının (self-esteem), ayırdedicilik ile artıp artmadığını araştırmışlardır. Kontrol grubuna oranla deney grubunda gruplar arası ayırdediciliğin benlik saygısını artırdığı görülmüştür. Turner ve Oakes (1980) bunun, olumlu sosyal kimlik isteği ile motive edildiğini ifade etmişlerdir.

Stereotipik vasıfların grup üyesi olarak kendimizce ve grubun diğer üyelerine atfedildiği daha önce belirtilmişti. Aynı şekilde, diğer üyelerin ihtiyaçlarını, hedeflerini kategori üyeliği ile bağlantılı olduğu ölçüde kendimize atfederiz. Buradan açıkça anlaşıyor ki, paylaşılan sosyal özdeşleşmeler grup üyeleri arasında bir işbirliğine (cooperation) sebep olacaktır. Bu da diğer grup üyelerinin ihtiyaçlarının kendi ihtiyaçları olarak algılanması vasıtasıyla gerçekleşecektir.

Sole ve arkadaşlarının (1975) bir önceki kısımda belirtilen araştırma sonuçları genel kategori üyeliğinin yardımlaşıcı bir işbirliğine zemin sağlandığını göstermiştir. Diğerlerinin hedefleri, şahsın kendi davranışı için motiv haline girmiştir (promotivetension). Turner da (1978) yaptığı araştırmadan elde ettiği verilere dayanarak, grup üyeliğinin önplana gelmesi ile grup içi üyelere karşı deneğin benlik tarafgirliğinin (self favouritism) azaldığını, diğer grubun üye-

lerine karşı ise arttığını ifade etmiştir. Turner'a göre deneklerin kendi grup üyelerine karşı benlik tarafgirliklerini azaltmaları, grup üyeliğinin sebep olduğu yardımlaşmadır. Benlik kategorisi, grup içi kategorisinin tam zıddı bir yöne oturtulmuş olmakla birlikte, grup davranışları deneğin tepkilerini etkileyebilmiştir.

Sosyal beraberlik görüşüne göre şahıslar arası çekicilik, grubun oluşumundaki süreçtir ve gruba ait olma ile aynı anlamı taşır. Halbuki sosyal kimlik yaklaşımına göre ise gruba ait olma bir benlik kategorizasyonudur ve sosyal özdeşleşme süreci ile gerçekleşir (Turner, 1987). Grup üyeleri arasındaki karşılıklı çekiciliği ortaya çıkaran da bu süreçtir.

Bu yaklaşım, şahıslar arası çekicilik ile grup içi üyeler arasındaki çekiciliği birbirinden ayırır ve herbirinin ayrı birer tarifini ortaya koyar. Şahıslar arası çekicilik, farklılaşmış şahıslar olarak diğerlerinden hoşlanmaktır. Grup içi çekicilik ise kimliksizleşme (depersonalizasyon) sonucu kendine ve grubunun diğer üyelerine dair ortak stereotipik vasıfları paylaştığı için diğerlerinden hoşlanmaktır (Hogg ve Turner, 1985a, 1986b; Hogg, 1987, 1992, Abrams ve Hogg, 1990)

Hoşlandığınız kimseleri kendimize benzer hissetme eğilimimiz vardır. Ama karşı karşıya kaldığımız kimse ile ilgili kişisel bilgilerimiz en düşük seviyede olduğu zamanlar veya ilişkiyi geliştirecek kadar bir süre geçmemişse aramızda hissettiğimiz benzerlik, onunla kendi benliğimiz arasındaki benzerlikten ziyade, çok sayıda başka kimselerle paylaştığımız bir benzerlik olacaktır. Bu benzerlik kişisel bir benzerlikten ziyade sosyal bir benzerlik seviyesinde paylaşılabilecektir. Karşımızdaki kişi hakkında giderek kişiselleşen malumat, şahıslar arasında gelişen bir ilişki sonucunda edinilir. Bu kişisel benzerliğin yarattığı çekicilik etkisi, grup üyelerinin kognitif kıstaslarını azaltır ve grup davranışının ortaya çıkması ihtimalini azaltır. Şahıslar arası hoşlanma ancak ve ancak kişisel çekiciliği önle-

yip, grupiçi sosyal çekiciliğe izin verdiği şartlar altında gruba ait olmaya yol açabilir. Bu şartlar ise; iki veya daha fazla sayıda insan arasındaki ilişki, sınırlı bir ölçüde kişiselleşen şahıslar arası malumatı kapsadığı durumlarda ortaya çıkar; birbirini tammayan insanların karşılaşmaları, gelişen bir ilişkinin başlangıç safhaları gibi.

Yeni tanıştırılmış, birbirini ilk defa gören iki insanın ilerleyen sohbetleri esnasında aynı futbol takımını tuttıklarını öğrenmeleri aralarında aynı grubun üyeleri olmaları sebebi ile sosyal bir çekiciliğe yol açabilir, ama giderek ilerleyen sohbetlerinde ve beraberliklerinde birbirleri ile ilgili çok daha şahsî seviyelerdeki bilgileri değiş tokuş etmeye başlarlar. Birbirlerine dair daha geniş bilgiler edinirler ve kişisel seviyede bu çekiciliği algılamaya başlarlar.

Sosyal beraberlik görüşünde, grup davranışı ile çekicilik arasındaki ilişkiyi göstermeye çalışan deneylerdeki bulgular bu çerçevede ele alınabilir. Bu görüşe göre çekiciliğin her türlüşünün grup davranışına yol açacağı ileri sürülmekteydi. Halbuki ilgili deneylerin düzenlerine bakıldığında, birbiri ile ilk defa karşılaşan, homojen (yaş, eğitim seviyesi, aynı okulda okuma gibi) bir örnekleme taşıyan kişilerden kısa süreli gruplar oluşturulduğu görülmektedir. İşte bu sebeblerden dolayı bu deneylerde çekicilik, kişiselleşen malumatlardan soyutlanarak tarif edilmemiş ve sosyal çekicilik eğilimleri deney düzenlerinde kontrol edilmemiştir. Dolayısıyla da grup davranışına yol açan çekicilik konusunda birbiri ile çelişkili sonuçlar (Lott ve Lott, 1965) alınmıştır.

Turner, Sachdev ve Hogg (1983) yaptıkları araştırmada deneklerini kategorizasyon olduğu ve olmadığı iki gruba ayırmışlar ve bu iki gruba ortogonal bir şekilde 3 çekicilik değişkeni ilave etmişlerdir: 1) olumlu çekicilik hali, 2) iticilik hali, 3) çekicilik ile ilgili malumatın verilmediği hal. Elde edilen veriler grup davranışının, kategorizasyonun olduğu deney şartında ortaya çıktığını göstermektedir. Ayrıca, kategorizasyon şartında iticilik ve olumlu çekicilik de-

ğişkenlerinin aynı derecede grup davranışını ortaya çıkardığı gözlenmiştir. Buna göre, 1) random bir esas üzerinden düzenlenen sosyal bir kategorizasyon ile olumlu ve olumsuz çekicilik grup davranışını ortaya çıkarmıştır, 2) üyeler arasında sosyal bir temas veya karşılıklı birbirine bağlı olma gibi değişkenler yer almadığı halde grup davranışı gözlenmiştir.

Dolayısıyla grup davranışının şahıslar arası ilişkilere bağlı olmadığı, bir özdeşleşme süreci sonucu ortaya çıktığı hipotezi doğrulanmıştır, 3) kategorizasyonun var olduğu deney şartında birbirinden hoşlanmayan deneklerden oluşan grupta grup davranışı gözlenmiştir. Paylaşılan bir hoşnutsuzluktan grup üyeliği oluşturmak mümkün gibi görünmektedir (Turner, Sachdev ve Hogg, 1983).

Bu araştırmada deneklerin olumlu özelliklerinin çekiciliğinden ziyade özdeşleşme süreci önem arz etmektedir. Fakat deney düzeninde kendiliğinden şahıslar arası çekiciliğin tesirleri araştırılmamıştır. Hogg ve Turner (1985a), şahıslar arası çekicilik ile kategorizasyon süreci arasındaki ilişkiyi inceledikleri araştırmalarında birbirinden hoşlanan kişilerin diğerlerine göre (olumsuz şahıslar arası çekicilik) daha grubumsu olduklarını bulmuşlardır. Bu tesir random olmayan kategorizasyon şartında daha da artmıştır. Ama hoşlanma tesirleri ile tesadüfen karşılaşılan random bir kategorizasyon bunu tersine işlemiştir. Şahıslar arası çekiciliğin (olumlu veya olumsuz) ancak gruplar arası ayırdediciliği artırdığı ölçüde grup oluşumu ile ilgili olacağına dair hipotezleri desteklenmemiştir.

Hogg ve Turner (1985a) elde ettikleri bu bulguları açıklayabilecek alternatif bir grup oluşumu -çekicilik ilişkisine yönelmişlerdir ve ikinci deneylerinde (Hogg ve Turner, 1985b) bunu destekleyen sonuçlar elde etmişlerdir. Buna göre psikolojik grup oluşumu kategorizasyon süreci ile ortaya çıkmaktadır. Bu süreç ben ile diğerlerinin, grup stereotipleri altında ortak algılarını yaratır. Bu sayede ben ve grubun diğer üyeleri stereotipik olarak aynı (özdeş) algıla-

nır. Grupiçi stereotipler, üyelerinin benlik saygılarına katkıda bulunacak şekilde olumlu değerlendirilme eğiliminde olacaktır, bu sebeble de diğer grupiçi üyeler stereotipik olarak çekici algılanacaktır. Yaptıkları deneyde, grup oluşumunda şahsî ve sosyal çekicilik ve sosyal kategorizasyonun önplana gelişinin tesirlerini kontrol etmişlerdir. Elde edilen bulgulara göre şahıslar arası çekicilik, sosyal özdeşleşmenin olduğu şartlarda sosyal çekiciliğe yol açması sebebiyle grup davranışlarının ortaya çıkmasına izin vermiştir.

Sosyal çekicilik hipotezine göre kişiler arasındaki çekicilik bu kişiler arasındaki ilişkinin yapısına bağlı olarak hem niteliksel hem de niceliksel olarak değişmektedir. İlişkilerin tipik ve şahsî olduğu, kişisel malumat alışverişinin yapıldığı şartlarda çekicilik; kişisel çekiciliği ortaya çıkarmakta, dolayısıyla da özdeşleşme vasıtası ile grup oluşumuna öncülük eden genel kategori üyeliğini meydana getirmemektedir. Diğer taraftan çok daha fazla sayıdaki diğer kişiler arasında paylaşılan çok daha genel benzerlikler sosyal çekiciliği ortaya çıkarmakta ve genel kategori üyeliğinde kognitif bir kıstas olarak iş görmekte ve özdeşleme yoluyla da psikolojik grup oluşumunu ilerletmektedir. Hogg ve Turner'in 1985a'daki sonuçları bu sebeble random bir kategorizasyonun olduğu hoşlanma şartında grup oluşumuna işaret etmiştir. Şahıslar arası benzerlikler, toplu sosyal benzerliklere dönüştürülerek psikolojik grup oluşumunu ortaya çıkarmıştır.

Genel olarak iki kişi arasındaki ilişkinin yapısı, sosyal ve şahsî çekicilik arasında gidip gelir, dolayısıyla bu iki kişinin birbirini takip eden duygusal tepkileri de değişir. Mesela arkadaş olarak hoşlandığınız bir kimseyi sizin pek de tasvip etmediğiniz bir başka grubun üyesi olduğu için beğenmemeniz mümkündür veya grubunuzun bir üyesi olarak beğenir ama kişi olarak aynı şahıstan hoşlanamayabilirsiniz. Bunun en tipik örneği politik görüşleri birbirinin tam zıddı olan iki kişinin seneler süren samimi dostluklarıdır.

C- GRUP YAPISI

1- Giriş

Grup ilişkileri genelde bir akış hali içerisindeydirler. Ama yansıra grup hayatının bazı değışmezlik gösteren olguları da vardır. Grup üyelerinin grup içerisindeki karşılıklı çekicilikleri onları, benzer görüşleri ve ortak hedefleri algılayıp geliştirmek üzere motive eder. Ama aynı tutumlara sahip olsalar da bütün üyelerin aynı tarzda hareket ettiğı söylenemez. Geçen zamanla birlikte üyeler birbirinden farklılaşır ve bu farklılaşmış ilişkiler değışmez bir düzenlilik içerisinde bir karara oturur. Sosyal psikologlar bu bir karara oturmuş ilişkilere, grubun farklılaşmış bölümleri arasındaki göreceli bir kalıcı ilişki kalıbı yani grup yapısı olarak bakarlar.

Şerif ve Şerif (1969)'e göre grup yapısı, hiyerarşik düzendeki mevkilerin ve rollerin karşılıklı birbirine bağı bir ağıdır. Rol ve mevki grup içerisindeki belli şahıslardan ziyade bu şahısların işgal ettikleri durumlarla birleştirilmiş olan ve hakkında tahmin yapılabilen davranış kalıplarıdır. Aralarındaki fark ise, birinin taşıdığı değerdir. Bir gruptaki roller eşit değerler taşıyabilirken, farklı mevki pozisyonları, tarifi üstünde, farklı şekillerde değerlendirilir. Kendimizi grubun mevki yapısında bir yere yerleştirmek suretiyle gruptaki emsallerimizle göreceli olarak kendi kabiliyetlerimiz hakkında bir içgörü kazanırız. Diğer üyelerin hepsinden en fazla güç ve mevkiye hükmeden bir grup üyesi lider olarak ortaya çıkar. Ayrıca grup içerisindeki iletişimin yapısı da grup performansını ve moralini bir şekilde etkilemektedir.

Grup yapısına ait bu öğelerin birbiri ile bağlantı kurma şekillerini ayrıntılı olarak ele almadan önce grup yapısının zaman içerisinde nasıl gelişebileceğini Whyte'in (1943) örneğinde görelim. Tom Jones, lokantacılık işine yanında iki kişi ile birlikte başlamıştı.

Yemek, servis, bulaşık hepsini de üçü yapıyordu, aralarında iş bölümü yoktu. Jones biraz para kazanınca yeni personel alabilecek duruma geldi ve aldığı bu kişileri mutfak, bulaşık ve servis elemanları olarak ayırdı. Bu elemanlar arasındaki eşgüdümü ise Tom Jones'un kendisi yapmaktaydı. Elemanları ile arasındaki ilişki ise eskiden olduğu gibi yakın ve şahsî düzeydeydi. Başka bir ifade ile resmi kontrolün seviyesi oldukça düşüktü. Daha sonraları işler ilerledikçe Tom Jones, servis, yemek ve bulaşık için yanında danışmanlar ve ayrıca bir de kontrol uzmanı çalıştırmaya başladı. Bu kontrol uzmanının görevi, garsonların masalara yaptıkları servisin düzgün ve yerinde yapılıp yapılmadığını görmek ve getirdikleri hesap pusulalarını kasaya işlemekti.

İşlerin giderek açılmasıyla birlikte Tom Jones'un müşterileri de arttı, bu sebeble artık yanında çalışanlarla yakından ilgilenemiyordu, zaten ilişkileri de giderek resmî bir hava kazanmıştı. Lokantanın organizasyonunu artık belli mesafeden denetliyordu.

Tom Jones'un bu hikayesinde ilk safhalarda bütün çalışanlar aşağı yukarı aynı işleri yapmaktaydılar. Üçünün arasındaki resmî olmayan iletişim vasıtasıyla gerekli ayarlamalar karşılıklı olarak alınabiliyor ve iş böylece yapılıp gidiyordu. Bunun sebebi ise aralarındaki şahsî ilişkilerin iyi olmasıydı. Şahıslararası çekiciliğin düzeyi yüksekti. Aralarında resmî bir kontrol da yoktu. Tom Jones gruptan biri olduğu için yemeklerin gidip gelişini dakika dakika takip edebiliyordu. Ortada bir işbölümü yok gibiydi ama Jones'un işin başı olduğu da ortadaydı. Liderlik rolünü başarıyla oynuyor ve diğerlerince kendi pozisyonu daha üst seviyede değerlendiriliyordu. Son safhada lokantada tam bir iş bölümü vardı.

Bu yapı bir kere kurulduktan sonra, çeşitli pozisyonları işgal eden şahıslardan büyük ölçüde bağımsızlaşır. Ahçılar, garsonlar, mutfak elemanları, danışman ve kontrol uzmanları herkes kendi rolünü oynar.

2- Mevki

Ne grup üyeleri içerisinde farklı grup üyeleri tarafından oynanan bütün roller eş değerdedir ne de bu roller diğer üyeler üzerinde etkili bir kontrol sağlamada aynı güce sahiptirler. Her üye farklı ölçüde sevilir veya ona saygı gösterilir. Mevki en geniş anlamda, sosyal bir mertebelendirmedeki yere işaret eder. Grup içerisinde bazı kimseler diğer üyelere göre daha yüksek bir yerdedirler. Diğer üyelere göre bu üyelerin değer veya prestijleri onların sosyal mevkileridir.

Mevki nasıl tarif edilmelidir? Bir yaklaşıma göre (Bales, 1950; Şerif ve Şerif, 1969), grubun diğer üyeleri tarafından kabul edilen fikir ve faaliyetleri başlatma eğiliminde olan yüksek seviyedeki mevkidir. Diğer bir yaklaşıma göre ise (Homans, 1950), bir üye gruptaki diğer üyeler tarafından olumlu değerlendirildiği sürece olumlu yönde rütbe alır. Fikir ve faaliyetleri başlatma eğilimi ile olumlu değerlendirilme birer mevki belirleyicisi olarak hemen her zaman birbirleri ile yüksek bir korelasyon içerisinde. Gözlemsel araştırmalar bu ilk belirleyiciyi, soru varakaları ve mülakatlar ise ikincisini daha kolaylıkla ayrıştırabilmektedir.

Whyte (1943) üç yıl boyunca A.B.D.'deki göçmen İtalyan cemaati ile birlikte yaşamış ve bu cemaatin yaşadığı bölgede bulunan gençlik çetesinin hiyerarşik mevki yapısının ayrıntılı bir tasvirini çıkarmıştır. En üstte 'Doc' adında bir üye, onun altında Doc'un görüşlerini aldığı 3 'teğmen', geriye kalanlar da saygı gördükleri ve etki yayabildikleri nispette mertebelenmişlerdi.

• Mevki farklılığı sabit değildir. Ayrılanlar ve yeni gelenler, grubun bu hiyerarşik yapısını değiştirirler. Bu değişimin bir başka kaynağı da grubun kendini algıladığı gruplar arası çerçevenin değişmesidir. Mesela Şerif'in çalışmasındaki gruplardan biri basketbolla ilgilenmeye başlamış ve diğer gruplarla çeşitli karşılaşmalara gir-

mişti. Bu maçlar esnasında var olan liderlerinin grubun en iyi oyuncusu olmadığını anladıklarında daha başarılı bir oyuncu olan atletik bir üyeyi lider yapmışlardı. Buna benzer bir başka değişme de gruplar arası ilişkilerin değişmesi sonucunda ortaya çıkar. Yine Şerif'in yaz kampı çalışmasında iki grubun üyeleri arasındaki çatışma yoğunlaşınca daha sert tavırlar takınabilen yeni liderin ortaya çıktığı görülmüştür. Mevki farklılıklarının çıkışı nasıl olmaktadır? Bunun en klasik örneği Bales'in (1950) gözlem çalışmasında izlenmiştir. Problem çözme işlemi çerçevesinde grup içinde üyeler arasındaki (3 kişiden 6 kişiye kadar) etkileşimler, Bales'in 'etkileşim süresi analizi' (Interaction process analysis) vasıtasıyla gözlenmiştir. Bu gözlem sistemi 4 ayrı davranış kategorisi kullanmaktadır: Olumlu ve olumsuz sosyal duygusal davranışlar, işle ilgili davranışlar ve malumatlandırmaya dayanan davranışlar.

İşle ilgili davranışlar, verilen görevin tamamlanmasını hedefleyen bütün faaliyetlere yönelik olup, sosyal-duygusal davranışlar ise şahıslar arası etkileşime yöneliktir. Bales ve Slater (1955)'in araştırmasında, küçük çalışma grupları belirli problemlerin çözümü ile uğraşmışlardır. Bu arada daha önceden eğitilmiş olan gözlemciler, grup içerisindeki bütün konuşmaları, tartışmaları, esprileri dinleyerek bu sözel muhtevaları ayrıştırabilecek en küçük anlamlı birimler halinde bölmüşler, daha sonra da bunları sınıflamışlardır.

Elde edilen sonuçlara bakıldığında, grup üyelerinin bu davranış kategorilerine göre aldıkları puanların çok geniş bir farklılık ve değişme gösterdiği anlaşılmıştır. Ayrıca bunun da ötesinde, bir grup içerisinde iki tip liderin -sosyal duygusal lider ile, işle ilgili lider olduğu görülmektedir. Sosyal duygusal liderler herhangi bir üyeden daha fazla olumlu duygusal davranışlar başlatmaktadır- espri yapıp, gülerek memnuniyetini ifade edip gruptaki gerginliği azaltmakta, diğerlerine yardım edip ödüllendirerek grup içerisindeki birliği sağlamakta ve bu grubun fikirlerine katılmaktadır. Bunun tersine, işle

ilgili lider ise görev ile ilgili davranışları başlatmaktadır. Diğer üyelerin işle ilgili fikirlerini, önerilerini ve yaklaşımlarını sormakta ve onlara yine bunlarla ilgili kendi cevaplarını iletmektedir. Aynı zamanda grup üyeleri bu işle ilgili uzman lidere, gösterdiği gerginlikten, fikirlerini reddetmesinden, onlara karşı olmasından dolayı da olumsuz duygusal tepkiler göstermektedirler.

Bales ve Slater (1955) bu iki uzman lider tipi ile tartışma gruplarında sık sık karşılaşıldığına dikkat çekmektedirler. Çok ender olarak bu iki tip aynı kişide toplanmaktadır çünkü bu iki tipin özelliklerini beraberinde taşıyan kişiler nadiren bulunurlar.

Bu iki araştırmacının deneklerine ilaveten verdikleri soru varakalarından elde ettikleri bulgular, sosyal-duygusal lider tipinin diğer üyelerden daha fazla sevildiğine, işle ilgili uzman liderin ise işin bitirilmesine en fazla katkıda bulunan üye olarak idrak edildiğine işaret etmektedir.

Birbirlerini daha önceleri hiç tanımayan kişilerin oluşturdukları gruplarda bu mevki farklılıkları nasıl meydana gelmektedir? Beklenti hali teorisine (Expectation-States Theory; Berger, Rosenholtz ve Zelditch, 1980) göre mevki farklılıkları, Bales ve Slater'in problem çözen grupları gibi, işbirliğini gerektiren bir iş üzerinde çalışan gruplarda ortaya çıkmaktadır. Grubun, üstlendiği işi bitirebileceğine dair kanaati sebebi ile gruptaki üyeler aralarından bazı üyelerin ilgili faaliyette kendilerinden daha iyi veya daha kötü olabileceklerinin farkına varırlar. Bu da onları belli görevlere belli üyeleri atamalarına yol açar. Dolayısıyla bu suretle mevki düzenleyen süreç başlatılmış olur. Grubu bu şekilde düzenlemek, grubu stabilize etmeye yardımcı olur ve hedeflerini elde etmek üzere daha etkili bir şekilde yoğunlaşmasına fırsat sağlar. Beklenti hali teorisi, mevki farklılıklarına yol açabilecek özelliklere dikkat çekmektedir. Spesifik mevki özellikleri, grubun üstlendiği işin tamamlanması ile doğrudan ilgili kabiliyetlere veya maharetlere dayanır. Mesela prob-

lem çözüme gruplarında matematiksel kabiliyetlere ait özellikler gibi. Bazen bu durum kişinin grup içerisinde neleri becerebileceğini nelere beceremeyeceğine dair beklentiler doğurabilir. Bu başarı seviyesi kendi gerçek kabiliyetinin çok üzerinde olabileceği gibi daha da aşağısında yer alabilir. Harvey, ergen yaş grupları arasında yaptığı bir araştırmada gruplar arasında hedefi okla vurma yarışması düzenlemiş fakat çeşitli seviyeleri çizilmiş olan hedef tahtasını siyah bir kağıtla kapatmış böylece denekler elde ettikleri puanlardan emin olamamışlardır. Her yarışma öncesi üyelerden her üyenin muhtemel performansına dair tahminleri alınmıştır. Elde edilen bulgular beklenenler doğrultusunda olmuştur. Yüksek mevkideki grup üyelerinin diğer alt kademedeki üyelerden daha iyi puan alacağı tahmin edilmiş ve bu üyelerin başarıları ise tahmin edilenin altında olmuştur. Doğal olarak kendilerinden düşük başarı beklenen aşağı seviyedeki üyelerin gerçek başarıları ise daha yüksek olmuştur.

3- Roller

Normlar genelde grupta herkese kesin bir şekilde uygulanır. Ama yine de gruptaki özel bazı pozisyonlarla ilgili olarak üyelerin beklentilerinin kendi pozisyonlarından farklı olduğu sık sık görülmektedir. Grup hayatının genel özelliği olan roller arası farklılaşmadan kastedilen işte bu farklı beklentilerin varlığıdır.

Neden rollerin birbirinden farklılaşmış olması gerekir? Bunun bir sebebi iş bölümünü sağlıyor olmasıdır. Çünkü rol farklılaşması ile sağlanan iş bölümü, grup üyeleri arasında önemli bir motive edici faktör olan grup hedefinin elde edilmesini kolaylaştırır. Grup lideri grup yapısının korunması ve hedefin elde edilmesi sırasında fiziksel ve kognitif seviyede aşırı şekilde yüklenmektedir. İşte grup, bu aşırı yüklenmeyi engellemek üzere liderin iş ve sorumlu-

luklarını grup üyeleri arasında paylaştırmanın yollarını bulmak zordur. Bunun için, birçok siyasi grupta, komitelerde, dernek ve cemiyetlerde, insanlara sekreter, başkan yardımcısı, sayman gibi roller dağıtmak ve kendi görev ve işlevlerini belirlemek kullanışlı bir rol olarak görülmektedir. Bu aynı zamanda, rol dağılımının grubun hedefi değiştikçe situasyona bağlı kalacağı manasını da taşır. Sınıf başarısında küçük bir başarısı olan bir çocuk, okulun spor takımında kilit bir rolün sahibi olabilir. Rollerin ikinci bir işlevi, grubun varlığına düzen getirmesidir. Roller de normlar gibi, kişinin kendi davranışları hakkındaki beklentilerini gösterir. Bu suretle daha tahmin edilebilir bir hale giren grup hayatı düzenlilik kazanmış olur. Yapılacak olan işe yönelik roller ile duygusal-sosyal davranışlara yönelik roller ortaya çıktığı oranda grubun hedeflediği görev de belirginleşir. Bu belirginleşme önemlidir çünkü, grup üyeleri belli situasyonlarda kimin hangi noktalardan sorumlu olduğunu ve kimin tepkide bulunacağını bu sayede öğrenecektir.

Roller bütün bu özelliklerinin yanı sıra bize kim olduğumuz, bir başka ifade ile kendimize ait benlik tarifimizi şekillendirir. Açık bir şekilde tarif edilmiş bir role sahip olmak şüphesiz kendi kimliğimiz ile ilgili benliğimize çok önemli katkılarda bulunur.

4- Normlar

Her grup, üyeleri arasında etkileşimi düzenleyen belirli normlar geliştirir. Bağlılıkları en zayıf seviyede bulunan arkadaş gruplarından, tam olarak yapılandırılmış kurumlara kadar her grubun birer norm sistemi vardır.

Norm nedir? Şerif ve Şerif'in (1969) norm tanımını biraz açarak tarif edecek olursak; norm, bir sosyal birimin üyeleri için kabul edilebilir ve edilemez olan tutum ve davranışların yayılımı tarif eden bir değerler ölçeğidir. Norm aşağı yukarı kesin bir şekilde grup üyelerinin nasıl davranması gerektiğine dair belirli kurallar

tespit eder. Bireylerin kendi çevrelerini yapılandırmalarına ve haklarında tahminler yapabilmelerine yardımcı olur, grup içerisinde davranışın düzenlenebileceği ortalama bir davranış şekli sağlar.

Normlar niçin grub davranışım anlaşılmasında bu derece temel bir özelliktir?

Kişi için normlar bir atıf çerçevesidir. Bu atıf çerçevesinden doğru dünyayı tasvir ve tarif eder. Dolayısıyla normlar, şahsın çevresine düzen ve tahmin edilebilirlik getiren, birtakım değer yükleri taşıyan bir sistem olarak görülebilir. Özellikle kişi için yeni veya belirsiz olan situasyonlarda normların ne derecede önemli olduğu ortaya çıkar. Böyle situasyonlarda normlar bir rehber gibi kişiye nasıl davranması gerektiğini gösterecektir. Bunun en önemli açıklaması Şerif'in, sosyal psikoloji tarihinde en önemli ve en anlamlı deney olarak kabul edilen, 1936'da yaptığı otokinetik tesir deneyidir.

Otokinetik tesir olarak bilinen optik illüzyon, bu deneyde tamamen karanlık bir odada iğne başı kadar bir ışık noktasına bakılarak yaşanıyordu. Hemen ardından, bu ışık kaynağı sabit olmasına karşın hareket ediyormuşçasına algılanmaya başlıyordu. Bu hareket hissi zorlayıcı ve inatçı bir algı idi. Bununla beraber deneye katılan deneklere bunun bir hareket illüzyonu olduğu söylenmemiş sadece "kısa bir süre sonra ışık hareket etmeye başlayacaktır" denmiştir (Şerif, 1936). Denekler tek başına bu illüzyonla karşı karşıya bırakıldıktan sonra onlardan ışığın her seferinde ne kadar uzağa gittiğini sözel olarak tahmin etmeleri istenmiştir. 100 denemeden sonra Şerif, her deneğin tahmini bir ortalama etrafında sabitleşme eğiliminde olduğunu bulmuştur. Aynı düzen bu sefer iki kişilik, üç kişilik gruplara uygulandığında ortaya son derece ilginç bir sonuç çıkmıştır; deneklerin tahminleri hemen hemen birbirinden ayırd edilemez cevaplar haline gelinceye kadar büyük bir hızla birbirine yaklaşmıştır. Bir başka ifade ile bu gruplar ilkel bir grup normu oluşturmuşlardır. Bu normlar, denekler yeniden tek başlarına test edildik-

lerinde de etkili olmaya devam etmiş, deneklerin tahminleri evvelce grupça kurulan tahminî değer noktasından pek az sapmıştır.

Bu grup normunun deneklerce bu sitüasyonda bir atıf çerçevesi olarak kullanıldığı ortadadır. Aksi bir durumda bu sitüasyon tamamen belirsiz bir durum olarak algılanacaktı.

Normlar, insanların kendi dünyalarını yapılandırmalarına ve onunla ilgili tahminlerde bulunmalarına yardımcı olurlar. Ama aynı oranda sosyal işlevleri de vardır. Grubun var oluşunu düzenlerler. Böylelikle grup üyelerinin faaliyetlerini koordine etmelerine yardımcı olur. Bir tartışma esnasında herkesin aynı anda konuştuğunu, kimsenin kimseyi dinlemediğini düşünün. Böylesine bir durumda normsuzluk, tartışmanın bir kararla neticelenmesini engelleyecektir. Normlar, belirli noktalarda grup için çok önemli olduğunu gördüğümüz grup hedefleri ile de yakından birbirine bağlıdır. Gruplar açıkça tarif edilmiş hedeflerini geliştirdikten sonra normlar kaçınılmaz bir şekilde grubun hedefe ulaşmasını kolaylaştıran hareketleri cesaretlendirir ve bunu engelleyici davranışları kırar. Bunun açık bir örneği Coch ve French'in 1948 de yaptıkları bir araştırmada gözlenmektedir. Saatte 50 birim mal üretme normunu çok iyi bir şekilde kurmuş olan bir bölüme yeni bir işçi transfer edilmiş, bir kaç gün sonra bu yeni gelen işçi saatte 60 birim mal üretmeye başlamıştır. Gruptaki diğer işçiler tarafından bu durum grubun menfaatlerinin aleyhine görülmüştür, çünkü artan üretim, işletmeye işçi çalışma şartlarını ağırlaştırma fırsatı verebilirdi. Bu sebeble işçiler yeni işçinin kendi norm seviyelerine geri gelmesi için baskıda bulunmuşlardır.

Son olarak normlar, grup kimliğinin korunmasına yardımcı olabilirler. Bu durum özellikle grubun kullandığı lisan veya özel bir tip giyim kuşam (hippiler gibi) ile ilgili normlar için geçerlidir. Giyim kuşam veya grubu diğerlerinden ayırd eden lisan diyalekleri doğrudan işlevsel olmasalarda kendi üyelerini diğer insanlardan ayıran sınırları belirlerler ve böylece de grubun kimliğini daha açık bir şekilde tarif etmeye yardım eder.

Gruba yeni giren üyeler, girdikleri yeni grubun normlarına uymaya nasıl başlarlar? Bu süreç ile ilgili araştırmaların ilkinde Newcomb (1965) araştırmasını, siyasî olarak liberal eğilimli ama öğrencilerinin muhafazakar üst-orta sınıf ailelerden geldiği bir kolejde yürütmüştür. Yaptığı uzun süreli araştırma vasıtasıyla bu öğrencilerin başlangıçtaki muhafazakar tutumlarının kolej eğitimleri süresince radikal bir şekilde tersine döndüğünü göstermiştir. Siegel ve Siegel'de (1957) tıpkı Newcomb gibi bir Amerikan kolejine giren öğrencilerin siyasî tutumları ile ilgilendiler. Bu kolejde iki tip yurt imkanı vardı, birincisi geleneksel ve daha ziyade muhafazakar eğilimli diğeri ise liberal eğilimli bir yurttu. Bu yurtlara yerleştirme, öğrenciler arasında yapılan kura sonuçlarına göre yapılmaktaydı. Dolayısıyla random olarak bu yurtlara dağıtılmış olan öğrencilerin, muhafazakarlık ölçüsü olan otoriteryenizim skalasından aldıkları puanlar hemen hemen birbirine yakın durumdaydı. Ama sene sonunda bu iki farklı grubun normlarının öğrenciler üzerindeki etkisi açık bir şekilde görüldü, liberal eğilimli yurttaki kalan öğrencilerin puanları yaklaşık 15 puan düşerken muhafazakar eğilimli yurttaki kalan öğrencilerin ortalama puanları ise sadece 4 puan düşmüştü.

Bu iki çalışmada da grup normlarının kişilerin davranışları üzerine olan tesirleri dolaylı olarak anlaşılmaktadır. Çocuk yuvalarına yeni gelen çocuklar üzerinde yapılan ayrıntılı gözlemler, bireylerin grup normlarına kendilerini nasıl kattıklarını çok daha doğrudan göstermektedir. McGrew (1972) yuvaya yeni gelen çocukların yuvada oynayan oyun ve hareketlere hemen katılmadıklarını ama bu arada zamanlarının büyük bir kısmını yuvadaki çocukların oynadıkları hareketlerini takip ederek geçirdiklerini gözlemlemiştir. Feldbaum'da (Feldbaum ve ark, 1980) bu yeni çocukların diğerlerinin oyunlarına katılmadan önce sanki uygun olan ana kuralların ne olduğunu keşfetmeye çalıştıklarını ifade etmektedir.

Normları. grubun uygun davranışlar nizamnamesi olarak gör-

memek gerekir. Grupta uygun görülen davranışı, bireyin o gruptaki pozisyonuna ve o normun dayandığı uzmanlık konusuna bağlı olarak çok geniş veya çok dar bir çerçevede tarif etmek mümkündür. Grup hayatının bütünü içersinde merkezî bir konumu olmayan normların diğerlerine oranla çok daha esnek sınırları olacağı ortadadır. Ama merkezî önem taşıyan, bir başka ifade ile grubun var oluşuna ve bunun devamına dayanan normların oldukça kısıtlayıcı sınırlara sahip olacağı da aşikârdır. Kış günü beyaz tayyör giymeniz size herhangi bir kısıtlama getirmezken, hırsızlık, cinayet gibi sosyal olmayan davranışlar cezaî birtakım yaptırımlar getirecektir. Normlara bağlılık derecesi kişinin o gruptaki üyeliğinin kalıcılığı ile yakından ilişkilidir. Özellikle yüksek mevkilerde bulunanlara oranla daha düşük mevkilerde bulunanların normlara daha fazla bağlı olması beklenir. Yüksek mevkide bulunanların ise normlardan sapması her zaman cezaî yaptırım getirmese de daha sonraki kısımda da görüleceği üzere liderin örnek bir grup üyesi olması ve grubun çizgisine uyması özellikle grupdışı ile ilgili uğraşları ilgilendiren faaliyetlerde kesinlikle beklenir.

Normlar grubun değişen şartlarla birlikte karşı karşıya kaldığı yeni situasyonlarda verdiği tepkilerde de değişim gösterebilir. Doğaldır ki normların tamamı bir değişme nesnesi değildir, birçok grubun âdet ve gelenekleri son derecede sabit olup değişmeye de dirençlidir.

5- Grup İletişiminin Yapısı

Grup yapısının elementleri olan insanlar ve onların pozisyonları birbirine iletişim ağları ile bağlı olabilir. Grup üyelerinin birbirleriyle iletişim kurma şekilleri gruptan gruba farklılık gösterebilir. Mesela bütün iletişim kanallarının açık olduğu bir arkadaş grubunda herkes birbiri ile rahatça iletişim kurar, bu sebeble de bilgi alış

verişi kolaylıkla sağlanır. Ama ilişkilerin çok daha resmî olduğu gruplarda üyeler arası iletişim resmi kanallardan doğru yapılır. Bilgi alışverişi ancak belirli iletişim kanalları aracılığı ile yapılır ve bilgi belli merkezlerde toplanır (Başkanlar, müdürleri gibi). Bu birbirinden farklı iletişim şekillerinin grubun göstereceği etkinlik ile ilişkili olacağı ortadadır.

Leavitt (1951) grup içerisindeki iletişim kurma şekillerinin grubun etkinliği ile ilişkili olduğunu ne sürer. Bu konuda yaptığı araştırmada aşağıda gösterilen 4 farklı iletişim şeklini kullanarak beşer kişilik dört iş grubu oluşturmuştur. Tekerlek en merkezî olanıdır, tekerlek şeklindeki iletişimde, diğer bütün üyelerle haberleşme imkânına sahip olan tek bir üye vardır.

Bu merkezî üye dışındaki üyelerin birbirleriyle haberleşme imkânları yoktur. Bunun tersine bütün kanalların kullanıldığı iletişim tarzında mesaj iletişimini kontrol eden kimse yoktur. Herkes herkes ile aracasız haberleşebilir.

Malumat toplama gibi nispeten daha basit işlerin yapıldığı gruplarda tekerlek tarzının daire'den çok daha etkili olduğu görülmektedir (Leavitt 1951). Ama Shaw (1976) matematiksel işlemlerin yapıldığı zor görevlerde bunun tam tersini, dairenin tekerlekten daha etkili olduğunu tespit etmiştir. Fakat yine bu gibi zor görevlerde bir müddet sonra, iletişim yapısı nispeten merkezîleşmiş olan grupların, daha az merkezî olan gruplara göre daha iyi bir performans sergilediği görülmektedir. (Wilke ve Knippenberg, 1990).

Grupların iletişim tarzları ile üyelerinin yaptıkları işten tatminkâr olmaları arasında bir ilişkinin olacağı ortadadır. İletişim tarzları merkezî olmayan gruplar, merkezî olanlardan daha fazla tatmin olma duygusunu taşımaktadırlar. Merkezîleşmiş bir grupta, ise merkezî konumda bulunan üye, kenar konumlarda bulunan üyelerden daha fazla bu duyguyu yaşamaktadır. Çünkü kenar konumlarında olanlardan daha fazla, bu kenar konumlu üyelerin davranışlarını

tayin edebilmektedir. Onların davranışlarını tayin edebilme merkezî konumdaki üyeyi yaptığı işten daha tatminkâr kılmaktadır. Daha fazla güce sahip olması onun bu tatminkârlığı artırmasına yol açmaktadır. Merkezî olmayan grupların üyeleri arasında ise güç eşit olduğundan üyelerin toplam tatminkârlığı, merkezî grupların üyelerinden daha fazladır.

6- Liderler ve Liderlik

Rollerin en önde gelen farklılıklarından biri de lider ve onun takipçileridir. Liderlik, grubun üyeleri arasındaki hem mevki hem de davranışsal farklılıkları kapsar. Bir lider grubuna rehberlik eder ve grubun davranışını kolaylaştırır. Onun takipçileri ise liderin tekliflerini ve fikirlerini çoğu zaman kabul eder ve grubun hedefine ulaşmasında onun yol göstermesini bekler. Forsyth (1983), lider ile takipçileri arasındaki ilişkinin üstüste binen bir ilişki olduğunu, Berkowitz (1986) ise bu ilişkinin, grup bağlamı içersinde düşünülmesi gerekliliğini savunur. Daha öncede belirtildiği üzere grup içersinde yüksek mevkide bulunan üyelerin önemli bir özelliği, grup içinde fikir ve faaliyetleri başlatan kişiler olmasıdır. Grup üyelerinin davranışlarını değiştirmede belli ölçülerde bir etki sahibidirler. Sosyal etki üstüste gelen bir süreç olduğu için lideri karakterize eden özelliğin daha ziyade gruptaki diğer üyeleri etkileyebilmesi olduğu söylenebilir (Brown, 1990).

1950'lere kadar oldukça popüler olan vasıf (trait) yaklaşımı liderlerin kendilerini diğer insanlardan farklı kılan belli birtakım vasıflara sahip olduğunu ileri sürmekteydi. Bu görüşe göre gelmiş geçmiş bütün liderlerin paylaştıkları vasıflar onların lider pozisyonuna çıkmalarını sağlamıştır. Halkları üzerindeki etki gücüne bu vasıflar sayesinde sahip olmuşlardır. Kişiyi lider yapan vasıfların incelendiği araştırmalardan (Cartwright ve Zander, 1968) elde edilen so-

nuçlar birbirini tutmamaktadır. Stogdill'de (1974) bu araştırmalar arasında oldukça az sayıda güvenilir korelasyon bulabilmiştir.

Bir diğer yaklaşım ise situasyonalist yaklaşımdır. Belli bir çerçevede en etkili lider, o çerçeve içerisinde grubunu hedeflerine ulaştırmada en iyi şekilde teçhizatlanmış olan kişidir. Başka bir yerde başka bir kişi lider olarak ortaya çıkabilir. Nitekim, Şerif'in yaz kampı araştırmalarında bir başka grupla rekabet kızıştığında, gruplardan biri karşı karşıya kaldığı bu yeni situasyonun doğurduğu meseleleri çözecek yeni lider ihtiyacını hissederek eski liderlerini değiştirme yoluna gitmişlerdir. Laboratuar çalışmalarında da farklı görevler de farklı kişilerin lider olarak seçildiğine dair veriler elde edilmiştir (Brown, 1990).

Lippit ve White (1943), liderlik çalışmalarında ilk ve etkili araştırmaları yapanlar arasındadır. Onlara göre liderlikte liderin kim olduğundan çok liderin nasıl davrandığı önemlidir. Bu varsayımdan hareketle kendileri okul sonrası faaliyetler gösteren klüplerin liderlerini 3 farklı lider tipi edinmek üzere eğitmişlerdir. Birincisinde lider, otokratik davranarak çocuklara her zaman ne yapmalarını gerektiğini söylemiş, genelde gruba soğuk davranıp yapılan iş üzerinde yoğunlaşmıştır. İkincisinde demokratik davranan lider, grup içerisindeki bütün karar ve faaliyetleri üyelerle tartışma ortamına getirmiş ve üyelerin kendi çalışma eşlerini kendilerinin seçmesine izin vermiştir. Genelde bu tip lider, düzene uyan bir grup üyesi olma teşebbüslerini devam ettirmiştir. Sonuncusu olan sembolik lider, grubu kendi haline bırakmış ve çok az araya girmiştir. Her lider, grubu ile 7 haftalık bir süre geçirmiş ve bu süre içerisinde liderler stillerini aynen korumuşlardır. Daha sonra liderler gruplarını (2 defa) değiştirmişler ve her değişimde kendi stillerini de değiştirmişlerdir. Bundan maksat, gruplarda gözlenen herhangi bir etkinin liderin şahsiyet özelliklerinden çok onların davranışlarına atfedilebileceğini gösterebilmektir. Nitekim bu etkiler de gözlenmiştir. De-

mokratik liderler iki lider tipinden daha çok sevilmiştir. Bu gruplardaki hava çok arkadaşça, grup merkezli ve kabul edilebilir oranda verilen işle meşgul olma eğilimi göstermiştir. Otokratik liderlerin olduğu gruplarda üyelerin daha saldırgan, lidere daha fazla bağımlı ve yapılacak işten ziyade kendileri ile meşgul oldukları görülmüştür. Sembolik liderin olduğu gruplarda bu liderler oldukça sevilmeyle birlikte üyeler iş yapmaktan ziyade oyun oynamışlardır.

Ortaya çıkarılan işin ölçüsü açısından da farklılıklar görülmektedir. Otokratik liderin olduğu gruplar en çok çalışan gruplar olmakla beraber bu çalışma temposu liderin bizzat bulunduğu şartlarda sürmüştür. Lider ortamı terk ettiğinde hemen hemen hiç iş yapılmamıştır. Demokratik olarak yönlendirilen gruplar daha az üretken olmakla birlikte liderin yokluğundan pek etkilenmemiştir. "Sözde liderin" olduğu gruplarda ise liderin odayı terk ettiği zamanlarda üretkenliğin arttığı gözlenmiştir.

Bales (1950), grup içersinde gözlenen davranışları tepkilerine göre ayırarak iki davranış ve bu davranışları icra eden iki rol belirler. Bunlara işle ilgili davranış rolü ve duygusal sosyal davranış rolü boyutu adını verir, ve bu iki ayrı rolü oynayan "uzman kişiler" kavramını geliştirir ve bu iki rolü liderlik teorisini açıklamada kullanır. Kendisi, liderin işle ilgili rolü üzerinde daha fazla durmuştur. "İşle ilgili uzman" olarak ortaya çıkan kişinin grubun o sırada uğraştığı işteki performansına yardım etmede en iyi şekilde teçhizatlanmış kişi olarak algılandığını öne sürer. Davranışsal olarak bu tür kişiler genellikle kolay bir şekilde ayırdelebilirler. Grubun faaliyetlerine en büyük oranda iştirak eden kişi olma eğilimindedirler ve davranışları özellikle işle olan etkileşim kategorileri üzerine yoğunlaşmıştır, fikirler üretir ve yönlendirme tekliflerinde bulunur. Diğer yandan duygusal sosyal uzman, grup üyelerinin hislerine dikkat sarfetmekte ve bunlara tepki göstermek için daha çok zaman harcamaktadır. Bales bu iki rolün eş zamanlı olarak aynı kişi tarafından

oyunmasının güç olduğuna işaret ederek çoğu zaman bu iki rolün ayrı ayrı kişilerce oynandığı fikrini ileri sürer. Bazı gerçek hayattaki gruplar üzerindeki gözlemler bu iki lider rolü kavramını destekleme eğilimindedir.

Bales teorisinde iş ve duygusal sosyal yönelimleri iki uçlu bir kutuplaşma olarak ele almıştır. Ama Ohio eyaleti liderlik çalışmaları adlı program (Stodgill, 1974) çerçevesinde yapılan araştırmalar, bu kutuplaşmaların birbirinden bağımsız boyutlar olarak ele alınmasının yerinde olacağını savunmaktadır. Buna göre bu iki faktör, Bales'in beklediği üzere tersine ilişkili bir durumda olmayıp, geniş bir şekilde birbirini kesen iki faktör olarak ortaya çıkmaktadır.

Fiedler (1965) ise çok çeşitli niteliklerdeki gruplardan elde ettiği verilerde, bu iki lider üpinin arasında doğrudan bir ilişkinin olmadığını gözlemiştir. Bazen iş yapısına yönelik liderlik etkili olurken, bazı durumlarda da duygusal sosyal liderler başarılı olmuştur. Buradan hareketle Fiedler etkileşimci lider modelini geliştirir. Bu modele göre grup performansının etkili olabilmesi için gereken lider tipi, duruşunun, liderin lehinde veya aleyhinde oluş derecesine bağlıdır (Fiedler, 1965).

Fiedler, Bales ve diğerlerinin tanımladığı iş yönelimli lider tipi ile duygusal sosyal yönelimli lider tipi arasındaki temel ayrımı kabul eder ama bu farkın miktarını belirleyen bir ölçek geliştirmiştir. Bu ölçeğin adı "en az tercih edilen çalışma arkadaşı"dır. (EAT-ÇA). Burada çeşitli grup liderlerinin grupta tanıdıkları bütün kişileri düşünmeleri ve aralarında birlikte çalışılması en güç olan kişiyi iki kutuplu 18 ölçekte (hoş-nahoş-sıkıcı- ilgi çekici gibi) değerlendirmeleri istenmiştir. Bu ölçekten yüksek puan alanların (yani birlikte çalışmayı en az tercih ettikleri kişiyi olumlu değerlendirenler) sosyal duygusal yönelimli veya, üyelerin fikir ve hislerini gözardı etmeyen lider tipini edinmiş oldukları düşünülürken, düşük puan alanla-

rın ise iş yönelimli lider tipini edindiği düşünülür. Fiedler burada, tıpkı Bales gibi, iş ve duygusal yönelimleri iki kutup olarak ele almaktadır. Ancak Fiedler, bir kişinin EATÇA skorunu, situasyon ve zaman karşısında göreceli olarak sabitleştirilmiş şahsiyet özelliklerini yansıtan bir ölçü olarak alır. Ayrıca yüksek ve düşük EATÇA puan sınıflarını tek başına ele almaktadır. Yüksek veya düşük puan alanlar daha ziyade şahsa atfettikleri göreceli önem ile grubun işine göre değişir.

Fiedler'in terimleri ile ifade edilecek olursa bunlar farklı motivasyonel hiyerarşilere sahiptir; yüksek puan alanlar için önce insanlar sonra iş; düşük puan alanlar için önce iş sonra insanlar gelmektedir.

Fiedler, iki lider tipini ayırdettikten sonra lider için situasyonun uygun oluşunu tayin ettiğine inandığı 3 unsuru tanımlama yoluna gider. Bu unsurlardan birincisi ve en önemlisi Fiedler'in lider-üye ilişkisi adım verdiği grup atmosferidir. Kendisine duyulan bağlılık, inanmışlık ve grubun ona olan hisleri liderin yapacağı işlerin, kolaylıkla yapabilecek işler olarak algılanmasına yol açar. İkinci unsur işin yapısıdır. İyi ve açık bir şekilde tarif edilen bir hedefe varmada neyin nasıl yapılacağı açıkça belirlenmiş bir grubun bu işin üstesinden; pek iyi formüle edilememiş ve bir dizi muhtemel sonuçları içerisinde taşıyan bir işten çok daha rahatlıkla geleceği düşünülür. Son unsur, lider mevkisinin belli bir oranda güce sahip olmasıdır, liderin yaptırım ve mükafatlandırma gücü olabilir, mâkul bir seviyede otorite kullanabilir veya bunun tersine pozisyonu zayıf olabilir, yeteneği az olabilir veya grup üyeleri üzerindeki etki gücü zayıf olabilir. Şimdi bu üç faktörün her birinde her bir liderlik situasyonunun yüksek veya düşük olarak tarif edilebileceğini düşünün. Bu durum 8 uygunluk kombinasyonu ortaya çıkarır. Bunlar, iyi lider-üye ilişkisi, yüksek seviyede iş yapısı ve yüksek güç pozisyonu ile bu üçünün tersi olanlara doğru bir yayılım gösterirler. Fiedler

en önemli faktör olarak lider-üye ilişkilerini sayar ve iş yapısı ile gücün bunun ardısıra geldiğini düşünür.

Fiedler'in temel hipotezine göre düşük puanlı liderler 8 ölçekli bu hattın her iki ucunda yer alan situasyonlarda en yüksek seviyede etkinlik gösterecektir, yüksek puanlı liderler ise ortalarında yer alan situasyonlarda yüksek etkinlik gösterecektir. Bu tatminin arkasındaki mantık biraz karmaşıktır. Situasyon liderlere uygun olduğu zaman, yani grup kendisinden hoşlanırken, işin yapısı belirgin iken ve otoritesi tartışılmazken liderlerin grubun moralini düşünmesi gerekmez. Aynısı karşıt kutup için de geçerli olmakla birlikte sebepleri farklıdır. Burada durum lider için uygun değildir, grup kendisinden hoşlanmamaktadır, gücü zayıf olup, yapılacak işte belirsizdir dolayısıyla otokratik olmakla kaybedeceği pek fazla şey yoktur. Daha nazik bir yaklaşımla grubu elde etme teşebbüsleri muhtemelen başarısız olacak, zaman kaybı ve etkinliğinin azalması ile de son bulacaktır. Diğer taraftan orta derecedeki uygun durumlarda; liderin üyeleri hoş tutucu davranışları, iyi tarif edilmemiş, belirsiz iş, veya otorite boşluğunu yeteri kadar örtebilecek bir lider-üye ilişkisi geliştirilebilir.

Strube ve Garcia (1981), teoriyle ilgili yapılmış olan 178 testten elde edilen verilerin bir meta analizinde Fiedler'in teorisine yüksek seviyede destekleyen veriler elde etmişlerdir. Ama yanısıra tıpkı Fiedler'in de tanımladığı gibi bazı belirsizliklere de dikkat çekmişlerdir. Strube ve Garcia'nın gözden geçirdikleri araştırmaların çok geniş yayımlı olması bize Fiedler'in bu etkin liderlik modelinin, bir iki açık noktaya rağmen liderlik etkinliğini açıklamada oldukça iyi bir model olduğuna işaret etmektedir.

Chemers'in (1975) yönettiği bir araştırmada Harp okulu öğrencileri kodlu mesajları çözmek üzere öğrenci gruplarında görevlendirilmişlerdir. Bu grupların lider-üye ilişkileri zayıf, yapılacak iş göreceli olarak belirsiz ve liderlerin gücü çok azdır. Bu sebeble baş-

langıç sítüasyonu Fiedler hattının uygunsuz ucunda (8. kutu) yer almaktaydı. Liderlerin yarısına, görevin zorluğunu ve karmaşıklığını azaltmak üzere düzenlenmiş bir eğitim kursu verildi. Böylelikle liderlik 6. kutuya yakın bir hale getirildi. Sonra bütün liderler EAT-ÇA skalasında yüksek ve düşük olarak sınıflandırıldı ve etkinlikleri grubun performansı ölçülerek değerlendirildi. Eğitim almış olan düşük puanlı liderler, almamış olan düşük puanlı liderlerden daha kötü etkinlik göstermişlerdir. Yüksek puanlı liderler için ise durum tersine cereyan etmiştir. Chemers bu sonucu şöyle izah etmiştir. Yüksek puanlı liderler için eğitim programının şahıs-sítüasyon eşleşmesini geliştirmede etkisi olmuştur (çünkü model, onların dördüncüden altıncıya kadar olan kutucuklarda daha başarılı olacağını tahmin eder), fakat verilen eğitim, hali hazırda eğitim başlamadan önce kendi kötü sítüasyonları ile iyi bir şekilde eşleşmiş olan düşük puanlı liderlerin durumunu kötüleştirmiştir.

Bu gibi destekleyici delillere karşın Fiedler'in teorisi geçen 20 yıl içersinde önemli derecede zıt tartışmalara sahne olmuştur. Bu tartışmada merkez konularından biri olaylardan etkilenmeyen belli bir lider stilinin sınırları idi. Lider yöneliminin, Fiedler'in iddia ettiği gibi, değişmez sabit olup olmadığından şüphelenmek için en az üç sebep vardır. Birinci olarak; Fiedler iddiasını insanların zaman ve sítüasyonlar içersinde sabit kalan bir kişilik özelliğine sahip olduğu görüşü üzerine dayandırmıştı. Bu kişilik özelliklerinin, Fiedler'in olduğuna inandığı sabit kimlikler olamayacağına işaret edilmektedir, gerçekten de eğer liderlik stillerini değiştirmek bu kadar zor ise Lippitt ve White (1943) biraz yukarıda anlatılan çalışmalarıyla kendileriyle iş birliği yapanların farklı lider tiplerini edinme eğitimlerinde nasıl bu kadar başarılı olabildiler? Fiedler'in teorisi ile ilgili ikinci karşı tartışma konusu Fiedler'in her kadranın bir sonraki kadrana eşit mesafe olduğu 8 farklı sítüasyon tipinin düzenli bir uygunluk kontinumu oluşturduğuna dair varsayımdır. Burada 2

problem ortaya çıkmaktadır. Birincisi, üç sitüasyonel faktöre (lider-üye ilişkisi, işin yapısı, liderin gücünün durumu) atfedilen önem sırası, modelin orjinal formulasyonunda temel olarak arbitrer idi. Değişik bir sıralama ile mesela işin yapısının lider-üye ilişkisinden daha önemli olduğu varsayımı ile hareket edildiğinde EATÇA skoru ile etkinlik arasında tahmin edilen korelasyonun kalıbı çok farklı bir görünüm arzedecektir. Fiedler (1978) daha sonraki senelerde bu apriori düzenleme tarzına bazı deneysel deliller gösterebilme imkanını bulmuş olmakla birlikte kendisi halen bu kadranların yaklaşık olarak, bir aralıklı ölçek oluşturduğu varsayımında ısrar etmektedir. Bununla beraber, Gingham, Bohra ve Dolal (1979), bu varsayımın da keza bir problem arzettiğini öne sürerler. Bu araştırmacılar deneklerine Fiedler'in üç faktörü boyunca sistematik değişiklik gösteren bir seri sitüasyonu liderlerine uygunluk açısından değerlendirmelerini söylemişlerdir. Beklenildiği üzere her faktörün gerçekten algılanan uygunlukta önemli bir belirleyici olduğu tespit edilmiştir. Deneklerle yapılan 4 çalışmadan sadece ikisinde lider-üye ilişkisinin en önemli faktör olduğu, 4 çalışmada da liderin mevki gücü pozisyonunun güçlü bir etkisi olduğu tespit edilmiştir. Bu Fiedler'in teorisi ile ters düşer, çünkü bu teorik modele göre liderin mevki gücü pozisyonu diğer iki faktöre göre en az öneme sahip olan faktördür.

Fiedler'in teorisinde görülen 3. bir sınırlılık ise liderliğin dinamik cephesinin gözardı edilmiş olmasıdır. Kişiyi bir grup içerisinde liderliğe çıkaran veya liderlikten indiren süreçlere hiç önem verilmemiştir.

Grup içerisindeki davranışların düzenlenmesinde normların önemi büyüktür. Grup içerisindeki her üye bu normların etkisi altındadır. İşte Hollander'ın (1958), liderlik teorisinin merkezini liderin önce grup normlarına uyum gösterme sonra gruba yeni fikirler sokması oluşturur.

Hollander'a göre liderler ilk dönemlerinde grubun diğer üyeleri üzerinde "kredi" sahibi olmaya yönelmelidir. Bu "kredi" aynı grup üyeleri üzerinde etkili olmalarında ve üyelerin var olan normlardan sapışlarında ona meşruluk verecektir. Liderin artan kredisi ile birlikte artış gösteren kendine has davranışları grup tarafından sonradan esneklikle karşılanacaktır.

Liderler iyi bir krediyi nasıl elde ederler? Bunun yollarından biri başlangıç olarak grup normlarına bağlanmaktadır. Hollander (1982), liderin meşruluk kaynağına bundan başka 3 tane kaynak daha ilâve eder. Bu kaynaklardan biri, liderin bu pozisyonu elde ediş yolundan çıkar: Grup tarafından mı seçilmiş yoksa grup dışı bir otorite tarafından mı atanmıştır? Hollander'a göre seçim yoluyla lider pozisyonuna gelen kişinin meşruluğu, diğer yolla gelenden daha fazladır. İkinci bir kaynak ise, liderin grup meselelerini çözebilme yeteneğidir. İşle ilişkili görevleri başarabilmede davranışları uygun olan lider, daha az kabiliyeti olandan daha fazla kredi sahibi olabilir. Son olarak, liderin grupta özdeşleşme seviyesi önemli olabilir.

Hollander, prensip olarak liderler ile takipçileri arasında değişen ilişkiler ile ilgilenmiştir. Bu noktada Hollander, Fiedler'in yaklaşımı ile tam bir zıtlasma içersindedir. Fiedler için liderin tarzı sürekli bir şahsiyet vasfı olarak görülmekte, grubu ile olan ilişkisi ve güç pozisyonu özel situasyonun bağımsız ve durağan unsurları olarak ele alınmaktadır. Diğer taraftan Hollander, liderliği; liderin grubu etkileme gücünün zamanla değiştiği ve kritik bir tarzda lider-üye ilişkisine bağlı olan çok daha dinamik bir süreç olarak ele alır.

Buna göre Hollander'ın teorisi daha önce Fiedler'in modeline yöneltilen 2 eleştiri zemininden kendini korumaktadır (Bkz. Fiedler modelinin eleştirisi).

Buna karşın Hollander'ın teorisinde gözardı edilip önemsenmemiş olan nokta gruplar arası ilişkiler ve liderlik yapısına olan et-

kileri ile bunun aksi yönündeki etkileridir (Şerif'in yaz grubundaki bulguları hatırlayınız.)

Rabbie ve Bekker (1978), bir liderin pozisyonunun değişmezliği ile bunun, liderin gruplar arası davranış üzerine olan etkilerini incelemişlerdir.

Bulgularına göre pozisyonları nispeten belirsiz olan yani kolaylıkla bu pozisyondan atılabilecek olan liderlerin, pozisyonları daha emniyetli olanlara nazaran, bir sendika yönetim ortamının taklit edildiği ortamda çok daha rekâbet edici pazarlık stratejisini tercih ettikleri görülmüştür. Bu durum grup içinin daha kuvvetli bir başka grupla karşı karşıya kaldığı durumlarda ortaya çıkmıştı. Rabbie ve Bekker (1978) bu deneysel bulgularının uluslararası siyaset ile bir çok paralellik taşıdığına işaret ederler.

D- SOSYAL ETKİ

1- Giriş

13 dairesi bir apartmanın 8 numaralı dairesinde oturan Sedat bey, yöneticinin kapıcı vasıtasıyla yolladığı apartman toplantısı çağrısını almış ve toplantı konusunun kömürlü yakıt sisteminden doğal gazlı ısınma tertibatına geçiş kararının tartışılması olduğunu öğrenmişti; gündem, doğal gazla geçilmesi sonucunda bunun kömüre kıyasla kâr ve zararının tartışılmasıydı. Sedat bey zaten bu konu üzerinde çoktan beri düşündüğünden kararını vermiş ve doğal gazla geçilmesi fikrini benimsemişti. Fakat toplantı gününde diğer apartman sakinlerinden bir kısmının hiç de kendisi gibi düşünmediğini gördü. Onları doğal gazla iknâ etmeye çalıştı ama diğerleri de onu kömürde kalmaya iknâya çalışıyordu. Sonuç?

Sosyal psikologlar senelerdir sistematik olarak küçük gruplarda sosyal etkiyi belirleyen faktörleri araştırmaktadırlar. Sosyal etki kavramının sosyal psikolojide çok daha sınırlandırılmış belirli bir tanımı ve anlamı vardır. Buna göre sosyal etki, bir insanın bir başka insanın yargı, tutum ve fikirlerine mâruz kalması sonucu tutum ve fikirlerinde yargılarında ortaya çıkan değişikliktir (Avarmaet, 1990).

Tutum değişikliği genelde, sözel bir iletişim (radyo, tv, veya basın) sonucu kişi veya kişilerin belli konulara, olaylara veya nesnelere olan hislerinin veya değerlendirmelerinin değişmesine işaret eder. Sözel iletişimin taşıdığı mesaj temelde, hitap ettiği topluluğu konu, nesne veya olayla ilgili olarak belirli bir şekilde düşünmeye veya hissetmeye davet eder (çevre temizliği kampanyalarının taşıdıkları mesajlar gibi). Hitap edilenlerin düşünce ve hislerinin istenilen yöne kayma derecesine göre başarı, yani tutum değişikliği sağlanmış olur. Bunun tersine sosyal etkide, insanların davranışlarında veya inançlarındaki değişiklikler, doğrudan bizzat orada bulunan ki-

şı veya kişilerin davranış ve hareketleriyle meydana getirilir. Bir başka ifade ile dolaylı bir sözel iletişim (basın, tv, radyo) yerine biz-zat kişilerle yüzyüze bir etkileşim vardır.

Bu bölümde sosyal etki ile ilgili önemli bazı fenomenler üzerinde durulacaktır. Birincisi, uyma -conformity- davranışdır. Uyma davranışını çoğunluğun etkisi olarak isimlendirmek de mümkündür. İnsanlar üyesi oldukları grupta kendi görüşlerinin çoğunluk tarafından desteklenmediğini anladıklarında bu görüşlerinden vazgeçerler mi? Bu görüşlerinden gerçekten vazgeçerler mi?, yoksa sadece görünürde vazgeçmiş gibi mi davranırlar?. Çoğunluk insanın fikrini değiştirmesinde etkili midir?. Hangi şartlarda insanlar çoğunluğun bu etkisine karşı koyabilmektedir? İkinci önemli fenomen ise birincisinin tam tersidir. Azınlığın çoğunluk üzerindeki etkisi. Azınlık hangi şartlarda ve ne gibi bir mekanizma ile bu etkiyi yaratabilmektedir, çoğunluğun ve azınlığın bu etkileri birbirlerinden farklı mıdır?

Sosyal etkinin diğer bir önemli fenomeni ise itaattir. İnsanlar ne zaman ve niçin zarar verici olduklarını bildikleri halde bir otoritenin emrini yerine getirirler? İtaat etme davranışına karşı konulabilir mi?

2- Uyma Davranışı (Conformity)

Uyma davranışı; bir kişinin kendi görüşünü, grubunun görüşü doğrultusunda değiştirmesi olgusuna işaret eder. Bu noktada, bu değişimin ölçütü bizim için son derece önemlidir. Çünkü ancak bu ölçüt sayesinde kişinin fikrini grubun etkisi altında mı yoksa kendiliğinden mi değiştirdiğini anlayabiliriz. Önceleri gruptan farklı bir yönde düşünen kişi, sonraları bu fikrini değiştirip, grubun görüşüne yaklaştığında onun gruptan etkilendiğini rahatlıkla ifade edebiliriz, hele kendisi gibi başlangıçta gruptan farklı düşünen ve grup kar-

şısında bu görüşlerini halen devam ettiren başka kimseler de varsa, grupla karşılaşan ve fikrini grup görüşü yönünde değiştiren kişinin gruptan etkilendiği iyice açıklık kazanmış olur. Fakat biz bu kişiyi halihazırda grubun görüşüne benzer bir görüş veya davranış içerisinde gözlüyorsak bu benzerliğin gruptan kaynaklanıp kaynaklanmadığını bilemeyiz, bu kişi gruptan bağımsız olarak grubun görüşüne varmış olabilir. Dolayısıyla tanımdan hareketle uyma davranışını; kişinin fikir veya davranışlarını grubun yönünde değiştirmesi olarak ele almaktayız. Bir diğer önemli nokta ise uyma davranışını gösteren kişinin tek başına olduğu zaman da bu değişikliği devam ettirmesi meselesidir. Grubun, uyma davranışı gösterme yönündeki baskısı ortadan kalktığında kişinin nasıl davranacağı onun yalnızken de -grubun yönünde- benimsediği tutum değişikliğine bağlıdır. Grubun diğer üyeleri ile birlikte iken onlara uyan, ama aslında onlarla hem-ükir olmayan kişi grubun düşüncesini kabul etmemiş demektir. Buna karşılık hem diğer üyelerin önünde, hem de kendi başına iken grubun görüşü doğrultusunda düşünen ve davranan kişinin, grup baskısı ortadan kalktığında bu yeni görüşünü sürdürdüğü görülür.

Uyma davranışı ile ilgili sistematik araştırmalar 1950'li yıllarda özellikle Asch'in deneyleri ile başlamıştır. Fakat daha önce Şerif'in otokinetik deneylerinin sonuçlarını yeniden gözden geçirmek yerinde olacaktır. Şerif'in bu meşhur klasik deneylerinde; müphem, yapılanmamış uyaran ile tek başlarına karşılaşmış olan denekler bu uyarıyı yorumlayabilecekleri sabit bir referans çerçevesi geliştirmişlerdir. Ama diğer deneklerin kendilerinden farklı olan hükümleri ile karşılaşır karşılaşmazda kendi referans çerçevelerini hemen bırakıp diğerlerinininkine uymaya başlamışlar ve ortak bir yayınlımda buluşmuşlardı. Ayrıca, sonradan yine tek başlarına kaldıklarında bu sefer artık bu ortak çerçeveyi kullandıkları gözlenmişti.

Hakkında bir yargıya varılacak olan uyaran veya uyaranlar belirsiz olduğu zaman, veya verilecek olan yargıdan emin olunmadı-

ğı durumlarda insanların kendi yargılarını diğerlerinin yargılarına benzer bir noktaya kaydırmaları, onların yargılarından etkilenecek onlara uyması aslında normal ve uyum sağlayıcı bir davranıştır. Ama şaşırtıcı olan gerçek, verilecek olan yargı fizik bir gerçek olarak karşımızda olduğu halde veya tamamen bizim için açık bir belirlilik taşıdığı halde, yanlış olduğunu bile bile yargımızı bazen başkalarının yargıları doğrultusunda vermemizdir.

Asch'in 1950'lerde yaptığı meşhur deneylerin başlangıç noktası buydu. Grup doğru olmayan bir yargıda bulunduğu zaman kişiyi, grubun bu doğru olmayan yargısı doğrultusunda davranmaya yöneltten faktörler nelerdir?

Asch görünüşte görsel bir algıyı konu alan bir deneye katılıklarını zanneden deneklerden, kıyas noktası olarak alınan bir doğru parçasına göre diğer üç doğru parçasının uzunluklarını tahmin etmelerini istemiştir. 18 denemenin herbirinde üç çizgiden biri kıyas noktası olarak alınan doğru parçası ile aynı uzunlukta olup, bunun saptanması da oldukça kolaydır. Kontrol grubunda bu kararları tek başlarına alan 37 deneğin 35'i denemeleri hatasız bitirmiştir. Yanlış karar veren iki denekten biri bir kere, diğeri ise iki defa yanlış cevap vermiştir. Sonuçta kontrol grubunda sadece % 7'lik bir hata bulunmuştur. Deney grubunda, yarım daire şeklinde oturan deneklerden oturdukları sıra düzenine göre cevaplarını yüksek sesle vermeleri istenmiştir. Fakat gerçekte 8 denekten sadece biri gerçek denek olup, diğer 7 denek deneyci ile işbirliği içerisindeydi. Her denemede denekler sırasıyla kendi kararlarını söylemekte fakat her seferinde esas deneğe söz sırası en son denekten bir önce gelmektedir. 18 denemenin 6'sında (bunun ilk ikisi deneme mahiyetinde olup kalanı diğerleri arasında dağıtılmıştı), işbirlikçi denekler doğru cevaplar verdiler. Buna nötr cevaplar denmektedir. Diğer 12 kritik deneme yanlış cevap verdiler. Nötr denemelerin özellikle ilk ikisi, deneğin güvenini sağlamak ve şüphelenmesini önlemek için deneye ilâ-

ve edilmiştir. Bütün deney boyunca denekler arasında resmî bir ilişki kurulmuş, verilen cevaplara herhangi bir şaşkınlık tepkisi veya olumsuz bir tepki gösterilmemiştir.

Sonuçlar, özellikle kontrol grubunun sonuçlarıyla kıyaslandığında son derecede ilgi çekicidir. Deney grubu % 37'lik bir hata yapmıştır. Asch'in 123 deneginden sadece % 25'i hatasız karar vermiştir. Kontrol grubunda ise bu yüzde 95'dir. Deney grubunda geri kalan deneklerin % 28'i sekiz veya daha fazla hata yaparken, geriye kalanlar ise bir hata ile yedi hata arasında değişmeler göstermiştir. Deney bittikten sonra, cevaplarını işbirlikçi denekler yönünde veren deneklerle mülakat yapılmış ve bu deneklerin büyük bir kısmının, çoğunluğun kararının muhtemelen doğru olduğunu düşündükleri görülmüştür. Çevrelerindeki diğer deneklerin hepsinin hemfikir olması karşısında kendi yargılarından şüphelenmeye başladıklarını söylemişlerdir.

Asch'in bu şaşırtıcı sonuçları sayısız şartlarda, farklı denek popülasyonları ve değişik yargı işlemleri kullanılarak tekrar tekrar elde edilmiştir. Bütün bu çalışmalar zengin bir teorik ve deneysel bir çalışma geleneğinin oluşmasına zemin hazırlamış ve çalışmaların yönünü bu fenomenin sınırlarını belirlemeye, uyma davranışını artıran ve azaltan şartları belirlemeye yöneltmiştir.

Uyma davranışında baskı kaynağı olan grubun özellikleri, çoğunluğun sayısı ve sözbirliği, kişinin bu davranışı göstermesinde etkili bir faktör grubu olarak görülmektedir.

Asch (1952) bu deneylerinde çoğunluğun sayısını 1'den 16'ya kadar değiştirerek grup büyüklüğünün kişi üzerindeki etkisini incelemiştir. Tek kişilik bir çoğunluk hiçbir etki yapmazken, iki kişi % 13'lük hata yüzdesini; 3 kişi ise % 33'lük hata yüzdesini ortaya çıkarmıştır. Fakat üç kişiden sonra uyma davranışının artışında hiçbir değişiklik olmamış, sabit bir düzeyde kalmıştır. Daha sonraki çalışmalarda Gerard, Wilhelmy ve Conolley ile Latane ve Wolf (1981)

Asch'in bu sonuçlarını yeniden sorgulayarak çoğunluk arttıkça uyuma davranışının arttığını ama çoğunluğun her artışında bir önceki artışa göre uyuma davranışının daha düşük bir oranda arttığını ifade etmişlerdir. Wilder (1977) ise bu uyuma davranışının çoğunluğun sayısından ziyade kararı verecek olan kişinin kendi kararına ters düşen üyeleri bir bütün olarak algılayışından daha fazla etkilendiğini ortaya koymuştur. Diğer iddiaların tersine kişi karşısında kendi tepkisinin tersine tepkilerde bulunan kişileri birey olarak algılamaktan çok, onları ayrı ayrı birer grup bütünlüğü içerisinde algılamamanın etkisinden kurtulamamaktadır. Kişinin, çoğunluk içerisinde Ayşe'nin Fatma'nın kendisinden farklı tepkilerde bulunduğunu görmesinden ziyade bir çok görüş sahibi alt grupların da aynı tepkiyi verdiğini görmesi onun, bu tepkinin yanlış olduğunu bilmesine karşın, çoğunluğa uymasına yol açmaktadır.

Asch (1952) deneylerinden birinde çoğunluk üyelerinden birinin çoğunluğun hatalı cevabından sapmasını sağladığında gerçek deneğin çoğunluğa uyuma davranışında dramatik bir düşüş gözlemiştir. Bu düşüş, deneğin çoğunluktan sapan kişide bulduğu desteğin çoğunluğun sözbirliğini bozmasından mı yoksa sapanın cevabı ile kendi cevabının aynı olmasından mı kaynaklanmıştır? Bunu anlamak için deney düzeninde sapan kişinin, çoğunluğun cevabından daha da hatalı tepki vermesi sağlanmıştır. Bu durum, gerçek deneğe sosyal destek sağlayan kişi kadar uyuma davranışını azaltmıştır. Kısacası gerçek deneyin çoğunluğu uyuma davranışını azaltmasına kaynaklık eden, bu deneğin görüşünün desteklenmesinden çok, sadece sözbirliğinin bozulması olmuştur. Fakat daha sonraları Allen ve Wilder (1980) bu bulguların ancak algısal yargılarda geçerli olduğunu, görüş, fikir bildirme gibi uyaranlarda ise sapan kişinin, gerçek deneğe sosyal destek sağlayan deneysel şartlarda etkili olduğunu göstermişlerdir. Bu durumlarda, uyuma davranışını azaltmak için sapan kişinin gerçek deneğin ilk görüşüne katılması gerekmektedir.

Çoğunluk içersinden sosyal bir destek sağlamak, deneye yardımda bulunacağı uyarana dair malumat sağlar. Malumat sağlayıcı bir sosyal desteğin çoğunluğa uyma davranışını azaltmada önemli bir etken olduğu görülmektedir. Allen ve Wilder (1975) deney düzeninde deneye çoğunluk içersinden bir sosyal destek sağlamışlardır. Ama bu denek, deney esnasında ya normal gören (görme kusuru olmayan) veya aşırı görme kusuru sebebi ile görme testinden geçememiş bir kişinin desteğini almıştır. Elde edilen sonuçlar, görme kusurlu sosyal desteğin deneyin çoğunluğa uyma davranışını, sözbirliğinin olduğu şarta göre anlamlı seviyede düşürdüğünü göstermekle birlikte göz kusuru olmayan sosyal desteğin deneyin çoğunluğa uyma davranışını, sözbirliğinin olduğu şarta göre anlamlı seviyede düşürdüğünü göstermekle birlikte göz kusuru olmayan sosyal desteğin bu düşüşteki etkisinin çok daha fazla olduğuna işaret etmektedir.

Çoğunluk kararına uyma davranışı üzerinde kültürün ayırıcı bir etkisi olabilir mi?

Berry (1967), çoğunluğa uyma ölçüsünün, farklı kültürlerdeki iktisadî yapı ile ilişkili olacağını iddia eder. Berry'e göre iktisadî yapıları icabı karşılıklı birbirine bağımlılıkları yüksek olan kültürlerde, mesela gıda ürünlerinin biriktirilmesine dayalı ilkel topluluklarda, iktisadî yapıları icabı daha bağımsız olan kültürlerle oranla çoğunluk baskısı daha fazla olacaktır. Berry, Sierra Leona'da pirinç ziraatı yapan ve iktisadî yapıları gıda ürünlerinin biriktirilmesine dayalı Temneler ile, Baffin adalarında yaşayan ve balıkçılık, avcılık ile geçinen ama gıda ürünlerini biriktirmeyen Eskimolara Asch'in deneyini aynen uygulandığında hipotezini destekleyen sonuçlar elde etmiştir. Temneler, Eskimolara oranla çoğunluğun kararına daha fazla uyum göstermişlerdir.

3- Uyma Davranışı ile İlgili Teorik Yaklaşımlar

Bu noktaya kadar uyma davranışının ne zaman ortaya çıktığı, uyma davranışında grubun etkisini artıran veya azaltan değişkenlerin neler olduğu üzerinde duruldu. Bu kısımda ise bu uyma davranışını açıklamaya çalışan teorik yaklaşımlar ele alınacaktır.

3.1. Malumat Sağlayıcı Sosyal Etki (Informative) ve Normatif Sosyal Etki (Normative)

Kişi algıladığı gerçeğin ne olduğuna dair yargısını başkalarının yanında verirken yargılarına hâkim olan iki endişe kaynağı vardır. Herşeyden önce kişi gerçeğe ilişkin doğru bir yargıda bulunmak ister. İkincisi ise kendisi hakkında olumsuz düşünülmesinden sakınır ve diğer kişiler üzerinde iyi bir izlenim bırakmak ister.

Leon Festinger (1954) insanların gerçekliğe ait algılarının doğru olup olmadığını değerlendirmek üzere motive edildiklerini öne sürer. Yargılarımızı değerlendirebilmemiz için elimizde objektif ölçekler varsa bunları fiziksel bir kıyas noktası olarak kullanabiliriz. Dakikada kaç metre koştuğumuzu kronometre tutarak ölçebiliriz. Ama gerçeğe ilgili inançlarımız her zaman bu gibi nesnel (objektif) ölçeklerle test edilebilir nitelikte değildir. Söзgelişi tüketici-nin reklamlara karşı korunması gerektiğine dair inancımızın doğru olduğunu nasıl test edebiliriz?

Böyle durumlarda kişi, vardığı yargının doğru olup olmadığını değerlendirmek üzere diğer insanların yargılarıyla kendi yargısını karşılaştırır. Onlara bu konudaki görüşlerini sorar. Eğer bunun sonucunda kendi yargısı diğerlerinin görüşlerine uyuyorsa kendine güveni artar. Bunun tam tersi bir sитüasyonda ise kişi gerçeğe ait

doğru bir algıya sahip olmak istediğinden kendi yargısını diğerlerinin yargısı doğrultusunda değiştirir, yani onların görüşüne katılır.

Kişinin gerçek olana dair bir algıya sahip olma arzusuyla gruba uymaya yönelmesi malumat sağlayıcı sosyal etkinin bir sonucudur. Buradaki etki gerçek bir sosyal etkidir. Çünkü kişi diğerlerinin görüşüne uyma kararını bir başka ifade ile onların inanç, tutum ve davranışlarını benimseme kararını tek başına almıştır. Grup baskısı olmadığı sitüasyonlarda da bu kararı doğrultusunda hareket etmektedir. Malumat sağlayıcı sosyal etkide, uyma davranışı gerçeğe ait doğru bir algı geliştirme ve doğru şekilde hareket etme arzusu ile motive edilir. Fiziksel gerçekliğe ilişkin algının nesnel (objektif) ölçeklerle doğrudan test edilemediği sitüasyonlarda kişi kendi görüşünden ne kadar az emin ise ve uyaran sitüasyonu kendisi için ne kadar belirsizlik taşıyorsa malumat sağlayıcı sosyal etkinin tesiri o derece güçlü olacaktır.

Başkalarının görüşlerine uyma davranışı göstermenin bir diğer sebebi ise kişinin normatif etkinin tesiri altında kalmasıdır. Normatif etki kişinin, bir başka kişinin (bir başka şahıs, grubun diğer üyeleri) kendisi ile ilgili olumlu beklentilerine uyum göstermesi olarak tarif edilmektedir (Turner, 1991). Normatif etkide uyma davranışını motive eden diğer kişileri memnün etme arzusudur. Kişi; başkaları tarafından kabul görme, onaylanma, onlardan gelecek olan cezalardan, red edilmelerden kaçınma arzusu ile diğerlerinin görüşlerine uyum gösterir. Biz insanların çeşitli ihtiyaçları vardır ve bunları tatmin etmenin yollarını ararız. İhtiyaçlarımızı tatmin etmek bizi birbirimize bağımlı hale getirmektedir. Bu sebeple diğer kişiler üzerinde iyi izlenimler bırakmak, onların bizden hoşlanmalarını sağlamak önem kazanmaktadır. Diğer kişilerle olan uyumsuzluğumuzun, bu uyumsuzluğun ölçüsüne göre bizi diğerleri tarafından sevilmemeye hatta red edilmeye kadar götürebilir. Uyuşma hali ise diğerlerinin bizim hakkımızdaki olumlu değerlendirmelerini artıracak, böylelikle de o gruptaki üyeliğimiz yerini koruyacaktır.

Deutch ve Gerard'a (1955) göre gruplar üyeleri üzerindeki etkiyi, normatif ve malumat sağlayıcı sosyal etki süreçleri vasıtasıyla kurarlar. Kavramsal olarak birbirlerinden farklı olmalarına karşın genellikle bu iki süreç birlikte ortaya çıkarlar ve uyma davranışının miktarını belirlerler. Deutch ve Gerard (1955) sosyal etkinin grupla en çok birleştirilen tipinin normatif sosyal etki olduğunu ifade etmişlerdir.

Kendi varsayımlarına göre, insanların büyük bir çoğunluğu başkalarının beğenilmeyi aksine bir duruma tercih ederler. Dolayısıyla bu durum Asch'in deneyinde tertip edilene benzer sınıtyasyonlarda, deneklerin çoğunluğun fikrine uyum göstermelerine bir motif sağlayacaktır. Denekler fikirlerini tek başlarına verdiklerinde ise bu çoğunluk fikrine uyma davranışı azalacaktır.

Deutsch ve Gerard (1955) bu hipotezlerini Asch'in özgün deney düzeninde bazı değışiklikler yaparak test etme yoluna gitmişlerdir. Yüzyüze olma şartında denekler cevaplarını yüzyüze bulundukları sınıtyasyonda fakat Asch'in tersine sadece 3 işbirlikçi denekle birlikte vermişlerdir. Denekler 18 çizgi ile ilgili tepkilerinin yarısını uyaran görsel olarak takdim edilirken, diğeryarısını ise görsel takdimden sonra (hafıza serisi) vermişlerdir. Bu durumun sınıtyasyonla ilgili belirsizliği artıracığı dolayısıyla da malumat için başkalarının fikirlerine güvenmeyi artıracığı düşünölmüştü (malumat sağlayıcı etki). İkinci deney şartı (anonim şart), deneklerin birbirlerini görmeksizin bir elektronik tuşa basarak (kimin bastığı diğerydeneklerce bilinmeksizin) tepkilerini vermeleri dışında yüzyüze olma şartının aynısıydı. Bu deney şartının, denegin diğeryüyelerce beğenilme ihtiyacından kaynaklanan uyma davranışını azaltacağı düşünölmekteydi (normatif etki). Son deney şartında ise Deutch ve Gerard, deneklerine gruplarının deneyde yer alan diğery20 gruptan biri olduğunu ve deney sırasında en az hatayı yapan grubun ödöl kazanacağını söylemişlerdir. Böylelikle grup içinde çoğunluğa uyma baskısını ar-

tırmışlardır. Son olarak araştırmacılar deneklerin tepkilerini, veriş şekillerine göre 3 şarta bağlamışlardır. Yüzyüze olma ve anonim halde cevap verme deney şartlarında deneklerin bazıları grubun tepkilerini öğrenmeden önce tepkilerini bir kağıda yazmışlar daha sonra ise bu kağıdı yırtıp atmışlardır (kendini bağlayan şart A). Anonim halde cevap verilen şarttaki denekler, cevaplarını tıpkı bir öncekinde olduğu gibi grubun cevaplarını duymadan önce kağıda yazmakla birlikte her seferinde bu cevaplarını söylebilme imkanına sahiptirler (kendini bağlayan şart B). Son kısımda yer alan denekler ise, yine cevaplarını kağıda yazmışlar ama bu sefer altını imzalayıp her tepki sonrasında deneyciye vermişlerdir (herkesi bağlayan şart).

Elde edilen veriler malumat sağlayıcı etki ile normatif etki kavramlarını desteklemiştir. Üyelerine işbirliği sağlayıcı bir hedef sağlanarak grubun psikolojik olarak anlamlılığı artırıldığında deneklerin yaptıkları hata oranları, bir başka ifade ile çoğunluğa uyma davranışının seviyesi artmıştır. Bu durum oldukça şaşırtıcıdır, çünkü grup üyelerinin hedefi, var sandıkları diğer gruplara göre en düşük seviyede hatalı tepkide bulunmak iken denekler diğer deney şartlarına oranla en yüksek hatalı tepki oranını (% 15) çıkartarak diğer üyelerin fikirlerine uymuşlardır. Yine ayrıca, denekler uyarının belirsiz olduğu sitüasyonda malumat edinme ihtiyacı ile bu uyma davranışını artırmışlardır. Denekler, uyarın görsel takdimden kaldırıldıktan sonra tepkide bulundukları hafıza serisi şartında görsel seri şartına göre çoğunluğun fikrine daha fazla uyum göstermişlerdir.

Başkaları tarafından kabul görme, beğenilme ihtiyacının uyma davranışını artırdığı görülmüştür. Cevapların kimin tarafından verildiğinin bilinmediği anonim olma şartında denekler, cevaplarını yüzyüze verdikleri deney şartına göre daha az uyma davranışı göstermişlerdir. Uyma davranışının bu seviyesi denekler cevaplarını yazdıkları kağıdı attıkları veya tersine, imzalayıp geri verdikleri du-

rumlarda da düşmeye devam etmiştir. Denekler uygun cevabı bulurlarken, cevap kağıtlarının atılması veya imzalanıp geri verilmesi onlar için bir malumat kaynağı gibi hareket etmiş olabilir.

Özetle denekler, sütünasyonu belirsiz olarak algıladıkları durumlarda (malumat verici), ödöl veya hedef bakımından grubun diğler üyelerine karşı kendilerini bağımlı algıladıklarında, tepkilerini diğlerlerinin önünde ortaya koydukları durumlarda (normatif) çoğunluğun görüşüne daha fazla uyum göstermişlerdir.

3.2. Teorik ve Deneyisel Yetersizlikler

Deutch ve Gerard'ın bu deneyinde elde edilen oldukça çarpıcı bir başka sonuç vardır. Cevapların anonim şekilde verildiğı ve cevap verme şeklinin herhangi bir şarta bağlanmadığı deney sütünasyonlarında bile, kısacası, normatif ve malumat sağlayıcı etki süreçlerinin işlemediğı durumlarda dahi deneklerin % 25 oranında hâlâ çoğunluğun görüşüne uymaya devam ettikleri saptanmıştır. Deutsch ve Gerard'a (1955) göre uyma davranışını yaratan; malumat sağlayıcı etki ile normatif etki süreçlerinin birlikte işleyişidir. Ama görölüyorki bu iki etkinin de işlem dışı kaldığı ortamlarda denekler uyma davranışını sergilemeye devam etmektedir. Deutsch ve Gerard (1955) bu sonuca, başkalarının görüşlerini hesap etme eğilimi olarak bakmışlar ve insanlarda evrensel olarak görölüğünü öne sürmüşlerdir. Ama niçin böyle bir evrensel eğilimin olduğı açıklayamamışlardır. Eğer böyle bir evrensel eğilim varsa deneyin tamamında % 100'lük bir uyma davranışının gözlenmesi gerekirdi. Ama bu % 100'lük uyma oranı deneyde gözlenememiştir.

Çoğunluğa uyma ile ilgili araştırmalar, çoğunluğa uymama, ondan bağımsız davranma ile ilgili soruları cevaplamada pek başarılı olamamıştır (Hollander ve Willis, 1967). Bu soruları, şahsiyet özelliklerine dayanarak cevaplama teşebbüsleri de teorik ve deney-

sel zeminlerde zayıftır. Bazı kişilerin bazı şartlarda çoğunluğa uyma baskısına karşı gelişleri ve uymamaları açıklanabilirken bu kim-selerin böylesine bir baskı olmadığı zamanlarda da çoğunluktan bağımsız davranmalarının sebebi açıklanamamıştır. Normatif etki ile malumat sağlayıcı etkiye bağımlı olma üzerinde önemle duran bu yaklaşım, bağımsız davranma, uymama davranışlarının üzerinde pek durmamıştır. Bunun yanında sosyal değişme faktörü de hesaba katılmamıştır. Bu yaklaşım toplumu, çoğunluk fikrinin değiştirilemediği, oldukça durağan ve dengeli bir yapı olarak ele almaktadır. Dolayısıyla sosyal etki süreci de bireylerin ve azınlığın sayıca üstün olan çoğunluğa uyması demektir. Bu noktada azınlığın herhangi bir etkiye sahip olabileceği düşünülmemektedir.

Bu iki eski etki süreci modelinin çok daha temel bir seviyede bir başka eksikliği daha vardır. Bu modele yakından bakıldığında grup yapısının şahıslar arası ilişkiler üzerine oturtulduğu görülür. Dolayısıyla çok doğal olarak, grubun özelliklerinden doğru çıkan normların incelenmesi böyle bir yaklaşımla çok zordur. Bu modelde, uyma davranışı ile normlara uygun davranma arasında teorik bağlantı yoktur. Halbuki sert kurallar koyan birer sözbirliği olarak normlar, çoğunluğa uyma davranışının tam anlamı ile içindedir. Uyma davranışını artıran faktörlerin hepsi, grup normlarına uygun davranmaya ve dolayısıyla kişinin bununla ilişkili davranışlarına katkıda bulunmaktadır. Dolayısıyla, bu fenomene, normlara bağlılık veya normlara uygun davranma yönünde çoğunluğa uyma olarak bakıldığında bu iki sürecin birbirinden ayrı şahıslar arası süreçler olarak ele alınıp onların bir toplamı üzerinden incelenemeyeceği ortadadır.

Nesnel (objektif) bir gerçeklikle ilgili olarak yaşanan nesnel olmayan (sübjektif) bir belirsizlik, kişiyi kendi algılarını değerlendirmek veya doğrulamak üzere daha fazla malumat edinmeye doğru motive etmektedir. Kişi gerçeklikle ilgili algılarını test edecek

uygun veya geçerli fiziksel ölçeklere sahip olamadığı zaman malumat edinmek üzere başkalarının görüşlerine başvurmaktadır. (Festinger, 1954) Başkalarının görüşlerini, gerçekliğe ilişkin nesnel (objektif) bir delil olarak kabul etmektedir, kısaca malumat sağlayıcı sosyal etki vasıtasıyla uyma davranışı ortaya çıkmaktadır.

Fiziksel gerçeklik ile sosyal gerçeklik arasındaki ayırımı açısından ortada bir problem vardır. Moscovici'nin (1976) ifadesine göre, fiziksel gerçekliğe ait inançlarımız bile büyük ölçüde sosyal olarak yapılandırılmış ve geçerliliği sağlanmış inançlardır. Bütün teknik aletler ve ölçme aletlerinin uygun oluşu eğer bize malumat sağlıyorsa kabul edilmektedir. Termometrenin suyun kaynama noktasını ölçtüğüne dair bir fikir birliği vardır, suyun ısısını ölçmede bunun için termometreyi kullanırız. Dolayısıyla fiziksel gerçekliği test ediyoruz, sosyal gerçekliği test ediyoruzdan daha az bir kültürel fikir birliğine dayanmamaktadır.

3.3. Sosyal Kimlik ve Uyma Davranışı

Bu yaklaşıma göre grubu tarif eden normlardır. Normlar grubu diğer gruplardan farklı kılan özellikleri tarif ve tasvir etmekle görevlidir. Grubun sınırları bu normlarca çizilir. Grup normları grup davranışının muhtevasıdır. Bu sebeble grup davranışı, normatif davranışla yani, grup normlarına uygun davranmakla eş anlamlıdır. Algılamada, tutum ve davranışlardaki stereotipik benzerlikler ayırtedilemez surette psikolojik grup özdeşleşmesi ile bağlantılıdır, bu sebeble de gruba psikolojik olarak ait olma; grup normlarına uyma ve onların anlamı ile bağlantılıdır.

Referant malumat etkisi, grup normlarına uygun davranışlar gösterilmesinden sorumlu olup, grubiçindeki anlaşmaları, ortaya çıkaran bir etkidir. Sosyal etkinin bir başka şeklidir (Turner, 1982, 1989; Hogg ve Turner, 1987). Referant malumat etkisi 3 safhada

ortaya çıkmaktadır. Birinci safhada insanlar kendilerini farklı bir sosyal kategorinin üyeleri olarak kategorize ederek tarif ederler ve kendilerine bir sosyal kimlik atfederler.

İkinci safhada o kategorinin stereotipik normlarını şekillendirir veya öğrenirler. Son safhada bu normları kendilerine atfederler, dolayısıyla davranışları da o kategorideki üyelikleri önplana geldikçe çok daha normatif hale gelir. Turner'a göre (1982, 1985, 1991) göre insanlar bir grupla özdeşleştiği vakit kendilerini onun üyesi olarak kategorize ederler ve sonuçta grup norm ve vasıflarını, grubun bir parçası olarak algıladıkları kendi benliklerine atfederler. Turner (1987, 1991) buna benlik kategorizasyonu (self-categorization) adını vermektedir. Benlik kategorizasyonu stereotipik olarak, gruplar arası kategorizasyonla birleştirilen davranışsal, tutumsal, algısal bütün boyutlarda ben ile grup içi arasındaki benzerlikleri, grupdışı ile ben arasındaki farklılıkları önplana çıkartır. Gruba ait olma ve grup normlarına uyma, normatif davranış, kognitif bir kategorizasyonun ürünüdür. Bu kognitif süreç stereotiplemenin sorumlusu olan grup içi benzerlik, gruptan farklı olma algısını ortaya çıkarır.

Referant malumat etkisi, ikili etki süreci modelinin (malumat-normatif) tersine benlik kategorizasyonu (özdeşleşme) vasıtasıyla işler. Uygun grup normunun kurulmasında şahıslar arası iletişimin ve karşılaştırmaların rolü vardır ama bunlar ikili etki süreci modelinde olduğu gibi sosyal etki süreci ile ortaya çıkmaz. Bu modeldeki süreç benlik kategorizasyonudur, kişinin grup içi ile özdeşleşmesidir. Dolayısıyla kişi için gruptaki normlar hakkında malumat sağlayanların, çekici veya kendine benzer olması gerekmez. Uyma davranışı, grup üyeliği ile ilgili kimliğin önplana çıkışıyla birlikte artar. Genelde grup üyeleri arasındaki anlaşma beklentisi arttıkça karşılaşılan anlaşmazlıklar, grup normlarına uyma baskısını da artırır. Bu modelde grup üyesi, gözlenebilir davranışa değil, uygun

grup normunun kendi benlik imajındaki kognitif temsiline uyum göstermektedir. Bir başka ifade ile grup üyesi olan kişi diğer üyelerde gözlediği davranışlara değil, grubun stereotipik özelliklerine ait kendi grup özdeşleşmesindeki kognitif temsillerine uyum gösterir. Bu temsile uygun davranmaktadır. Normatif davranışı ortaya çıkaran özdeşleşme, yani benlik kategorizasyonu ancak bu kategorizasyonun taşıdığı kognitif muhteva üzerinden hareket edebilmektedir. Grup içerisinde, grubun normatif veya stereoptik eğilimlerinin nelerden oluştuğuna ait yüksek seviyede bir anlaşma genellikle bulunur, zaten sosyal stereotipler ve normlar üyelerin grup kimliklerinde ortak olarak paylaşılan temsillerdir. Ama buna karşın bu anlaşma seviyesinin azaldığı, grup üyeleri veya alt gruplar arasındaki anlaşmanın zayıflayabileceği durumlar da bulunabilir. Bu durumlar özellikle grubun tarif edici özellik ve normlarının tekrardan tartışma konusu edildiği sosyal değişme ortamlarında meydana gelebilir.

Grup içerisinde normatif anlaşmazlığın nadiren olması, total bir anlaşmanın da muhtemelen daha ender bir durum olduğu anlamına gelmez. Grubun normatif bir eğiliminden bahsetmek daha yerinde olur. Grup, göreceli olarak oldukça geniş bir davranış yayılımı kapsar. Bu yayılımın içerisinde de açık bir normatif eğilim vardır. Bu normatif eğilimi en iyi şekilde temsil eden bazı grup üyeleri vardır. Bu üye, grup içerisinde ilgili veya uygun grup normunun o situasiyonda doğru veya geçerli davranış olduğunu doğrulayan kişidir. Bu sebeble de en fazla malumat verici üyeler bu kişilerdir. Bu üye veya üyeler, diğer üyeleri uyma davranışına mecbur etmede en yüksek güce sahip üyeler olarak görülür. Turner (1991) grup içerisinde normatif eğilimleri en iyi temsil eden bu üye veya üyeleri örnektip (prototip) olarak vasıflandırır.

Görüldüğü üzere bu anlayışla birlikte geleneksel uyma davranışı modelinden oldukça uzaklaşmaktadır. Çoğunluğun dikte ettiği davranışlara durağan bir boyun eğme yoktur. Bunun aksine örnek

tip oluşun veya normatifliğin grubu içinde dinamik bir müzakeresi sözkonusudur. Bu müzakere grup içerisinde uyma davranışına yol açacak farklı pozisyonları kuşatır. Çünkü, uyma davranışı grubu içinde davranışsal bir ortalama da birbirine yakınlaşmayı icap ettirmez. Eğer grubun örnektipi, o veya bu sebeble ortalamadan kayarsa, diğer üyelerin gösterdiği uyma davranışının yönü de bu pozisyona doğru kayacaktır.

Referent malumat etkisi modeline göre üyenin algıladığı gerçeğe ilişkin değerlendirmeyi tek başına kabul etmesine yol açan; benlik kategorizasyonunun aracı olduğu sosyal özdeşleşmedir. Bir başka ifade ile bu modelde uyma davranışı, sosyal özdeşleşmenin bir sonucu olarak gerçek bir değişme şeklinde ele alınmaktadır.

Hogg ve Turner (1987) grubun yaydığı etkiye yapılan çeşitli tepkileri sınıflamışlar ve sınıflamada en az iki boyutun varlığının şart olduğunu öne sürmüşlerdir. Birincisi, grup etkisinin içeriğidir. Grup; yaptırımlar, cezalar ve mükafatlar yoluyla bir baskı gücüne sahip midir? veya sahip olarak algılanmış mıdır? İkincisi, bireyin grupla olan psikolojik ilişki boyutu nedir?, özdeşleşmesinin niteliği nedir? (olumsuz özdeşleşme, grubu red etme gibi.)

Hogg ve Turner'a (1987) göre herhangi bir durumda grubun sahip olduğu aşırı bir baskı gücü davranış seviyesinde bir baskı ile sonuçlanır. Kişinin özdeşleştiği bir grubun baskı yapması, grup üyesinin grupla muhtemelen olumsuz şekilde özdeşleşmesine sebebiyet vereceğinden, göstereceği uyma baskıya davranışına dönüşecektir. Baskının olmadığı durumda ise insanlar özdeşleştikleri gruba uyum göstereceklerdir. Bunun yanında özdeşleşmedikleri gruptan ise bağımsız kalacaklardır. Eğer bu grup; bağlarını çözmek, atmak istedikleri bir grup haline gelirse de uyum dışı veya zıt davranışlarını rahatlıkla ifade edebileceklerdir.

Hogg ve Turner (1987) referant malumat etkisi modelini doğrudan test etmişlerdir. Araştırmalarında Crutchfield'in (1955),

Asch'in deney düzeninden uyarladığı düzeniği kullanmışlardır. Denekler, içersinde sinyal lambalarına kumanda eden bir tablonun ve cevap vermek için düğmelerin bulunduğu birbirine bitişik kabinlere yerleştirilerek birbirlerinden soyutlanmışlardır. Uyaranlarla ilgili yargılarını bu düğmelere basarak, deneyci aracılığı ile vermişlerdir. Bu suretle deneyde grup-birey ilişkisi, grubun cevap dağılımı, bireyin anonimlik, tekbaşına olma derecesi gibi çeşitli değişkenlerin kullanılması mümkün olmuştur. Tek başına cevap verme şartlarında (normatif etki yok), her denemede doğru cevabı veren çoğunluğun (malumat verici etki yok); grup üyeleri olarak kategorize edilmiş olanlardan çok daha fazla cezbettiği görülmüştür. Çoğunluk davranışının grup içi ile ilişkisinin, uyma davranışını artırdığı bulunmuş olmakla birlikte denekler tek başına cevap verdikleri sırada bu etkinin daha da vurgulandığı gözlenmiştir. Dolayısıyla uyma davranışının kişinin tek başına kabul edişini temsil ettiği söylenebilir, çünkü baskı ve gözetim olmadığı durumlarda (tek başınalık) uyma davranışı artmaktadır.

Abrams'ın arkadaşları ile yaptığı bir başka deneyde Şerif'in otokinetik deney düzeni ile Asch'in uyma davranışı deneyinin düzeniği kullanılmış ve referant malumat etki modelini destekleyen sonuçlar elde edilmiştir (Hogg, Abrams, 1990). Otokinetik deneyde, gerçek deneyler işbirlikçi deneklerin yargılarına ancak, işbirlikçiler farklı bir grubun üyeleri olarak (açık bir şekilde) kategorize edilmediği şartlarda uyum göstermişlerdir. Bu işbirlikçiler gerçek deneklerden farklı bir başka grubun üyeleri olarak kategorize edildiklerinde ise verdikleri yargılar gerçek denekleri etkilememiştir. Gerçek denekler kendi ayıredici grup normlarını kurup bunlara uyum göstermişlerdir. Asch'in deneyinde yargılarını işbirlikçi denekler önünde veren gerçek denekler, işbirlikçi denekleri bir başka grubun üyeleri olarak algıladıklarında, onların yargılarına hiçbir şekilde uyum göstermemişlerdir. Ama kendi gruplarının birer üyesi ola-

rak gördüklerinde ise uyma davranışının seviyesi oldukça yükselmiştir. Her iki deney düzeninde de, gözetimle baskı kurma gücünün seviyesi otokinetik deneyde çok düşük, Asch'in deney düzeninde ise çok yüksektir. Dolayısıyla bu ikisi arasında ayırdedici bir normatif etkinin varlığı söz konusu değildir, ayrıca bütün deneysel şartlarda fiilî malumat sağlayıcı muhteva da aynı olduğundan ayırdedici bir malumat sağlayıcı etki bu iki deney arasında mevcut değildir.

Deneylerden elde edilen bu veriler uyma davranışında grup üyeliğinin, gruba ait olmanın rolünü referant malumat etkisi lehine vurgulamaktadır.

4- Azınlığın Etkisi (Minority Influence)

Uyma davranışı ile ilgili geleneksel uygulamaların ve yaklaşımların odaklaştığı nokta, çoğunluğu bireyin davranışlarını nasıl değiştirdiğidir.

Festinger (1954) bireylerin gerçekliğin doğruluğunu test edebilmek için, bir başka ifade ile malumat sağlayabilmek için, gruptaki diğer üyelere bağımlı olduğunu ayrıca grubun da hedefine ulaşabilmek için üyeleri arasındaki tam bir benzerliği sağlama ihtiyacında olduğunu savunur. Festinger'in öne sürdüğü iddiaya göre sosyal etkileşimin yönü tektir. Bu tek yönlü etkileşim sebebiyle gruptan sapan üyeler, grubun diğer üyelerince pasif bir baskı altında tutulurlar.

Eğer grupların hedefleri grup içinde fikirbirliğini sağlamak ise, grubun norm ve değerleri nasıl değişecektir? Grubun içine girdiği yeni şartlar bu değişmeyi sağlayabilir. Gruplar arası ortamda grubun diğer gruplarla olan ilişkisinin değişmesi sonucu ortaya çıkan yeni bir sınıtasyon eğer grup için yeni bir hedef veya görev yüklemiş ise grup buna bağılı olarak kendi içersinde değişikliklere yol açacak bir şekilde bu yeni sınıtasyona uyum gösterebilir. Grup içindeki değişimin bir başka kaynağı da grupta üst mevkiye bulunan güçlü insanlar olabilir, daha önceki bölümde de ifade edildiği gibi liderler grubu etkiliye bilme becerisine sahip kişilerdir.

Moscovici (1976), grup norm ve değerlerinin değişmesinde

bu sebepleri önemli görmekle birlikte, bu sebeblerin her değişmeyi açıklayamadığını ve çoğunluğun etkisini açıklamak üzere öne sürülen geleneksel süreçlerin de her değişmeyi izah edemediğini öne sürer. Bu iddiasını, tarihsel örnekler vererek vurgulayıcı bir şekilde anlatmıştır. Mesela Freud'un bu yüzyılın başlarında öne sürdüğü psikoanalitik teorinin batı kültürüne olan etkisini düşünün!. Freud'un fikirlerinin etkisi, bu yüzyılın ilk yarısında Avrupa'da ortaya çıkan sosyal ve ekonomik değişmelerle ilişkili olmayabilir. Beri yandan bu değişmelerin Freud'un fikirlerinin kabul edilmesini kolaylaştırdığını da söylemek pek mümkün değildir, çünkü nasıl kolaylaştırmış olması gerektiği açık değildir. Bundan başka, biraz önce öne sürülen değişme sebeplerinin aksine Freud'un kendisi, meslekdaşları arasında herhangi bir büyük güce veya mevkiye de pek sahip değildi. Yazıları ve fikirleri devamlı ağır eleştirilere ve alaylara hedef oluyordu. Moscovici (1976), psikoanalizin batı kültürüne girmedeki başarısını o sırada cereyan eden sosyal ve ekonomik değişmelere (dış kökenli yeni şartların getirdiği etkilere) veya Freud'un toplum içindeki mevkisine bağlanamayacağını ileri sürer. Başarı, psikoanalizi savunun Freud ve arkadaşlarının bu yaklaşımın propagandasını yaparken kullandıkları taktiklere dayanmaktadır. Freud teorisinin geçerliliğini kabul ettirmede karşılaştığı en sert eleştirilere rağmen son derecede ısrarlı bir tutum içersindeydi. Moscovici'ye (1976) göre, Freud'un bu ısrarındaki davranışsal tutarlılık, (istikrar) var olan bilimsel fikirlerle entellektüel bir çatışmayı ve hüküm süren sosyal adetlerle de bir değer çatışmasını yaratmıştır. Değişmeler, bu çatışmalardan doğru ortaya çıkmıştır.

Moscovici'ye göre azınlığın çoğunluğu etkilemesi mümkündür. Çünkü hiç bir grup tam anlamıyla homojen değildir, her zaman için potansiyel bölünmeleri bünyesinde taşır. Dolayısıyla gruptan sapan üyeler bu davranış, tutum veya görüşlerinde yeteri kadar ikna edici tarzda tutarlı değişmez bir hal gösterirlerse, gruptaki bu potansiyel bölünmeleri açığa çıkartırlar. Bu bölünmelerin sonucundaki çatışmalardan ise yeni normlar ortaya çıkabilir.

Moscovici (1976) için azınlığın çoğunluk üzerindeki etki ya-
yabilme kabiliyetini tayin eden öge tutarlılıktır. Bu ögenin önemini
gösteren ilk önemli deney Moscovici, Lage ve Naffrechoux'un
1969'daki araştırmalarıdır. Asch'in deneyinde kullanılan düzene
benzer bir düzen kurmuşlardır. Denekler 6 kişilik gruplar halinde,
algıladıkları renkler hakkında yargılarda bulunmuşlardır. Renk kör-
lüğü testinden geçtikten sonra deneklere, hepsi mavi renkte olan ve
sadece tonları değişen 36 saydam gösterilmiştir. Deneklerin görevi,
yüksek sesle, gösterilen saydamın rengini söylemektir. Çoğunluğu
temsil eden 4 kişilik gerçek deneklerin karşısında, deneycilerle iş-
birliği yapan azınlığı temsilen 2 kişi bulunmaktadır. Tutarlı olma
deney şartında bu işbirlikçi denekler, her denemede birbirleriyle tu-
tarlı bir şekilde slaytların yeşil olduğunu; tutarsız olma deney şartın-
da ise 24 defa yeşil 12 defa mavi olduğunu söylemişlerdir. Deneyde
esas olarak incelenen etki ölçütü, gerçek deneklerin ne kadar sıklık-
la mavi slaytlara yeşil tepkisini verdikleridir. Tutarlılık şartında de-
neklerin % 32'si en az bir defa yeşil tepkisini vermiştir.

Bu deneklerin tepkilerinin % 8'den fazlası yeşil şeklindeydi.
İşbirlikçilerin bulunmadığı kontrol grubunda ise denekler hiçbir şe-
kilde yeşil tepkisi vermemiş, tutarsız olma deney şartında ise yeşil
tepkisini verme oranı % 1 olmuştur.

Asch'in deneyinde elde edilen % 36'lık çoğunluğa uyma ora-
nına göre % 8'lik bir etki oranı oldukça düşük bir oran olarak görü-
lebilir. Ama bu oranın; kendisinin iki katı kadar bir çoğunluğa kar-
şı çıkan bir azınlığın sayesinde elde edilmiş olduğu unutulmamalı-
dır. Dolayısıyla bu açıdan bakıldığında azınlığın çoğunluğun davra-
nışları üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olduğu görülmektedir.

Moscovici ve arkadaşları (1969) deneylerine gerçek denekle-
rin bireysel olarak renk eşiklerini değerlendirme işlemini ekleyeye-
rek devam etmişlerdir. Standardize edilmiş bir renk ayırım testi ve-
rildikten ve slaytların rengine ait tepkiler alındıktan sonra laboratu-

ara, deneklerin bir başka deneyi yönettiğini zannettikleri ikinci bir deneyci sokulmuştur. Renk algısı üzerine çalıştığı söylenen bu deneyci her bir deneye tek başına alıp, diğer deneklerin verdikleri tepkileri ona bildirmeksizin renk algısı testine sokmuştur. Sonuçlar son derece ilginçtir. Denek grubundaki denekler, kontrol grubundaki deneklere göre mavi-yeşil tonundaki mavi slaytları yeşil olarak algılama eğilimi içerisinde olmuşlardır. Bir başka ifade ile mavi-yeşil tonundaki mavi slayt bu deneklerce muhtemelen daha çok yeşil olarak algılanmıştır.

Bu bulgu insanların davranışlarını değiştirmede azınlık etkisinin tesirli olduğuna işaret etmenin yanında insanların bu etkilerin kognitif sonuçlarını da benimsediklerini göstermektedir.

Moscovici ve arkadaşlarının elde ettikleri bu bulgular çoğunlukla azınlığın yaydığı etkileri doğrudan karşılaştıran bir başka deneyle doğrulanmıştır. Moscovici ve Page (1976) azınlık etkisinin 3 şartın deneylerinde kullanmışlardır. Bu şartlardan birinde işbirlikçi denek her seferinde yeşil tepkisini vermiş ikinci şartta ise işbirlikçi deneklerden sadece biri tutarlı bir şekilde yeşil tepkisini vermiş, sonucu şartta ise herikisinin de tepkileri birbirini tutmamıştır. Çoğunluk etkisi ile ilgili deney şartları Asch'in deney şartlarına benzer olarak tam bir söz birliği ile, sözbirliğinin tam olmadığı iki ortamdan oluşturulmuştur. İşbirlikçilerin, birbirleriyle tutarlı şekilde yeşil tepkisini verdikleri deney şartında bu işbirlikçilerin kontrol grubuna oranla daha fazla azınlık etkisi yaydıkları gözlenmiştir. Bu deney şartında verilen tepkilerin % 10'undan fazla uyma davranışı göstermiştir (Kontrol grubunda ise bu oran % 1'dir). Çoğunluğun tam bir sözbirliğine sahip olduğu deney şartında elde edilen % 40'lık uyma davranışı oranına göre bu % 10'luk oran çok düşüktür. Sözbirliğinin tam olmadığı şartta ise bu oran % 12'dir. Deneyin son safhası olan renk ayırımı testinde mavi-yeşil rengine ait eşit seviyelerini değiştirenler ise tutarlı azınlık şartında yer alan denekler olmuştur. So-

nuçta özetle, denekler büyük ölçüde çoğunluğun fikrine uyum göstermiş olmakla birlikte kendi renk kodlamalarını kaydırmış ve bunu ise azınlığın yaydığı etki sonucu gerçekleştirmiştir.

Wolf (1979), jüri usulü dava görme sisteminden hareketle düzenlediği deneyinde yukarıdaki verileri destekleyen açık sonuçlar elde etmiştir. 4 kişiden oluşan gruplara kendilerini, zarar tazminatı davasında görev alan birer jüri üyeleri olarak görmeleri istenmiştir. Dava, verilecek olan tazminatın 20 ila 30.000 dolar civarında olması teklifine kuvvetle destekleyecek şekilde açılmıştır. Bu tutar deneklerin başlangıçta uygun gördükleri bir miktar olmuştur. Ama tartışmalar ilerledikçe gruplardan biri tutarlı bir şekilde bu bedelin çok daha altında bir rakkam olan 3000 doları tartışmaya başlamıştır. Tartışmanın sonucunda diğer gruplar da başlangıçta savundukları miktarın çok aşağılarında olan 3500 doları desteklemişlerdir. Sapan grubun bu etkisi, grup birliği daha yüksek olan gruplarda, daha düşük olan gruplardan çok daha belirgin olmuştur.

Görüldüğü üzere azınlıklar, grubun baskısına maruz kalan basit birer pasif temsilci değildirler. Faal temsilciler haline gelebilirler. Bazen çoğunluğun algı ve kognisyonlarında çatışmayı harekete geçirerek değişme katalizörü olarak hareket edebilirler. Dolayısıyla sosyal etki, üstüste gelen iki yönlü bir süreç olarak ele alınmalıdır. Gruptan sapan kişi hem çoğunluğun etkisi altında kalmakta hem de kendisi çoğunluğu etkileyebilmektedir. Etkileme süreci hem sapan kişiyi hem de sapan kişiden doğru diğer üyelere karşı işlemektedir.

Moscovici'ye göre (1976) azınlığın grubun geri kalan üyelerini etkileme kabiliyetini belirleyen unsur, azınlığın davranışlarındaki tutarlılıktır. Tutarlılığın önemli oluşu belki kısmen çoğunluğun sebep atıflarında meydana getirdiği değişikliklerden kaynaklanabilir. Kelly'nin atfetme teorisinden hareketle, azınlığın kendi arasında bir fikirbirliği halinde algılanması ve zaman içerisinde değişmeyen pozisyonu vasıtasıyla çoğunluk üyelerinin zihinlerinde bu azın-

lık üyelerinin gelip geçici bir kapris için değil belli bir özü olan bir-şeyler için direndiklerine dair bir izlenim yarattıkları düşünülmektedir (Moscovici, 1976). Bir başka etkili unsur ise azınlığın görüşlerini ortaya koyarken çoğunluk içersinde yapması gerekli olan yatırımların genişliğidir. İleri sürdükleri sebepler yüzünden kişisel veya maddi zararları göze aldığı gözlenen bu kişiler, çoğunluk tarafından daha fazla ciddiye alınır. Üçüncü unsur azınlığın özerkliğidir. Bu özerklik ise çoğunluğun azınlığı gizli saklı birtakım motiflerle değil belli bazı kurallarla hareket ettiğini gözlediği ölçüde algılanabilir. Dördüncü unsur, azınlığın kendi görüşünü veya davranışını tartışırken gösterdiği katılık/esnekliktir. Mugny'nin (1982) görüşüne göre bu, tutarlılık etkisini değerlendiren temel değişkendir. Azınlık üyeleri tutarlı kalmaya devam ederek, grubun diğer üyelerince dogmatik ve boyun eğmez olarak görülme riskini göze almaktadır. Böylesine aleyhte algılar, azınlık üyelerinin aşırı oldukları için gruptan atılabilirliğini doğuracağından çoğunluğu etkileme kabiliyetlerini muhtemelen azalacaktır. Ama eğer azınlık hem tutarlı hem de esnek bir müzakere stili edinirse kendisi ile ilgili bu gibi olumsuz algıların tersine işlediği de gösterilmiştir (Mugny ve Papastamou, 1975, 1976). Azınlık, pozisyonunu korurken mantıklı ve açık görüşlü olma görünümünü mullaka çoğunluğa göstermelidir. Mugny ve Papastamou (1975, 1976), deneklerinden çevre kirliliğinin sebepleri ile ilgili görüşlerini aldıktan sonra onlara kendi fikirleriyle hemfikir olduğu/olmadığı bildirilen bir çevre araştırma grubunun görüşlerini vermişlerdir. Çevre araştırma grubunun görüşlerini aktarma şekilleri deneklere farklı biçimlerde verilmiştir. Deneklerin yarısına bu görüşler tiz bir ses tonuyla uzlaşmaz teklifler halinde verilirken, diğer yarısına daha olumlu bir ses tonu içersinde nispeten daha ılımlı teklifler halinde verilmiştir. Kendi görüşleriyle hemfikir görüşleri alan denekler üzerinde bu katılık/esneklik değişkeninin etkisi çok az olmuştur. Her iki değişkendeki denekler bir ölçüde mesajdaki tepkiye doğru kaymışlardır. Ama hemfikir olunmayan mesaja maruz kalan deneklerde oldukça ilginç değişimler ortaya çıkmıştır. Katı ve esnek mesajların herikisi de eşit bir şekilde tutarlı görül-

müş olmakla birlikte esnek mesajı alan deneklerde dikkat çekici değişiklikler gözlenmiştir. Tutarlılık, sosyal etkiyi işletebilmede gerekli olmakla birlikte yeterli şart olamamaktadır (Mugny, 1982).

Liderlik ile ilgili daha önceki bölümde Hollander'ın teorisini hatırlayınız. Hollander grup üyeleri karşısında kredi toplamak isteyen lider adayının kendi fikirlerini öne sürmeden önce, var olan grup normlarına uyum göstermesinin şart olduğunu ileri sürmekteydi. Diğer taraftan Moscovici'ye göre ise azınlık, başından itibaren grubun diğer üyelerinden farklı olan pozisyonlarını ortaya koymalı ve bundan şaşmamalıdır.

Çoğunluk karşısında etkili olmak isteyen azınlık durumundaki kişi veya kişiler için bu iki stratejiden hangisi geçerli olabilir?

Bray, Johnson ve Chilstrom (1982) bu iki yaklaşımın etkinliğini doğrudan karşılaştıran iki deney düzenlemişlerdir. Her iki deneyde de azınlık durumundaki kişi veya kişiler (ikinci deneyde iki kişi) grup tartışmasında hâkim olan görüşe karşı çıkmışlardır. Deney gruplarının yarısında bu sapan kişiler Hollander'ın yaklaşımını kullanarak başlangıçta grupla hemfikir olmuşlar sonra azınlığın görüşünü tartışmaya başlamışlardır. Diğer yarısı ise Moscovici'nin yaklaşımı ile hareket ederek tartışmanın başında çoğunluğa karşı olan pozisyonlarını ortaya koymuşlardır. Sonuçlara göre herşeyden önce iki kişilik azınlık tek kişilik azınlıktan çok daha etkili olmuştur. İkinci olarak diğerlerinin görüşlerini değiştirmede genelde Hollander yaklaşımının çok daha etkili olduğu görülmüştür.

Yukarda tartışılan araştırmaların hepsinde azınlık, gruptaki normlara uygun fikirlere uymama, onlarla hemfikir olmama şeklinde tarif edilmektedir. Ama laboratuvar ortamının dışına çıkıldığında gerçek hayatta toplumdaki azınlıkların 'bizimle hemfikir olmayanlar' şeklinde tarif edilemeyeceği ortadadır. Genelde onları bizim gruplarımızın dışında çeşitli dışgrupların üyeleri olarak kategorize etmekteyiz. Aşırı sol veya aşırı sağ görüşlü kimseler gibi. Böyle bir gruplar arası bölünmede azınlık etkisi süreçleri nasıl işler?, daha

doğrusu bu süreçlere ne olur? Bu soruyu soran Maass, Clark ve Harberkorn (1982) iki konuyu tartışmak üzere erkek deneklerden gruplar oluşturmuşlardır. Tartışma konularından biri o sıralarda A.B.D.'de oldukça yoğun tartışmalara sebep olan ölüm cezasının kaldırılması konusu, ikincisi ise halkın kısmen desteklediği kürtajin serbest bırakılmasıydı. Deneye katılan erkekler her iki konuda da genel olarak muhafazakar eğilimli kişilerdi ve her iki konudaki önerilere karşı çıkmaktaydılar. Maass ve arkadaşları bu gruplara her ikisi de kadın veya erkek olan iki işbirlikçi denek sokarak bir çeşit dış grup yarattılar. Bu işbirlikçi deneklere her iki konuda tutarlı fakat zıt bir görüş çerçevesinde tartışma görevi verildi. Sonuçlara bakıldığında bu işbirlikçilerin ancak kürtaj konusunda etkili olabildikleri ölüm cezasında ise kontrol grubuna oranla çok az veya hiçbir değişme kaydedilmediği anlaşılmıştır. Anlamlı bir seviyede olmasa da erkek işbirlikçi deneklerin kadınlardan daha fazla etki yayma eğiliminde oldukları görülmüştür. Erkek işbirlikçilerin, gerçek denek olan erkeklerce grubun üyesi gibi algılandığı, kadınların ise dışgrup olarak algılandığı anlaşılmaktadır (referant malumat tesiri modelini hatırlayınız.) Dışgruptan bir azınlığın, grubiçindeki azınlıktan daha az etkili olabileceği başka araştırmaların sonuçları ile desteklenmiştir (Martin, 1987).

Moscovici'nin azınlık etkisi çerçevesinde öne sürdüğü sosyal etki modeli, sosyal kimlik yaklaşımının ileri sürdüğü referant malumat etkisi modeli ile uyduğu görülmektedir. Her iki model de uyuma davranışının ayırdedilmesi gerektiğini savunur. Bütün grup üyeleri potansiyel olarak etki kaynaklıdır. Etki süreçleri sosyal çatışmaların üretilmesi ve giderilmesi ile ilişkili olup, sosyal kontrol kadar sosyal değişmeye de yönelik süreçlerdir. Bu karşılıklı etki, üstün bir güce veya mevkiye başegmekten ziyade anlaşmazlıkların sosyal bir müzakeresidir.

5- İtaat: Otoritenin Sosyal Etkisi

Şimdiye kadar tarif ve tasvir edilen sosyal etki fenomenlerinin ortak birtakım özellikleri vardır. Bunlardan en önemlisi etkinin çıktığı kaynak ile bu kaynağın ulaşmak istediği hedef arasında mevki farklılıklarının bulunmamasıdır. Hedef ile etki kaynağının mevki-leri birbirine denktir. Etki kaynağının yaydığı baskı gücü gizlidir (alenî değildir) ve kendisine karşı gösterilen direnmeyi doğrudan kontrol etme veya yaptırım koyma teşebbüsünde bulunmaz. Mesela Asch'in deneyinde yer alan bütün denekler öğrencilerden oluşmaktaydı ve çoğunluk sadece, denekten farklı bir görüş belirterek üstü kapalı bir şekilde baskı uygulamaktaydı, denek verdiği cevap karşısında çoğunluk tarafından hiçbir olumsuz tepkiye maruz kalmamaktaydı.

Etkinin bunlardan tamamı ile farklı olduğu bir başka bağlam ise bireyin kendi görüşü her ne yönde olursa olsun yüksek bir mevki- de bulunan yasal bir otoritenin (etki kaynağının) emrine doğrudan boyun eğerek davranışını değiştirmesidir. İtaat biçimindeki sosyal etkinin etki kaynağı ile hedefi arasında mevki farkı vardır. Kaynak, etkide bulunmak ister ve hedefinin boyun eğişini denetler. Dolayısıyla etki kaynağının davranışlarıyla hedefinin davranışları birbirine benzer.

Milgram'ın itaat konusundaki araştırmaları, tıpkı Asch'in uy- ma davranışı konusundaki araştırmaları gibi klasik bir değer taşıyan araştırmalardır. Milgram (1974) bir kişinin hangi şartlarda bir otoriteden emir aldıktan sonra diğer bir kişiye elektrik şoku verebileceğini belirlemek üzere bir deney düzeni hazırlamıştır. Milgram deneklerini, öğrenme ve hafıza ile ilgili bir araştırmanın düzenlendiğini ve katılacaklara 4 dolar verileceğini bildiren bir gazete ilanı ile toplamıştır. Deneye katılanlar 20 ila 50 yaş civarında olup çeşitli mesleklerden gelmekteydiler. Laboratuara gelen deneklere cezanın öğrenme üzerindeki etkilerini araştıran bir deney düzenlendiği belirtilmiş ve şikeli bir kura sonucu öğretmen rolü deneğe, öğrenci

rolü ise araştırmacı ile işbirliği yapan orta yaşlı, sempatik bir adama verilmiştir. Öğrenci rolünü oynayan bu kişi koluna bir elektrod bağlanarak bir sandalyeye kemerle bağlanmıştır. Öğretmen rolünü oynayan deneğe birtakım sözcük çiftlerini okuyup bunları öğrencinin hatırlayıp hatırlamadığını kontrol etmesi, öğrencinin her hata yapışında ise ona elektrik şoku vermesi istenmiştir. Elektrik şokunun verildiği jeneratör üzerinde 15 volttan 450 volta kadar 15'er voltluk 30 düğme bulunmaktadır. Şok seviyeleri çeşitli şekillerde etiketlenerek anlamı denek için açık hale sokulmuştur. Bu etiketler hafif şoktan (15-60 volt), orta derecede şoka (120 volta kadar), kuvvetli şoka (180 volta kadar), çok kuvvetli şoka (240 volta kadar), şiddetli şoka (300 volta kadar) ve en sonunda tehlikeli şoka (420 volta kadar) kadar uzanmaktadır. En son şok seviyesi 'XXX' işareti ile etiketlenmiştir. Şok aletine ilave edilen çeşitli aletler vasıtasıyla jeneratöre 'gerçek' görüntüsü verilmiştir. Ayrıca şokların "gerçekten" verildiğini göstermek için öğretmen deneğe 45 voltluk örnek bir şok verilmiştir.

Deney boyunca öğrenci çeşitli hatalar yapmış ve yaptığı her hatada öğretmene şok düzeyini artırması söylenmiştir. Denek her seferinde sıkılıp, duraklayıp, şok vermeyi red ettiğinde deneyci deneğe 4 kademede giderek artan tonlarda emirler vermiştir: 'lütfen devam edin; deneyin yapılması için devam ediniz.' Deneycinin bu müdahalelerine karşın eğer denek şok vermeyi red etmişse veya öğrenciye üstüste en yüksek seviyede şok uygulanmış ise deneye son verilmiştir.

Milgram şoku yiyen kurban ile (öğrenci), şoku veren kişinin (öğretmen) fiziksel yakınlığını 4 deneysel şartta kontrol etmiştir. Birinci şartta öğrenci ile öğretmen birbirinden uzaklaştırılıp birbirine bitişik iki ayrı odaya yerleştirilmiştir. Öğrenci (kurban) 300 voltluk şoku yediğinde şokun şiddetiyle duvara çarpmakta 315 volttan sonra ise odadan hiçbir sese gelmemektedir. İkinci şartta bitişik odada bulunan öğrencinin verilen şok miktarına göre 'acıdan kıvranan' sesleri duyulmaktadır. Yine 316 volta ise bu sesler artık kesilmektedir.

Üçüncü şartta öğrenci ile öğretmen şoku verebilmek için öğrencinin kolunu metal plakaya kendi eliyle koymak zorundadır. Bu dört şartta deneklerin gösterdikleri itaat oranları, kurban deneye fiziksel olarak yaklaştıkça azalmıştır. En yüksek itaat oranı % 65 ile ilk şartta, en düşük itaat oranı % 30 ile son şartta olmuştur.

Deneycinin otoritesi ile sağladığı kontrolün miktarı deneyde çeşitli şekillerde değiştirilerek kontrol edilmiştir. Deneyci (şok emrini veren kişi) öğretmenin (deneyin) bulunduğu odadan çıkıp da emirlerini telefonla bildirdiği durumlarda azamî itaat seviyesi, deneycinin odada bulunduğu duruma (% 65) göre düşmüştür (% 21). Bu arada birkaç denek ise deneycinin kendilerine telefon vasıtasıyla vermesini söylediği şok miktarından daha fazlasını verdiğini beyan etmiştir. Bu deney düzeni, deneyin yapıldığı Yale Üniversitesi'nin dışında daha az bilimsellik taşıyan bir yerde yapıldığı zaman itaat oranı anlamlı bir seviyeye çıkamamıştır. Yanısıra bir diğer ilginç bulgu da, deneyin başında otorite rolündeki deneyci, öğrenci rolündeki deneye verdiği sözü tutmadığı şartlarda bile itaat etme davranışındaki düşüşlerin fazla olmamasıdır. Öğrenci, deneyin başında 'kalp rahatsızlığı' olduğunu bildirmiş ve bu sebeple deneyi bırakmak istediği anda deneye son verileceği sözünü almıştır. 150 voltluk 10 şoktan sonra deneyin durdurulmasını talep etmiş olmakla birlikte deneyci öğretmene deneye devam etmesi gerektiği konusunda ısrar etmiştir. Bu korku verici durumda deneklerin emre boyun eğme davranışları esas seviyeden ancak % 10'luk bir düşüş göstermiştir.

Milgram'ın itaat ile ilgili deneyinde kontrol ettiği son bir değişken ise şudur. Deneyci, deneye yapılan her yeni hatayla birlikte verilen şok seviyesini artırma talimatını vermezden önce odada bulunan ve sadece deneyin tepki süresini kayd etmekle görevli birine devretmiştir. Bu kişi, her hata ile birlikte verilen şok miktarının artırılması fikriyle ortaya çıkmış ve deney boyunca da deneye kurallara uyması konusunda ısrar etmiştir. Sonuçlar ilginçtir. Deneklerin sadece % 20'si diğeri ile aynı mevkide bulunan bu ikinci kişiye deney

sonuna kadar itaat etmiştir. Ayrıca buna ilaveten denek şok vermeyi red edip de bu otorite rolündeki kişi şoku bizzat kendisi vermeye kalkıştığında denek tarafından tartaklanmış veya jeneratörün kordonu fişten çekilmiştir. Bu tepkiler otorite 'bir bilim adamı' kisvesinde iken hiçbir şekilde gösterilmemiştir.

Otoritenin güç kaynaklarını araştıran Milgram, otoriteden emir alan deneğin diğerleriyle ilişkide olduğu şartlarda deneğin otoritenin emirlerine boyun eğme davranışlarını incelemiştir. Bu sefer deney situasyonunda deneğin yanısıra iki kişi daha bulunmaktadır. Deneyci ile işbirliği içinde bulunan bu iki sahte denekten biri deneğin okuyacağı sözcük çiftlerini vermekte diğeri ise kurbanın tepkilerini değerlendirmekte, gerçek denek ise kurbanı şok vermektedir. 150 voltluk şokun verilmesi sırasında birinci sahte denek şoka karşı çıkar ve şokun verildiği jeneratörden uzak bir köşeye çekilir. 210 voltta ise bu sefer 2. sahte denek karşı çıkar. Bu sahte deneğin gerçek deneğin davranışlarına etkisi çok yüksek olmuştur. Gerçek denekler arasında azamî şok verme davranışı ancak % 10 seviyesinde gözlenmiştir. % 90'ını red etmiştir. Deneklerin bu davranışlarını, izleyicilerin bulunduğu situasyonlarda kendi yargılarını uyguladıkları şeklinde izah etmek pek mümkün değildir. Daha ziyade bu iki sahte denekten kaynaklanan etki sebebiyle otoriteden bağımsız tepkide bulundukları söylenebilir. Nitekim bu deney şartının tersine çevrildiği deney ortamında bu düşünceyi destekleyen sonuçlar elde edilmiştir. Gerçek denek sahte deneğin görevini yüklenip şok verme işlemini sahte denek yapmaya başladığında, gerçek deneklerin % 92'si sahte deneğe 450 volta kadar şok uygulamada yardım etmiştir. Şoku kendileri vermemiştir, ama ilk seferde sahte deneğin deneyi protesto edip geri çekilme tepkisini bu sefer niçin kendileri göstermemiştir? Onları tutan nedir? Başkalarının yanında % 10'luk ve % 92'lik bir otoriteye uyma davranışı gözlenmektedir. Dolayısıyla otoriteye baş eğme davranışında zâlim olma, gaddarlık, sadistlik gibi birtakım kişisel özelliklerden ziyade şahıslar arası unsurların güçlü bir rolü olduğu açıktır.

Milgram'ın bu deneylerinden elde ettiği sonuçları okuduktan sonra siz de diğerleri gibi 'Ben olsaydım yapmazdım' türünden tepkileri kendi rahatınız için söyleyebilirsiniz. Milgram gibi başka araştırmacılar da (Bierbrauer, 1979), içinde psikiyatristlerin de bulunduğu çeşitli mesleklerden kişilere, deneycinin bu emirlerine kaç kişinin uyacağını sormuşlardır. Bu kişilerin hepsi değişmez bir şekilde itaat etme oranının az olacağını ve en fazla ortalama 130 voltluk bir şokun uygulanacağını söylemişlerdir. Bierbrauer, deneyi tekrardan canlandırıp çok canlı bir hale getirdiğinde ise üniversite öğrencileri bu oram ortalama en fazla 260 volta çıkarmıştır. Bu oran gerçek deneklerin uyguladıkları seviyeden düşüktür.

Milgram'ın deneyleri farklı ülke ve kültürlerde tekrarlanmış ve itaatin genel olarak gözlenen bir etki olduğu görülmüştür.

İnsanlar niçin kendilerinden daha üst mevkilerde bulunan otoritenin emirlerine boyun eğmektedir? Milgram otoritenin etkisi karşısında iki ayrı psikolojik durum tarif eder. Bunlardan birincisinde eğer kişi kendini sorumlu tutup, o sitüasyonda yapılacak olan doğru davranışı bulmada yegâne rehber olarak kendini düşünüyor ise bu kişi, Milgram'a göre özerk olma durumundadır. Bunun tersine kişi kendini hiyerarşik bir yapının parçası olarak algılıyorsa, kendi yaptığı davranışlardan sorumlu olarak üst mevkidekileri yani otoriteyi görür. Dolayısıyla da otoritenin emirlerini yerine getirir. Milgram'a göre bu kişi görevli olma durumundadır.

Kişi, Milgram'a göre, ailede okulda ve işinde otoriteye boyun eğerek elde ettiği ödüllere göre, içinde bulunduğu sitüasyonu yasal bir otorite olarak algılar ve özerk olma durumundan görevli olma durumuna kayabilir. Yaptığı işin sürekli olması, otoriteyi sarsma endişesi, yasal bir otoriteye karşı itaatsizlikte bulunma endişesi gibi etmenler kişinin görevli olma durumundan çıkışını zorlaştırabilir.

E- GRUPLARDA KARAR ALMA

1- Giriş

Günlük yaşıntıdaki grupların aksine laboratuardaki gruplara deneysel olarak yüklenen görevlerin çoğunun sonuçları son derecede açıktır. Bu görevler üzerinden grupların gösterdikleri performans, birtakım mantık bilmecelerini çözebilme veya bazı materyalleri doğru olarak hatırlama kabiliyeti gibi vasıtalarla ölçülebilmektedir. Halbuki bu grupların günlük hayattaki örneklerinin yüklendikleri görevler hic te bu derecede açık ve seçik değildir. Parti kurultaylarında veya millet meclisinde, siyasî veya askerî harekâtla ilgili görüşmeleri, toplantıları, müzakereleri veya sosyal etki bölümünde verilen örneği düşünün, doğal gazla ısınma ile ilgili bir kararın alınacağı apartman toplantısında Sedat bey kendisi gibi düşünenlerin karşısında kömürle ısınmaya devam etmek isteyenlerin görüşleriyle karşı karşıya kalmıştı. Her apartman sakini kendi görüşünü savunarak diğerlerine tepki göstermiştir. Bu ve bunun gibi sayısız karar verme durumunda olan gruplarda tek bir nesnel (objektif) cevap yoktur. Her üyenin subjektif olarak herbir görüşü belli ölçüde benimsemiş olduğu çeşitli seceneklerden birinin tercih edilmesi durumu vardır. Böyle bir ortamda grubun vardığı kararın; tek tek her üyenin tartışma öncesi benimsemiş olduğu görüşlerin bir ortalamasını veya bir uzlaşmayı temsil ettiği düşünülemez. Çünkü grupta her zaman her üyenin görüşü dikkate alınarak ve karşılıklı tavizlerle ortak bir görüşe ulaşılmadığı görülmektedir. Keza karşılıklı tavizlerle ortak görüş veya tercihe ulaşılması, greçekte çoğunluk görüşünün baskın çıkmasından başka birşey değildir. Bazı şartlarda grup üyeleri görüşlerini sırayla sunmakta ve beraberce bu görüşleri tartışmakta ve daha sonra bir karara varmaktadırlar. Ancak alınan karar herkesi şaşırtacak şekilde biraz önce ifade edilen ortalamadan yani stan-

dartlaşma olgusundan oldukça uzaklaşmakta, başlangıçta öne sürülen fikirlerden birine veya diğerine kaymakta, bir başka ifade ile kutuplaşmaktadır.

2- Uçlara Kayma: Kutuplaşma

1960'lara kadar sosyal psikologlar grup üyelerinin aldıkları kararın kişilerin tek başlarına aldıkları kararlardan daha dikkatlice alındığına, daha ılımlı ve çok daha dikkatli kararlar olduğuna inanırlardı. Bu ortak inanç, grupların ortak bir karar almaları gerektiğinde üyelerinin bir ölçüde uzlaşukları veya normatif bir pozisyona doğru birbirlerine yakınlaştıklarını öne süren uyma davranışı süreçleri ile ilgili teori ve araştırmaların fazlasıyla etkisi altındaydı. Grup üyelerinin orta noktada bir yerde uzlaşacakları ve bu uzlaşmanın da genellikle daha ılımlı ve dikkatlice yapılmış bir tercihi yansıttığı iddiasındaydılar (Brown, 1990).

Fakat bu görüşlere olan inanç 1961'de o sıralarda bir psikoloji öğrencisi olan Stoner'ın yaptığı araştırmanın sonuçlarıyla fena halde sarsıldı. Stoner deneklerine, hipotetik olarak düzenlenmiş birtakım ikilemler arasından bir tercihte bulunmalarını gerektiren bir soru varakası şahsen doldurmaları için vermiştir. 12 itemden oluşan bu soru varakası, insanların kişisel olarak ne ölçüde riske yönelme (risky shift) eğilimi taşıdıklarını ölçmektedir. Her itemdeki ikilem; biri diğerinden daha fazla risk taşıyan bir sonuca sahip iki hareketten birini tercih etmek zorunda kalan bir aktörün karşılaştığı bir meseleyi tasvir eder. Tercih seçeneklerinden birinin başarıma ihtimali yüksektir ama arzu edilen bir hareket tarzı olma ihtimali ise azdır. Diğerinin ise başarıma ihtimali düşüktür ama kişiye oldukça çekici gelen bir seçenektir. Deneyde kullanılan ikilemlerden biri şöyledir; Mr. Miller orta karar ama yeterli seviyede maaş aldığı bir işte çalışmaktadır. Kendisi bu işe devam edebileceği gibi, şimdikin-

den çok daha fazla para kazanabileceği ama uzun vâdede işin ne olacağı belli olmayan yeni bir işe de girebilir. Deneklerden bu kişiye, kendilerine göre daha riskli olan tercihi denemeleri için öğütleyebilecekleri en düşük seviyede kabul edilebilir risk tercihinin hangisi olduğuna karar vermeleri istenmiştir (uzlaşma öncesi). Daha sonra denekler dörder beşer kişilik gruplara ayrılarak kendi aralarında her itemi tartışarak bir karara varmaları istenmiştir (uzlaşma). En sonunda denekler aynı soru varakasını tekrar şahsen doldurmuşlardır (uzlaşma sonrası).

Stoner, grup kararlarının neredeyse daima üyelerin uzlaşma öncesi aldıkları kişisel kararların ortalamasından daha riskli olduğunu bulmuştur. Ayrıca, grup kararlarındaki bu yönelimlerin, üyelerce bizzat benimsendiğini de bulmuştur. Çünkü denekler grup tartışmasını takiben verdikleri kişisel yargılarda grup kararlarına uymuşlardır.

Stoner'in bu deneyini birçok deneyler takip etmiştir. Fakat bulguların bir kısmı Stoner'in verilerini desteklememiştir. Çeşitli araştırmalar (Brown, 1990; Stoner, 1968; Fraser, Gouge ve Billig 1971) bazı ikilemlerde grupların düzenli olarak kişilerden, daha dikkatli ve ılımlı tercihlerde bulunduklarına işaret etmektedir. Gruplar, üyelerin başlangıçta verdikleri kararların ortalamasından daha nötr bir noktaya yönelmektedirler. Bu durum giriş kısmında da bahsedilen standartlaşma olgusuna yani çoğunluk fikrinin karar olarak alınmasına işaret etmektedir.

Bugün artık kutuplaşma veya kutuplara kayma olarak adlandırılan bu olgu ile ilgili bir diğer önemli bulgu daha vardır. Stoner bulgularından hareketle grupları kişilerden daha atak, daha canlı olma eğilimi taşıdıklarını iddia ediyordu. O sıralarda riske yönelmeyle anılan bu terim grupta tartışmadan önce korkak görülen bireylerin grup tartışmasından sonra cesurlaşmış olduklarını ifade ediyordu. Sosyal psikologlara göre ise bu sonuç deneyde kullanılan soru for-

munun muhtevasıyla yakından ilişkilidir, çünkü soruların kendisi, risk almaya uygun durumlara yönelik hazırlanmıştır. Dolayısıyla da burada genel bir olgudan bahsedilemez. Fakat Moscovici ve Zavalloni 1969 yılında yaptıkları bir araştırmada bunun risk alma ile sınırlı olmadığını, ortada bir genel olgunun varlığını gösteren veriler elde ettiler.

Stoner'in deney düzenini kullanan Moscovici ve Zavalloni, Fransız lise öğrencilerine o sıralarda Cumhurbaşkanı olan DeGaulle ile yine o sıralarda gündemden hiç inmeyen Amerika'lılarla ilgili tutumlarının sorulduğu bir soru varakası vermişlerdir. Deneyin ilk safhasında her denek bir soru varakasını şahsen doldurarak kendi görüş veya yargısını belirtmiştir (tartışma öncesi). 2. safhada denekler dörder, beşer kişilik gruplar halinde tartışmaya alınmış ve her bir item üzerinde ortak bir yargıya varmaları istenmiştir (tartışma safhası). Nihayet son safhada her denek tekrar kendi görüşlerini belirtmiştir (tartışma sonrası). Moscovici ve Zavalloni deneklerin grup tartışmasından sonra DeGaulle ve Amerikalılara olan tutumlarının, grubu oluşturmadan önceki tutumlarından daha aşırı noktada bulmuşlardır. Kişisel olarak DeGaulle'ün lehinde olan tutum, grup tartışmasından sonra DeGaulle'ün daha da lehinde bir duruma girmiştir. Aynı şekilde Amerikalıların aleyhinde olan tutumları ise tartışma sonrası daha da olumsuz ve düşmanca bir tutuma dönüşmüştür. Buna benzer bir kutuplaşma etkisi kendi okullarının eğitim kalitesini bir başka okula karşı tartışma konusu yapan deneklerin okullarıyla ilgili tutumlarını kullanan Doise'un (1969) araştırmasında da bulunmuştur.

Bu noktada kutuplaşma etkisi ile ilgili yapılmış araştırmalara yönelik çok önemli bir hususun ifade edilmesi şarttır. Kutuplaşma etkisiyle ilgili bu sonuçların elde edildiği hemen hemen bütün araştırmalar laboratuarlarda yapılmıştır. Bu deneylerde karar verme işinin yeni bir görev olduğu ve daha da önemlisi ortaya çıkan so-

nucun hemen hemen her zaman hipotetik sonuçlar olduğu ad hoc gruplar kullanılmıştır. Karar verme ile ilgili gerçek gruplar kullanıldığında kutuplaşma her zaman gözlenmemektedir. Mesela Şemin ve Glendon'un (1973) deneylerinde orta büyüklükte bir şirkette iş değerlendirme komitesini grup olarak kullanmışlardır. Bu komitenin amacı şirketteki farklı farklı işleri kademeleştirmekti. Kademeleştirme, bu işlerde çalışacak olanların mevkilerini ve maaşlarını doğrudan etkileyecekti. Komitenin bir araya gelmesinden önce her üyenin bir dizi boyut üzerinden bu işleri puanlamaları istendi ve komite toplantısında her üyenin kendi puanlaması diğer üyelere bildirildi. Tartışma sonunda komite herbir işin kademedeki puanı ile ilgili tasfiye kararını verdi. Bu araştırmadaki işlem hemen hemen laboratuvar gruplarının karar verme işlemlerinin aynısı olmakla birlikte hiçbir kutuplaşma etkisi gözlenmemiştir. Bu grubun bir sene içerisinde aldığı 28 karar sonrası komitenin yaptığı ortalama iş değerlendirmesi, komite üyelerinin kendi kişisel değerlendirmelerinin ortalamasına eş bir hale gelmişti. Fraser'da (1974) üç değişik grupta yaptığı araştırmalarda buna benzer sonuçlar elde etmiştir.

Buna karşılık diğer taraftan Walker ve Main (1973) kişisel kararlar ile toplu halde alınan kararların anlamlı bir seviyede farklılaştığını bulmuşlardır. Amerikan Federal yargıçlarının tek başlarına verdikleri yargılar ile üçlü bir grup halinde verdikleri yargıları inceledikleri araştırmalarında, 400 civarındaki davada kararlarını üçlü halde alan yargıçların bu kararlarının % 65 civarında serbestlik taraftarı olarak sınıflandırılabilceğini ama kararları tek başına aldıkları vakit 1500 davadan ancak % 30'unu bu şekilde sınıflandırılabilceğini görmüşlerdir.

Şemin ve Glendon'a göre (1973) laboratuvardaki ad hoc grupları gerçek gruplardan ayıran özellik, gerçek grupların kendi içindeki sürekli ilişkilerinin varlığıdır. Bu grupların bir geçmişi ve doğal olarak da gelecekleri vardır. Halbuki laboratuvardaki grupla-

rın varlığı ise geçidir. Gerçek grupların bu sürekli ilişkileri sebebiyle bir iç yapı geliştirmeleri (rol ve mevki ilişkiler), âdet haline gelen işlemler edinmeleri (yazılı gündemler gibi), kararlarla ilgili formlar koymaları gibi özelliklerin hepsi, herhangi bir doğal kutuplaşmayı engelleyebilir. Walker ve Main'in (1973) yargıçlarına bakışımızda üçlü bir yargıç kurulunun sadece tek bir dava için bir seferlik olduğu ve daha sonra da dağıtıldığı görülür. Dolayısıyla laboratuardaki gruplardan pek farkları yoktur.

3- Kutuplaşma İle İlgili Teorik Yaklaşımlar

Kutuplaşma fenomeni en iyi ne şekilde açıklanabilir? Bu fenomenle ilgili ilk teoriler sadece riske yönelmeyi açıklayabiliyorlardı. Kutuplaşmanın diğer örneklerini açıklamada ise yetersizdiler. Bu fenomeni daha genel ve kapsayıcı şekilde açıklayan geleneksel teoriler arasında özellikle ikisi oldukça dikkat çekici olup; uyma davranışının etkisini açıklayan yaklaşımlara çok benzemektedirler. Bunlardan birincisi Festinger'in sosyal karşılaştırma teorisinin bir uzantısıdır. Diğeri ise ikna edici tartışmalar teorisidir.

3.1. Sosyal Karşılaştırma Teorisi

Sosyal karşılaştırma teorisi daha önceki bölümlerde de belirtildiği üzere kişinin kendi görüş ve kabiliyetlerini değerlendirme ihtiyacı içerisinde olduğunu, bu sebeble de kendi görüşlerini ve kabiliyetlerini başka insanların görüş ve kabiliyetleri ile karşılaştırdığını öne sürer (Festinger 1954). Ayrıca, yine bu teoriye göre insanlar kendileri ile ilgili olumlu bir benlik imajına sahip olmak isterler ve diğer insanlar tarafından da olumlu bir şekilde algılanmak arzusundadırlar. Dolayısıyla bu esnada işleyen karşılaştırma süreci, kişinin kendini karşılaştırdığı diğer grup üyelerine göre daha iyi veya doğru olma yönünde görmesi sebebiyle tarafgirleşecektir. Bu sebeble

sosyal karşılaştırma teorisine göre (veya diğer adıyla normatif teori), grup tartışması esnasında kişinin diğerlerini sosyal gördüğünde, kendini bu diğer üyelerden daha olumlu yönde farklılaştırmak için bu alternatifi aşırı ucunu kayacağını ileri sürer. Başka bir ifade ile kutuplaşmaya sebep olan, kişinin kendisi ile diğerleri arasında yaptığı kıyaslamadır. Bu durum Festinger'in insanların kendi kabiliyetlerini değerlendirmek üzere kendileriyle başkalarını karşılaştırmada öne sürdüğü yukarı doğru tek yönlü kıyaslama dürtüsüyle benzerdir (Ders çalışırken bilginizi, sizden daha tembel olan biriyle değil sizden biraz daha çalışkan olan biriyle kıyaslırsınız).

Buradaki önemli etmen kişinin, diğer üyelerin tartışmada ön planda bulunan sosyal değerlere ilişkin pozisyonlarını bilmesidir. Dolayısıyla bu bilgiye, grup tartışması dışında başka bir yolla sahip olan kişinin veya kişilerin kutuplaşması için bu konuyu veya konuları diğer kişilerle bifiil tartışması gerekli olmayabilir. Nitekim Teger ve Pruitt (1987) grup üyelerini grup tartışmasına sokmaksızın sadece her item için tartışma öncesi pozisyonlarına ait işaretleri görmelerine izin verdiğinde, bu deneklerin sonuçta verdikleri kararların daha da kutuplaştığını görmüşlerdir. Buna benzer olarak Myers (1978) deneklerine görünür bir şekilde kendilerine benzer olan diğer kişilerin tepki dağılımlarını veya ortalamalarını verdiğinde bu deneklerin tercihlerini, başlangıçta yaptıkları tercih yönünden daha da öteye kaydardıklarını görmüştür. Blascovich, Ginsburg ve Howe (1975) deneklerin, bir çeşit kağıt oyunu olan 21 oynarlarken aralarında hiçbir şekilde bahisle ilgili bir tartışmaya izin verilmemiş olmasına karşın tek başlarına oynadıkları duruma göre daha riskli bahislere katıldıklarını bulmuşlardır.

Baron ve Roper (1976), deneylerinde doğrudan, sosyal bir değeri önplana çıkartarak sosyal karşılaştırma süreçlerinin kutuplaşma olgusundaki önemini gösteren doğrudan veriler elde etmişlerdir. İleri sürdükleri varsayıma göre, eğer kutuplaşmanın temelinde

kişinin olumlu değerlendirilen bir uça doğru kayması söz konusu ise, bu olumlu değerlendirilen uçun daha da belirgin hale getirilmesi kayışların miktarını artıracaktır. Deney düzenlerinde Şerif'in oto-kinetik deney düzenini kullanan bu araştırmacılar, deneklerine ışığın hareketi ile ilgili bol tahminlerde bulunmanın üstün zekâyâ işaret ettiğini söylemişlerdir. Dolayısıyla tahmin fazlalığı, grubun ilgili sosyal değeri olmuştur. Deney esnasında birarada olma şartında diğerlerinin tepkilerini işiten deneklerin tahminleri, bu tahminleri tek başına yapan dolayısıyla sosyal karşılaştırmanın sağladığı maldan yoksun kalan deneklerin tahmininden anlamlı bir seviyede daha fazla olmuştur.

3.2. İkna Edici Tartışmalar Teorisi

Sosyal karşılaştırma teorisi, kutuplaşma olgusunda grup üyeleri arasındaki ilişki üzerinde durmuştur. Grubun kararına yol açan grup tartışmasının içeriği ve bu kapsamın kutuplaşmaya olan etkisi gözönünde bulundurulmamıştır.

İkna edici tartışma teorisi bir diğer adıyla malumat sağlayıcı etki yaklaşımı grup tartışmasının bir dizi tartışma ürettiğini ve bunların çoğunun da halihazırda grup üyelerinin tarafgir oldukları pozisyonu destekler mahiyette olduğunu ileri sürer. Bu üretilen tartışmalar, kişinin halihazırda düşündükleriyle uyduğu ölçüde, kişinin pozisyonunu kuvvetlendirecektir. Tartışma esnasında ortaya çıkan yeni fikirler sizin halihazırdaki fikrinize ne derece yakınsa o derece sizin pozisyonunuzu güçlendirecektir. Ama bazı kereler grup, kişinin hiç düşünmemiş olduğu tartışmaları da üretebilir, bu da o kişinin tepkisini daha fazla aşırılaştırabilir. Dolayısıyla gruptaki kutuplaşma olgusu, temel olarak bir karşılıklı ikna etme süreci haline girer.

Bu noktadan hareketle ikna edici tartışmalar teorisi kutuplaşmanın temelindeki nedensel etmen olarak topluca karar çıkartmadan önce gelişen malumat ve tartışmaların üyeler arasında alınıp verilmesini göstermektedir. Grup tartışması esnasında üyelerce ortaya birtakım görüşler, iddialar ortaya atılır. Bunu sağlayan grup halinde tartışmaktır. Doğal olarak ne her üye bu görüş ve iddiaları bir seferde kabul edecektir ne de gruptaki herkes bu görüşlerin hepsinin farkına varabilecektir. Tartışma ilerledikçe bunlar ortaya çıkıp belirginleşecektir ve her üye o sırada tartışmaya hâkim olan görüşü destekleyen fikirlerle ve bu fikirlerin sayısı kadar çok olmasa da onlara zıt birkaç görüşle aşinalık sağlayıp tanışacaktır. İşte bu noktada Burnstein ve Vinokur (1977) grup üyelerinin mantıklı birer malumat işleyicileri gibi hareket edip başlangıçta tercih ettikleri görüşün daha da ilerisine kayarak ilâve veri ve tartışmalarla destekleyici tepkiler vereceklerini ileri sürerler.

Burnstein ve Vinokur 1973'te yaptıkları araştırmada ikna edici tartışmalar teorisinin geçerliliğini göstermenin yanı sıra, rakip teori olan sosyal karşılaştırma teorisinin de geçersizliğini göstermeye çalışmışlardır. Varsayımları şöyleydi: eğer kutuplaşmaya yol açan, kişinin kendisini başkalarıyla kıyaslamasından ziyade tartışmanın ikna edici muhtevası ise, ortaya çıkan tartışmanın yeterli seviyede ikna edici olması insanların görüşlerinde, başkalarının görüşlerini anlayamadıkları durumlarda bile bir kutuplaşmayı yaratabilir. Diğer taraftan insanlar eğer yeteri kadar inandırıcı tartışmalarla karşılaşmamışlarsa diğer insanların konunun neresinde ısrar ettiklerini bil-seler bile fikirlerinde kutuplaşma göstermezler. Burnstein ve Vinokur bu varsayımlardan hareketle son derecede mükemmel 2 deney hazırladılar. Denekler önce tercih ikilemlerini şahsen cevaplamışlar, aynı itemleri grup içerisinde tartışmışlar ve sonra kişisel son görüşlerini kaydetmişlerdir. Bu tip deneylerde, daha öncede görüldüğü üzere, sürekli yapılan şey herkesin grup içerisinde kendi görüşü-

nü tartışmasıdır. Fakat bu deneyde tersine herkes deneycinin kendisine verdiği görüşü tartışmak zorunda bırakılmıştır. Deneycinin deneye tartışması için verdiği görüş deneyin kendi görüşü de olabilir, bir başka görüş de olabilir. Ayrıca denekler diğerlerine hangi görüşlerin tartışılmak üzere verildiğini de bilmemektedirler. Dolayısıyla denek, diğerlerinin gerçek görüşlerini bilemediği için sosyal karşılaştırma sürecinin işlemesi engellenmiştir. Bundan sonra talimatlar her deneye özel olarak verilmiş ve grupların yarısındaki deneklerin hepsine kendi görüşlerini savunmaları (1. deneyin ilk şartı), grupların diğer yarısındaki deneklere ise inandıkları görüşün tam tersini savunmaları (1. deneyin 2. şartı) söylenmiştir. Bu suretle gruplarda yaratılan tartışma sayısının ve ikna ediciliğin değişeceği düşünülmüştür. Çünkü insanlar inanmadıkları bir görüşü savunurlarken inandırıcılıkları ve söyleyecekleri sözler azalır (Burnstein ve Vinokur, 1973). İkinci deneyde araştırmacılar aynı düzeni kullanmakla birlikte deneklere kendi görüşlerinin aksini savunması talimatı vermişler ve bunun böyle olduğunu bütün deneklere bildirmişlerdir. Dolayısıyla, herkes birbirinin gerçek görüşlerini, söyledikleri sözleri tersine çevirmek suretiyle anlayabileceği için sosyal karşılaştırmayı yapmak bu sefer mümkündür. Ama buna karşılık ilk deneydeki grupların yarısındaki denekler gibi şeytanın avukatlığı rolünü oynamaları yani inanmadıkları görüşleri savunmak zorunda kalmaları, yaratılan tartışmaların inandırıcılığını ve bolluğunu azaltacaktır. Bu durumda sosyal karşılaştırma teorisi kutuplaşmanın olacağını tahmin ederken bu teori ise aksini tahmin etmektedir. Diğer taraftan deneklerin kendi görüşlerini savunurken diğerlerinin kendi görüşlerini savunup savunmadığını bilmediği deney şartında, sosyal karşılaştırma teorisi kutuplaşmanın olmayacağını ileri sürer. Bu teori ise sayıca ve kalite itibarıyla yüksek oranda tartışma yaratılacağını beklediği için bir kutuplaşma meydana geleceğini iddia eder. Elde edilen sonuçlar ikna edici tartışma hipotezini daha fazla desteklemek-

tedir. Karşılaştırmanın yapılamadığı ama herkesin kendi görüşünü tartışacağından ikna edici olabileceği deney ortamında açık bir kutuplaşmanın varlığı gözlenmiştir. Her zaman olduğu gibi riskli ikilem itimlerinde riske yönelme gözlenirken, tedbirli ikilem itemlerinde bu durum gözlenmemiştir. Gerçek görüşlerin bilinmediği ve herkesin kendi görüşünün tersini savunduğu ilk deneyin ikinci şartında kutuplaşma ortaya çıkmamış, aynı durum herkesin kendi görüşünün tersini savunduğu bilinen ikinci deneyin riskli itemlerinde de gözlenmiştir. Ama ikna edici tartışma hipotezinin beklentilerinin aksine bu son deneyin tedbirli ikilem itemlerinde anlamlı bir seviyede riske yönelme (yani olumsuz kutuplaşma) ortaya çıkmıştır. Her iki teori de bu sonucu açıklayamamaktadır.

Kutuplaşma olgusunu açıklamaya çalışan bu iki geleneksel yaklaşımın herikisinin de belli ölçülerde deneysel verilerle desteklendiği görülmektedir. Ama teorik yapılarına yakından bakıldığında her ikisinin de sosyal grubu niteliksel olarak farklı bir süreç olarak görmediği ve kutuplaşmanın tek yönlü bir tartışma sonrası tepkilerde kaymadan başka, tepkilerde birbirine yakınlaşma ve homojenleşmenin de söz konusu olduğunu gözardı ettikleri anlaşılmaktadır. Grup tartışmasını takiben grup üyelerinin fikirleri sadece kutuplaşmakla kalmaz, aynı zamanda tartışma öncesine göre daha da homojenleşir (Hogg ve Abrams, 1990).

3.3. Sosyal Kimlik Teorisi

Bu yaklaşım grup kutuplaşmasını referant malumat tesirinin vasıta olduğu bir uyma davranışı fenomeni olarak ele alır. Bir önceki bölümde de ifade edildiği üzere uyma davranışı, grup normlarının en iyi örneğinin kendisinde toplandığı görülen kişinin (prototip) tarzına uygun davranmaktır.

Ad hoc olarak yaratılmış bir gruptaki insanların belli bir ko-

nu üzerinde görüşlerini belirttiklerini varsayalım, buradaki grup normunun ortalama bir değer olduğunu mantıken düşünebiliriz. Grubun örnektip üyesi, grup fikirlerindeki yayılımın orta noktasına en yakın görüşe sahip olandır. Tartışma devam ederken diğer üyelerin fikirleri bu örnektip üyenin görüşüne doğru yaklaşarak yayılım ortalamasını grafikte daraltacaktır. Başka bir ifade ile uyma davranışı, ortalamaya doğru yaklaşacaktır. Bu hipotetik grubun aynı konuda tartışmakta olan ve varlığını fiziksel veya kognitif seviyede algıladığı bir başka grupta karşılaştığını düşünün. Bu sefer örnektip yayılımın ortasında olmayabilir, grup içindeki fikirlerin gerçek yayılım ortalamasından kayıp yer değiştirebilir. Çünkü normların ve stereotiplerin en önemli işlevi, grupları birbirinden ayırdetmektir. Bu ayırdedicilik ise gruplar arası farklılaşma ile sağlanır. Dolayısıyla grup içi normunu öteki grubun normundan uzaklaştırarak bu ayırdedicilik sağlanmış olur. Sonuçta ise grup içi norm kutuplaşmış olur. Grup içersinde en tipik üye bu sefer grup ortalamasına en yakın olan değil, öteki gruba ait normun en uzak noktasında grup içindeki ortalama dan daha aşırı görüşü savunun kişidir. Bu durumda uyma davranışı kendini kutuplara kayarak göstermektedir. Başka bir ifade ile grub kendi içersinde tartışırken, aynı konuda tartışan bir başka grupta karşılaştığında üyelerin grup kimliği önplana çıkar. Bu da, grup içi normlarının öteki grubun normlarından daha belirgin bir şekilde farklılaşmak için abartılı bir hale girmesine yol açar.

Sosyal kimlik modeline göre kutuplaşma olgusunun ortaya çıkabilmesi için belirgin bir başka grubun varlığı şart değildir. Grup üyelerinin tuttukları fikirler, tutulabilecek bütün fikirlerin yayılımındaki bir örneklemdir. Birey, diğer kişilerin tutulabileceği bir dizi başka fikirlerin olabileceğini subjektif olarak düşünür. Bunlar, bütün görüşlerin birer alt grubunu oluşturur. Grup içinde tutulmayan görüşler potansiyel olarak bir başka grup tarafından tutulabilir, dolayısıyla ortada da farklılaşılması gereken gizli bir başka grup vardır.

Tartışılan konu üzerindeki fikirlerin birey tarafından tasavvur edilebilir olan sahasına subjektif referans çerçevesi adı verilir. Grup normunun kutuplaşıp kutuplaşmayacağı, grupiçi dağılımının subjektif referans çerçevesindeki pozisyonuna bağlıdır. Özellikle grupiçi yayılım ortalaması subjektif referans çerçevesinin ortasından kayacak olursa grup, norma doğru kutuplaşacaktır: grup ortalaması referans çerçevesinin ortasından doğru kaydıkça, grup normu aynı yönde grupiçi ortalamasından kayacak böylece de diğer insanların tuttuğu görüşlerin pozisyonundan uzağa gidecektir. Söz gelişi bir sosyalist, bir muhafazakar ve bir liberal grup için uyma davranışı kendisini sırasıyla solda kutuplaşma, sağda kutuplaşma ve ortalamaya yakın olma şeklinde kendini gösterecektir.

Wetherell (1987) deneklerine, tartışma gruplarından birinin grup tartışması olduğunu söylediği bir ses kaydını dinletmiş ve onların biraz sonra bu tartışmaya katılacaklarına inandırmıştır. Deneklerin bir kısmına bu ses kaydının, biraz sonra katılacaklarını zannettikleri grubun tartışması olduğu, diğer kısım deneklere ise karşı grubun tartışması olduğu söylenmiştir. Aslında bütün deneklere aynı ses kaydı dinletilmiş böylece tartışmanın sayı ve niteliği bu iki denek grubunda sabit tutulmuştur. Elde edilen sonuçlara göre, tartışılan itemlerle ilgili deneklerin ifade ettikleri fikirler, ses kaydındaki kimlikten etkilenmiştir. Kutuplaşma grupla özdeşleşmeyi gerektirmektedir. Örnektip üyenin pozisyonu, subjektif referans çerçevesine göre grupiçinin pozisyonuyla belirlenmiştir. Ortaya çıkan kutuplaşma kendini grup pozisyonunun kutuplaşmış bir örnektipine yakınlaşma şeklinde göstermiştir. Bu sonuçları bir örnekle daha açık bir hale getirecek olursak: fikirlerin yayılımı iki farklı kategoriye bölündüğünde bireylerin yargısı, bu bireylerin kendi kategorik özelliklerinin çok daha aşırı bir ucuna doğru yakınlaşacaktır.

Mackie ve Cooper (1984) öğrencilerin üniversiteye giriş sınavlarıyla ilgili tutumlarının bu sınavların kaldırılması veya alıkon-

ması lehinde bir grupî tartışmasını ses kaydından dinledikten sonra dramatik bir yönde değiştiğini ama bu tartışmanın öteki gruba ait olduğu söylendiğinde ise başlangıçtaki tutumların bundan pek fazla etkilenmediğini bulmuşlardır. Başlangıçta giriş sınavlarının devam etmesi yönünde ılımlı bir tutuma sahip olan öğrenciler, grupî içinde sınavların devamı lehinde konuşan taraftarlarının ses kaydını dinledikten sonra tutumlarını aşırılaştırmışlardır. Ama kaldırılma taraftarı grupî tartışmayı dinlediklerinde ise tutumları tamamen değişerek kaldırılma yönünde kutuplaşmıştır. Aynı tartışmalar öteki gruba atfedildiğinde ise bu değişmelerin çok düşük seviyelerde ve genelde ters yönde geliştiği gözlenmiştir.

Mackie (1988) daha sonraki bir araştırmasında aynı etkilerin gruplar arası rekabetin olmadığı deney şartlarında da ortaya çıktığını bulmuştur. Kutuplaşmayı ortadan kaldırmak için deneklere dinledikleri ses kaydının öteki grubun değil bir takım insanların tartışmaları olduğunun söylenmesi yeterli gelmiştir. Ayrıca Mackie (1988), insanların daha sonra katılacaklarına inandıkları, dolayısıyla özdeşleşebilecekleri grubun normatif pozisyonunu tahmin ederlerken, kendileriyle ilgisiz olduğunu düşündükleri gruplara göre daha abartılı tahminlerde bulunduklarını göstermiştir.

4- Grup Halinde Düşünme (Group Think)

Grupların aldığı kararın, alınabilir kararlar arasından en iyisi olduğunu kim iddia edebilir? Sedat bey'in apartman toplantısında doğal gazla ısınma kararı alındığı zaman, bunun kömüre göre daha iyi ve kârlı olduğunu nasıl anlayabiliriz? Eğer bu sonuçları değerlendirmek zor ise, bu sonucun çıkmasına yol açan karar verme sürecini değerlendirmeye almamız belki mümkün olabilir.

Janis (Janis ve Mann, 1977; Janis, 1972), 1940 ile 1970 yılları arasında Amerika'da dış politika konusunda askerî ve siyasî sevi-

yede alınan kararları incelemiştir. Bu kararların alındığı gruplar son derece akıllı, zekî ve en iyi eğitimi görmüş kişilerden meydana gelmiş olmasına rağmen aldıkları kararlar ülke menfaatinin tersine sonuçlandığına dikkat çekmiştir. Janis'in incelediği bu karar örneklerinden en meşhur olanı Amerika'nın Küba'ya Domuzlar Körfezi'ne çıkartma yapma kararıdır. O sıralarda A.B.D. başkam olan John Kennedy ve onun uzman danışmanları, yaptıkları komite toplantısı sonucunda Amerikan kuvvetlerinin lojistik desteği ile Kennedy'den önceki başkan zamanında Küba'dan sürgün edilenlerden eğitilerek oluşturulmuş bir güçle Küba'nın Domuzlar Körfezi kıyılarını işgal etme kararı almışlardır. Sonuç tam bir fiyasko oldu. Birkaç gün içersinde birlikte bulunanlar ya esir edildiler ya da öldürdüler. Görülen oydu ki, Küba ordusunun hareket gücü küçümsemiş ve Castro aleyhtarı Küba'lıların Amerikan kuvvetlerine destek vereceği yolunda fazlaca iyimser tahminler yapılmıştı. Bu hata nasıl işlenmişti?

Fransız işgali altında bulunan Cezayir ulusu, uzun ve kanlı bir mücadeleden sonra 1961'de bağımsızlığını elde etmişti. Cezayir Devleti, dünya devletlerinden önce kendisi gibi müslüman olan ülkelerden ve özellikle de Türkiye'den tanınma ayrıcalığı beklerken, o sıralarda iş başında olan Türk hükümeti durum ile ilgili yaptığı toplantı sonucu bu ülkeyi tanımama kararı almıştı. Bu karar, Türkiye'nin müslüman ülkelerle olan siyasî ve ekonomik ilişkilerini bozmuş ve senelerce Cezayir ile gerekli temas sağlanamamıştı. Bu hata ancak 1985'lerden sonra düzeltilebilmişti.

Bu ve buna benzer konularla ilgili belgeleri çok dikkatlice inceleyen Janis bu kararların, aşırı derecede kutuplaşan grupların kurbanı olduklarını öne sürerek bu fenomene grup halinde düşünme adını vermiştir. Karar alma sürecine katılanların hepsi ilke olarak makul kimselerdir. Belirli bir sorun karşısında en iyi çözümü seçebilme kabiliyet ve becerisine sahiptirler. Ama çoğu zaman bu kişilerin ortaklaşa aldıkları kararlar, tek başlarına aldıkları karardan kö-

tü olmaktadır. Kısacası son derecede mantıklı olan bu kişiler biraraya geldiklerinde mantıksız kararlar alabilmektedirler. Bu durum, birtakım özellikleri olan bir grup halinde düşünmenin varlığına işaret etmektedir.

Janis grup halinde düşünme sürecini gösteren beş özellik belirlemiştir : 1) Karar veren grup fazlasıyla birbirine bağlıdır. 2) Grup dışından gelen her türlü malumat tipik bir şekilde aşağılanmaktadır. 3) Karar veren üyeler, kendi fikirlerine alternatif olabilecek başka fikirleri nadiren sistematik olarak araştırırlar. 4) Grup sık sık acele olarak alınması gereken kararın stresi altında kalır. 5) Grup hemen hemen her zaman fazlasıyla yönlendirici vasfa sahip bir lider tarafından yönetilmektedir. Janis'e göre bu 5 özellik grup içersinde kuvvetli bir uyum gösterme baskısı yaratmaktadır. İşte bu onay arama eğilimleri 'yanlış' kararlara veya uygun terimiyle, grup halinde düşünmeye yol açmaktadır.

Grup halinde düşünmenin sebepleri nelerdir? Janis'in verdiği çeşitli sebepleri genel olarak şu başlıklar halinde özetlemek mümkündür: 1) Üyelerin grubun doğru kararlar alacağına dair tartışılmaz inanç duyması. Bu inanç, alınan kararın ahlaki sonuçlarının dikkate alınmamasına yol açar. 2) Grubun baskısı. Birbirine fazlasıyla bağlı grup, sözbirliği ile sağlanan görüşe uyulması için baskı yapar ve sapanlara da grubun kendisinden beklenilenin bu olmadığı hissettirilir. 3) Grubun ortak görüşünden sapanların kendi kendilerini sansür etmeleri, fikirlerini toplantı esnasında bildirmemeleri. 4) Alınan kararların yegâne geçerli karar olduğu illüzyonu üyelerin diğer başka ihtimalleri gözardı etmelerine yol açar.

Bütün bu sayılan özellikler ve etmenlerden yola çıkarak Janis'in çizdiği manzarayı tasvir edecek olursak: Dışardan gelen ve gelecek olan bütün etkilere karşı kapılarını kapamış, bağlılık ve beraberliği çok yoğun yaşayan bu grubun üyeleri, normatif açıdan 'doğru olan' görüş üzerinde büyük bir süratle birleşirler ve buna rakip her türlü fikir veya grupların değersizliğini önplanda tutarlar.

Grup halinde düşünme süreciyle, ortaya çıkan kararın hatalı olması arasındaki bağlantı her zaman için bu sebep ve özelliklere bağlanmayabilir, araya giren başka faktör veya faktörler ortaya çıkacak olan kararın hatalı olmasını engelleyebilir. Ama bununla birlikte diğer şartlar sabit tutulduğunda genellikle yukarıda gösterilen sebeplerin, çeşitli zaafı taşıyan güçsüz kararların hatalı sonuçlarına yol açabilir.

Grup halinde düşünmeden nasıl kaçınabiliriz? Kararları tek kişinin alması bir çözüm olabilir mi? Janis böyle bir çözümün pratik açıdan avantajlı olmadığını ifade eder. Herşeyden önce ahlâki ve siyasî açıdan böyle bir gücü tek bir kişide toplamak yanlıştır. Orta derecede bir karmaşıklık taşıyan herhangi bir meselede dahi çözüm için birden fazla kişinin kapasitesi gerekmektedir. Roller konusunda da görüldüğü üzere, grubun hedefine varmasını kolaylaştıran en önemli özellik iş bölümünün yapılmasıdır. Kişisel fikirlerin bir araya getirilmesi tek bir kişinin, eğer kontrol edilmezse mutlaka zararlı olabilecek olan peşin hükümlerini, kişisel eğilimlerini ortadan kaldıracaktır. Son olarak grubun sağladığı özdeşleşme, bağlılık ve kimlik sayesinde elde edilen motivasyonel kazançları tek bir kişide bulmak mümkün olmayabilir. Dolayısıyla mesele grup halinde düşünmenin sağladığı üstünlüklerin verdiği zararları en aza indirerek nasıl artırılacağı sorusuna cevap aramaktır.

Janis'e göre grup halinde düşünme sürecinde üyelerin onay arama, uygunluk arama eğilimlerine karşı bir mücadeleye girilmesi şarttır. Bunun yolu ise grup liderlerinin kendi tercihlerini açıkça belirtmekten kaçınıp daha nötr bir rol oynamalarından geçmektedir. İlaveten liderin grupta azınlıkta kalan görüşlerin, dile getirilmesi için cesaret vermesi, grubun tartışma esnasında çok çeşitli ve geniş yayımlı alternatifleri farketmesine yardımcı olur. Bu noktada Janis, grup tartışması sırasında, grubun tercihi olarak görülen görüşü

zıt bir açıdan değerlendiren gruptan bağımsız birtakım uzmanları 'şeytanın avukatlığı' rolünü oynamalarının hatta bu rollerin oynanmasını bir norm haline sokulmasının çok yerinde olacağı savunur. Fakat bu rolü oynayacak olanların belirli bir mevkide bulunmamaları ve ayrıca grubun görüşünü desteklemek üzere kötüye kullanılmaları gerekir. Bu çarelerin kullanılması durumunda grup üyelerinin çok daha etkili bir şekilde davranarak hatalı kararlardan kaçınabilecekleri ortadadır. Nitekim Kennedy Küba çıkartması kararını aldığı aynı grupla bu sefer Sovyetlerin Küba'ya füze yerleştirmesi ile ortaya çıkan krizde nasıl bir diplomasi takınılması gerektiği kararını bu çareleri uygulayarak almış ve sonunda Küba'da bu füzelerin yerleştirilmesini engelleyebilmiştir. Ruslara karşı ne gibi bir diplomasi uygulanması gerektiği ile ilgili toplantılarda lider olarak üyelerin fikirlerini açıkça söylemeleri için onları cesaretlendirmiş hatta bazı kereler toplantılara katılmayarak azınlıkta kalan görüş ve fikirlerin rahatlıkla konuşulmasına fırsat tanımıştır. Kendisinin katılmadığı toplantılara şeytanın avukatlığını yapması için o sırada başsavcı olan kardeşi Robert Kennedy'yi toplantıya sokmuştur. Robert Kennedy katıldığı toplantılarda bütün vaktini kendisine iletilen her görüşü pervasızca, sakınmadan en ince noktasına kadar eleştirerek geçirmiştir.

Janis'in grup halinde düşünme süreçleriyle ilgili bütün verileri, bu toplantılara katılan görgü şahitlerine ve tarihî belgelere dayanmaktadır. Doğal olarak bu verilerin kaçınılmaz bazı sınırlılıkları vardır. Görgü şahitleri olayın bir kısmını anlatabilir veya bilerek kasıtlı olarak tümünü aktarmayabilir. Fakat Janis'in bu teorisini kısmen de olsa test eden laboratuvar ve saha çalışmaları vardır. Mesela grup halinde düşünmenin etkisini azaltmada lider stilinin önemli olduğu Flowers (1977) tarafından doğrulanmıştır. Flowers birbirine bağılılıkları yüksek ve düşük olan grupları, üyelerini yönlendirmeyip

katılımcı bir rol oynayan lider veya doğrudan yönlendirici iş yönelimli liderle eşleştirmiştir. Bu dört ayrı deneysel gruba, oldukça hassas fakat o derecede de acil bir personel istihdamı meselesini çözmek zorunda kalan bir okul idare komitesi rolünü oynamaları görevini vermiştir. Bu gruplar önerdikleri farklı çözüm sayıları ile karara varmada gözönünde bulundurdıkları olgu sayılar üzerinden değerlendirmeye tutulduklarında birbirine bağıllığın hiçbir etkisi olmadığı görülmüştür. Ama diğer taraftan açık davranan, yönlendirici olmayan liderlerin olduğu grupların, diğer gruplara göre daha fazla sayıda olguyu gözönünde bulundurdıkları ve daha fazla sayıda çözüm önerisi getirdikleri bulunmuştur. Liderlik stili ile ilgili aynı sonuçları elde eden Vinokur ve arkadaşları (1985) yapıkları saha araştırmasında ayrıca alınan kararın kalitesinde, tartışılan malumatın muhtevasının da önemli bir rolü olduğunu ifade etmişlerdir. Yine Janis'in teorisinin tersine birbirine bağılı olma önemli bir etken olarak ortaya çıkmamıştır.

Janis'in teorisinde grup halinde düşünmenin sebebi olarak gösterilen grup beraberliğinin izahı farklı bir açıdan alınabilir. Çünkü grup içersinde, konu ile ilgili bütün fikirlerin değerlendirilmesine (liderin tutumu sayesinde) imkan tanındığı ölçüde birbirine bağıllığı yüksek grupların da tersine bir durumu arzeden gruplar kadar etkin kararlar alabileceği görülmektedir.

F- GRUPLARARASI İLİŞKİLER

1- Giriş

Her günkü gözlemlerimiz sonucu, çevremizde birçok gruplar arası davranış örnekleri ile karşılaşmaktayız. Yanı sıra yayın organları da bu örneklerin çok daha fazlasını bize her zaman ulaştırmaktadır. Milletler arasında gerginleşen ilişkiler, artan düşmanlıklar, açılan savaşlar kurulan barış, bütün bunlar gruplar arası davranışın açık örnekleridir. Bir futbol ligi, çeşitli futbol takımları, taraftarlarının karşılıklı ilişkileri, bireyin kendi takımı ile özdeşleşmesi onun ligdeki diğer takımlarla olan mücadelesini, galibiyetini, yenilgisini paylaşması, günlük yaşamımızda gruplar arası davranışa birer örnektir.

İnsanlar günlük hayatlarında çok değişik sosyal gruplarda üyeliği olan kişilerle sosyal ilişkilere girebilmekle beraber, belirli situasyonlarda da şahsın, aynı kişilerle şahıslar arası davranışlara girdiği görülür. Nitekim birbirlerini kişisel özellikleri ile çok yakından tanıyan bireylerin sosyal ilişkileri şahıslar arası davranış kalıpları içerisinde ilerlerken yine aynı kişilerin, taraftarı oldukları lig takımlarının farklı olması onları gruplar arası davranış kalıplarına sokabilmektedir. Aynı şahıslarda gözlenen bu iki farklı davranış kalıbı nasıl meydana gelmektedir. Gruplar arası davranış nedir?

2- Gruplar Arası Davranış Nedir?

Şerife göre (Şerif ve Şerif, 1969), bir gruba ait bireylerin kendi grup özellikleri sıfatıyla topluca veya bireysel olarak bir başka grubun üyeleri ile karşılıklı birbirlerini etkilemeleri, gruplar arası davranış kalıbıdır. Yukarıdaki örnekte de olduğu gibi, samimi arkadaşlık ilişkileri içerisindeki kişilerin bu sefer farklı takım taraftar-

ları olarak hareket etmeleri onların karşılıklı ilişkilerini gruplar arası davranış kalıplarına sokabilmektedir. Şerif'e göre (Şerif ve Şerif, 1969) gruplar arasındaki sosyal davranışı belirleyen etmen, grupların elde etmek istedikleri hedefe yönelik davranışlarıdır. Eğer grupların hedefe yönelik davranışlarında gruplar arası karşılıklı bir dayanışma yoksa aralarındaki sosyal etkileşim rekâbet edici olacaktır. Bu ise kendi grupları içersinde, bireylerin birarada olma davranışlarını, yani grup içindeki karşılıklı dayanışmalarını kuvvetlendirecektir. Birarada olucu davranışlar da, grup içindeki kişilerin grupla özdeşleşmelerini ve grup üyesi olarak davranmalarını sağlayacaktır. Bunun sonucu, grup üyeliği ile hareket eden kişiler bir başka grubun üyeleri ile karşılıklı etkileşimlerinde rekâbet edici davranışlarda bulunacaklardır.

Dolayısıyla Şerif'e göre (Şerif ve Şerif, 1969) gruplar arası davranışı belirleyen onların hedefe yönelik ilişkileridir. Gruplar arası davranış sitüasyonunda, bireylerin kendi grup üyelikleri ile davranmaları içinse, gruplar arası rekâbet edici bir ilişki gereklidir. Bu ise, gruplar arasındaki karşılıklı dayanışmayı ortadan kaldıracı bir hedef ilişkisine bağlıdır.

Şerif ve arkadaşlarının 1949, 1953 ve 1954'de yaptıkları araştırmalarda, Amerikalı çocuklardan oluşan ve birbirlerinden daha önce haberleri olmayan gruplar bir yaz kampında biraraya getirilmiştir. Bu gruplar, gruplardan sadece birinin elde edebileceği hedeflerin olduğu bir dizi yarışmalara sokulmuştur. Yarışma tarzındaki bu karşılaşmalarda ortaya çıkan gruplar arası rekâbetin grup içindeki grup üyeliğini ve üyelerin ve birarada tutucu davranışlarını kuvvetlendirdiği görülmüştür. Bunun yanı sıra grup içindeki bireylerin grup üyelikleri ile hareket ederek öteki gruba karşı birtakım olumsuz tutum ve davranışlar geliştirdikleri gözlenmiştir.

Bununla beraber, daha sonraki yıllarda elde edilen yeni deneysel bulgular, gruplar arası davranışı belirlemede grupların hedef-

le ilişkisinin gerekli olmadığına işaret etmektedir (Ferguson ve Kelley, 1964; Rabbie ve Horwitz, 1969; Rabbie ve Wilkes, 1971).

Nitekim daha ilerideki kısımlarda geniş bir şekilde ele alınacak olan Tajfel, Flament, Billig ve Bundy'nin 1971'deki deneysel bulguları, Şerif'in gruplar arası davranışı belirlediğini öne sürdüğü hedef ilişkilerinin yer almadığı deney şartlarında gruplar arası davranışın gözlemlendiğine işaret etmiştir. Gruplar arası davranışı belirlediği düşünülen karşılıklı etkileşim ve hedef ilişkileri gibi etmenlerin kontrol edildiği bu araştırmada, denekler grup üyelikleri ile hareket ederek gruplar arası davranış kalıpları göstermişler ve hatta rekâbet edici bir tutum izlemişlerdir (Tajfel, 1978a).

Tajfel ve Turner'a göre (1979), Şerif'in (Şerif ve Şerif, 1969) gruplar arası davranışları izah eden karşılıklı etkileşimci yaklaşımda, kişinin grupla özdeşleşmesi ve bunun grup içi ve gruplar arası davranış üzerindeki rolü üzerinde pek durulmamıştır. Daha önceki bölümlerde de bahsedildiği üzere Tajfel'e göre (1978c; 1982; Tajfel ve Wilkes, 1964) birey, sosyal dünyasını kendi de dahil olmak üzere sınıflandırarak (categorization) algılama ve değerlendirme içersindedir. Kişinin bir grubun üyesi olması sonucu oluşan kategorizasyon dediğimiz bu süreç, kişilerin kendileri ve gruptaki diğer üyelerle ilgili stereotipik benzerlik algılarını, gruplar arasında da farklılık algılarını vurgulamasına sebep olur (Tajfel, 1981).

Böylelikle bireyler bu kategoriler içersinde kendilerini tarif etmekte ve o kategorinin üyesi olarak kendilerini algılamaktadırlar. Buradan hareketle, Tajfel ve Turner (1979) sosyal kimlik teorisine göre gruplar arası davranışı şöyle açıklamaktadırlar; kişi kendini grubun bir üyesi olarak algılıyorsa, o grupla özdeşleşmesi çerçevesinde kendini tarif edecek ve davranışta bulunacaktır. Herhangi bir davranış sitüasyonunda, karşısındaki kişinin farklı bir grubun üyesi olarak farklı grup özdeşleşmesi ile davranışta bulunduğunu algılaması o kişinin gruplar arası davranışa girmesine sebep olacaktır.

Sosyal kimlik teorisinde, karşılıklı etkileşimci teorisinin (interactionist) aksine, gruplar arası ilişkiyi belirleyen grup üyeliği yani grup özdeşleşmesidir. Bir başka ifade ile, gruplar arası davranışları belirleyen, karşı karşıya gelen kişilerin birbirlerinin grup özdeşleşmelerinin farklı olduğunu algılamaları ve kendi grup kimlikleri ile davranışlarıdır. Sosyal kimlik teorisi, gruplar arası davranış; kişilerin kendilerini farklı grupların üyeleri olarak algılamaları ve davranışta bulunmaları şeklinde tarif eder (Tajfel ve Turner, 1979). Bu tarifte gruplar arası davranışta toplu halde bir hareketin mutlak bir şart olmadığı görülmektedir. Nitekim farklı grupların çok sayıdaki üyeleri arasındaki karşılıklı etkileşim, gruplar arası davranış ortaya çıkarmayabilir, ama iki insanın kendi grup üyelikleri ile karşı karşıya gelmeleri gruplar arası davranışın oluşmasına sebep olabilir.

3- Gruplar Arası Davranış Açıklayan Teorik Görüşler

Grup ve gruplar arası davranışları açıklayan çok değişik teorilerin olmasına rağmen bu bölümün bundan sonraki kısmında gruplar arası davranış sahasında etkili olan iki teori karşılaştırmalı olarak ele alınıp, bu konudaki bulguların teorilere göre durumları tartışılacaktır. Bu teoriler, Şerif'in (1966; Şerif ve Şerif, 1969) karşılıklı etkileşim teorisi (interactionist theory) ve, Tajfel ve Turner'in (1979; Tajfel, 1978a, b,c; 1981, 1982; Turner, 1982, 1984, 1985, 1987, 1988) sosyal kimlik teorisidir.

3.1. Karşılıklı Etkileşim Teorisi

Şerif (1966; Şerif ve Şerif, 1969)'ın gruplar arası davranış incelerken kendine çıkış noktası sağlayan bir problemi vardı: gruplar arası davranış gelişirken, grupları oluşturan kişilerin davranış ve tutumları bundan nasıl ve ne şekilde etkilenir? Gruplar arası davranış incelerken Şerif (Şerif ve Şerif, 1969), iki veya daha fazla grup

arasındaki davranışları ele alır. Ona göre, gruplar arası davranışın olumlu veya olumsuz olması geçmişte, şimdide ve gelecekte grupların hedeflerinin işbirliği içinde veya rekâbet edici bir halde olmasına bağlıdır. Şerif'e göre (1966) gruplar arası davranış idare eden, iki veya daha fazla sayıda grub arasındaki işlevsel ilişkidir. Bu ilişki olumlu veya olumsuz olabilir. Bu işlevsel ilişkilerin, Şerif'in grup ve gruplar arası davranış terimlerini tarifine dayanarak deneysel bir çerçeve içersinde nasıl işlettiğine dikkat etmek gerekir. Şerif'in deneylerinde 'işlevsel ilişkiler', birbirini tamamlayıcı olan veya olmayan grup hedefleri ile birbirine denktir. Şerif, hedeflerin gerçek bir çatışmasının gruplar arası bir düşmanlığa sebep olduğunu ve gruplar arası davranış, temel olarak belirleyen etmenin ise iki grubun hedeflerinin birbirine zıt düşüp düşmemesi olduğunu ileri sürer. Gruplar hedefe ulaşmak veya hayatı bir ödülü ele geçirmek üzere rekabete girebilirler, bu ortamda bir grubun başarısı demek, diğer grubun yenilgisi demektir. Bir grubun diğer bir grup üzerinde onu kontrol etmek, idare etmek, onların haklarını ve servetlerini almak üzere birtakım iddiaları olabilir. Diğer taraftan grupların birbirlerini tamamlayıcı hedefleri de olabilir, bu sebeble herbiri kendi hedefine diğerini engellemeksizin hatta yardım ederek ulaşabilir (Şerif, 1966 s/63). Şerif takip ettiği işlevsellik geleneğine göre az bulunan kaynakları elde etmek üzere gruplar arasında ortaya çıkan rekabet, gruptışına karşı tarafgirane algı ve tutumlara yol açar.

Bu teorik görüşten hareketle Şerif'in birbiri ardısıra 1942, 1953 ve 1954'de arkadaşları ile birlikte üç saha araştırması yapmıştır. Bu üç araştırmanın hipotezleri şunlardır:

1- Grup yapısı, üyelerin işbirliği halinde karşılıklı birbirine bağlı davranışlarını gerektiren ortak hedeflerin bulunduğu davranış ortamlarında ortaya çıkacaktır. Bu grup yapısı farklılaşmış mevki ve rol durumlarının oluşmasına ve grup normlarının paylaşılmasına yol açacaktır.

2- Gruplar, birbiri ile bağdaşmayan hedeflerin (incompatible

goals) bulunduğu davranış ortamlarında temasa geçtiklerinde, bu hedeflerin elde edilmesindeki rekâbet edici faaliyetler, zamanla gruplar arasında düşmanlığa yol açacaktır. Burada ortaya konacak olan hedefler, her iki gruptan ancak birinin elde edebileceği hedeflerdir. Bu sırada a) diğer gruba dair olumsuz tutum ve stereotipler işlemeye başlayacak ve standart bir hal alacaktır, dolayısıyla öteki grup, grubiçinden belli bir uzaklığa oturtulacaktır. b) Gruplar arası çatışma, grup içersinde dayanışmaya sebep olacaktır. c) Artan dayanışma grubiçine eğilimi artıracaktır. Grubiçine târâfgir davranma eğilimi grubiçi üyelerinin kendi grubiçi özelliklerini ve performanslarını gereğinden fazla yüksek değerlendirme ile gözlenecektir. Aynı şekilde öteki grubun üyelerinin performansları ise gereğinden çok daha düşük seviyede değerlendirilecektir.

3- Bir seri üst düzey hedeflerin (superordinate goals) dahil edildiği şartlarda temasa geçirilen bu çatışan gruplar arasında tansiyonun düştüğü gözlenecektir. Bu üst düzey hedefler, her iki çatışan grubun ancak beraber davranması sonucu elde edebilecekleri hedefler olacaktır.

Birbirini takip eden bu üç araştırmanın üçü de yaz kamplarına katılan 12-13 yaş arası çocuklarla gerçekleştirilmiştir. Bu çocuklar, deney öncesinde birbirini tanımayan, sağlıklı, uyumlu, beyaz, protestan, orta sınıfa dahil aile çocuklarıdır. Bu seçim işlemi, deney sonuçlarını etkileyen birbirini tanıma, anormal şahsiyet eğilimleri, fiziksel görünüm ve geçmiş ile ilgili bilinen birtakım farklılıkların şansını azaltmak için düzenlenmiştir.

Araştırma çerçevesi doğal yapıdadır. Çocuklar normal bir yaz kampına geldiklerine inanmaktadırlar ve bu gibi kamplarda genellikle yapılan faaliyetlere girip çıkmaktadırlar. Bütün araştırma elemanları, gözlemci olarak hareket ederken, kampı idare eden görevliler rolünü oynamaktadırlar. Deneyde bir grup erkek çocuğuna birtakım görevler verilmiş ve yine kendileri gibi görevlendirilmiş bir başka erkek çocuk grubu ile karşı karşıya rekabet edici bir du-

rum içersine sokulmuştur. Grup oluşumu ve gruplar arası davranış süreçleri boyunca deneysel çerçevenin materyal şartları, yani gruba verilen görevler, kaynaklar ve özellikle görevin birbirini tamamlayıcı veya tamamlayıcı olmayan yapısı bağımsız değişkenler olurken, gruplar arası tutumlar ve grupla özdeşleşme gibi sosyal psikolojik fenomenler de bağımlı değişken olmuştur. Şerif'in inceleme yaptığı grupların oluşumundan gruplar arası çatışmaya, işbirliğine ve grubun dağılmasına kadar uzanan bir tarihçesi vardır. Bu tarihçenin zaman ölçeği, grupların oluşma ve dağılma sürecinin normal olarak bu gibi kamplarda tamamlandığı birkaç haftayı kapsamaktadır.

Araştırmanın tamamı bütün bu dört safhadan oluşmaktaydı. Şerif ve arkadaşlarının yürüttüğü ilk iki araştırma, birinci safha olan kendiliğinden şahıslar arası arkadaş seçimi safhasını kapsar. Bu safha çocuklar arasındaki kişisel çekiciliğin ortadan kalkması için uygulanmıştır. Çocuklar birarada yatıp kalkmışlar ve kiminle beraber çalışacağı ve arkadaşlık kuracağı konusunda serbest bırakılmışlardır. Bu ilişkiler bir anlamda sabitleştikten sonra aralarındaki çekiciliğin derecesi ölçülmüş ve buradan hareketle en iyi arkadaşların 2/3'nin bir başka grupta kalmasına dikkat edilerek çocuklar iki yatakhane arasında ikiye ayrılmışlardır. Kendiliğinden çekicilik sonucu arkadaş olan çocukları ikiye ayırmakla Şerif, araştırma sonuçlarının şahıslar arası çekicilik şartlarına göre açıklanabilme ihtimalini ortadan kaldırmıştır.

İkinci safha olan grup oluşumu safhasında çocuklar ikiye ayrıldıktan sonra bu iki grup tamamen kendi grup üyeleri ile birlikte kendilerine verilen işleri yapmışlardır. Aralarındaki şahıslar arası çekicilik kalıpları girdikleri karşılıklı etkileşim sonucu değişmiş, en iyi arkadaşlarını grup içinden seçmeye başlamışlardır. Bu safhanın sonunda çocuklara 'en iyi arkadaşın kim?' sorusu sorulduğunda tercih edilen arkadaşların % 90'ını aynı yatakhane seçilmiştir (Şerif ve Şerif, 1969). Bu bulgular, grup oluşumunun grup içersinde şahıslar arası çekiciliğe yol açabileceğini göstermektedir.

Üçüncü deney 1954'de birbirinden habersiz iki ayrı yatakhane kalan ve kendi içlerinde yemek pişirme, kamp yapma, kanoları tepeden kıyıya taşıma gibi kamp faaliyetlerini yürüten iki grup çocukla başlamıştır. Her grup içerisinde farklı üyeler çabucak farklı rollere girmiş ve liderler ortaya çıkmıştır. Gruplar kendi normlarını, konuşma argosunu ve takma isimlerini geliştirmiş ve kamptaki arazi sınırlarına çeşitli adlar takmışlardır. Bu arada grubun oluşturduğu kurallara ve normlara uymak istemeyen üyelerini hizaya sokmuşlardır. Gruplar kendilerine birer isim de takmışlardır.

Bir sonraki safha, bu iki grubun temasa geçirildiğinde özellikle bu temasın, bir kupa için yarışmanın yapılmasını kapsadığında neler olacağını görmek için düzenlenmiştir. Bu iki grup, basketbol, define avcılığı gibi çeşitli oyunları kapsayan bir turnuvada birbirlerine karşı kışkırtılmışlardır. Turnuva ilerledikçe başlangıçtaki iyi niyet kaybolmuştur. Çocuklar diğer grubun çocuklarına sataşmaya, alay etmeye başlamıştır. Turnuvanın sonunda iki grup da birbiri ile konuşmayı red etmiş ve birbirlerinin gizli toplanma yerlerini ve yatakhanelerini basmaya başlamıştır.

Bu safhada gruplar belli bir sürede toplayabildikleri en fazla fasulyeyi biriktirme oyunu oynamışlardır. Deneyciler her grup üyesinin sözde toplamış olduğu fasulyeleri ortaya koyarak çocuklardan ortada kaç tane fasulye olduğunu tahmin etmelerini istemişlerdir. Her seferinde 35 fasulye tanesi olmasına karşın çocuklar kendi grup üyelerinin topladıkları fasulye sayısını abartarak, diğer grubun topladığı fasulye sayısını olduğundan daha az sayıda tahmin etmişlerdir.

1954'deki bu üçüncü deney gruplar arasındaki aşırı husumet sebebiyle sona erdirilmiştir. Bu deneydeki sonuçları gözden geçirecek olursak; fiziksel, kültürel ve kişisel farklılıklar gruplar arası çatışmanın ortaya çıkması için en azından tek sebep olarak gerekli şart değildir. Bir tek grubun elde edebileceği bir hedef için rekabe-

te giren iki grubun varlığı gruplar arası hasmane davranışlar için yeterli bir şarttır.

Bu deneyin son kısmı gruplar arasındaki ilişkilerin tamiri ve gruplar arasındaki çatışmanın azaltılması için düzenlenmiştir. Bunun için yapılan teşebbüslerden biri, çocukların her pazar gittikleri ayinde arkadaşlık ve sevgi üzerine rahibin yaptığı konuşmaları dinlettirmek olmuştur. Çocuklar kilise ortamından hoşlanmakla birlikte papazın barış mesajlarını gözardı etmişler ve diğer grupla olan kavgalarına dair meşguliyetlerine çabucak geri dönmüşlerdir. Bu iki grup arasındaki gerginliği düzeltmek üzere atılan bir başka adım da ortak bir düşman varlığının ortama sokulması olmuştur (üçüncü rakip bir grup). Ama Şerif'in de ifade ettiği gibi (1966), bu çözüm istenilenden uzaktır, çünkü gruplar arası çatışmanın çok daha büyük ölçülerde genişlemesi manasına gelmektedir ve başlangıçtaki işi olan gruplar arasında yer alan tutumların değişmesine yol açmayacaktır. Daha arkadaşça bir gruplar arası ilişki yaratmak için iki yöntem daha kullanılmıştır. Bunlardan birincisinde, iki grup eşit mevki temasına geçirilmiştir. Burada aynı mevki seviyesinde bulunan grupların üyeleri arasındaki doğrudan şahıslar arası temasın, gruplar arası önyargılarda bir düşmeye yol açacağı bunun da her iki grup üyeleri arasında gelişen şahıslar arası mükafatlandırıcı ilişkilerin gelişmesi sonucunda ortaya çıkacağı öne sürülüyordu. Ama Şerif, çatışmayı azaltmada temasın yeterli olmadığını ifade ediyordu (1966). Eşit mevki seviyesindeki temaslar esnasında bu iki grup ateş gösterileri, filim seyretme, yemek salonunda birlikte yemek yeme gibi bazı hoş faaliyetlere giriyorlardı. Ama bu gibi durumları, diğer grubun üyelerinin aşağılanabileceği fırsatlar olarak kullandılar. Beraberce yemek yemeler her iki grubun birbirine yiyecek, çöp atma savaşlarına döndü.

Bu noktada ortama üst düzeyde hedefler (superordinate) sokuldu. Bu hedefler, grupların tek başlarına elde edemeyecekleri ancak diğer grubun işbirliği yapmasıyla ulaşılabilemeyecekleri ancak

diğer grubun işbirliği yapmasıyla ulaşılabilir hedeflerdir. Bu hedeflerden biri, kampta su deposunun delinmesi şeklinde bir 'kriz' olarak ortama sokuldu. Her iki grupta birlikte kendi bilgilerini ortaya koyarak deponun tamiri için çare arayacaktı. İkinci bir hedef de, her iki grubun da seyretmek istediği filimin kampa getirilip gösterilme giderlerinin yöneticilerce pahalı bulunması ile yaratıldı. Ancak her iki grup ta paraca destek sağlayabilirse filimi gösterme imkanı doğabilirdi. Üçüncüsü ise kampa yiyecek getiren kamyon göle kayınca kendiliğinden ortaya çıktı. Çocuklar ancak beraberce bir ipi çekerlerse kamyonu sudan çıkartabilirlerdi.

Bu olaylar tek başlarına gruplar arası düşmanca tutumların yıkılmasında başarılı olmadı. Buna karşın işbirliğine yönelik hareketlerde yer almanın yığılan etkileri kademeli bir şekilde yükselecek çatışmayı hafifletti. Gerçekten de kampta kalış süreleri sona erdiğinde her iki grup da eve aynı otobüste beraber gitmeyi tercih etti ve yeni arkadaşlıklar kurulmaya başladı.

Grup ve gruplar arası davranış sahasında çalışan ve bu sahada ünlü ve önemli bir sosyal psikolog olarak görülen Şerif'in, artık bir klasik sayılan bu çalışmaları sadece gruplar arası tutum ve davranışlarla ilgili yeni olguları keşfetmesi sebebiyle önemli değildir, hatta gruplar arası çatışmanın psikolojik etkilerine dair yeni önemli içgörüler temin etmesi de o kadar önemli değildir. Çalışmalarının genel sonuçları bu sayılanlardan da öte bir önem taşımaktadır. Bu iki genel sonuçtan biri yöntemsel diğeri ise metateorik seviyede tasvir edilebilir.

Şerif'in gruplar arası davranışı araştırma sahasına getirdiği yöntemsel katkı onun gruplar arasında çatışan hedeflerin psikolojik etkilerini çatışan gruplar arasında gelişen ilişkiler çerçevesinde ele almasıdır. Kısacası deney ortamında her iki grubun da bir tarihçesini, karşılıklı ilişkilerinin bir geçmişini yaratmıştır. Bu bağlamda Şerif'in çalışmaları yepyeni bir başlangıçtır. Şerif, gelişen gruplar arası ilişkilerin psikolojik etkilerini gözleyebilmek için kontrol edebile-

ceği bir grup geçmişi, tarihçesi yaratmayı başarmıştır (Billig, 1976). Genellikle çok uzun süreli tarihsel ve sosyal gelişmelerle birleştirilen birçok fenomeni bu ortamda basitleştirilmiş ve kontrollü şartlarda yeni yaratabilmiş olması Şerif'in çalışmasının önemini daha da ortaya çıkartmaktadır.

Meta-teorik katkıları, yöntemsel katkıları ile aynı öneme sahiptir. Meta-teorik önemi, onun teorisinin öneminin ayrıntılarda olmaması veya ortaya koyduğu meseleye olan yaklaşımında yatmaz. Şerif'in çalışmalarında yer alan denekler; popülasyonun kendisinden onları ayırdedecek olan özel kişisel veya heyecansal problemleri bulunmayan sağlıklı normal Amerika'lı erkek çocuklardır. Bu çocuklar deney ortamında onlara empoze edilen belli bir tür gruplar arası ilişkilerin sonucunda davranışlarını göstermişlerdir. Kendi heyecansal veya motivasyonel meselelerinin bir sonucu olarak belli bir gruplar arası ilişki yaratmamışlardır. Grup üyelikleri ve gruplar arası çatışma, tahmin edilebilir davranışın kendi düzenini yaratmıştır. Bu bizim, deneklerin gruplar arasındaki ilişkilerini kapsayan situasyonlardan başka situasyonlardaki davranışlar hakkında birşeyler ileri sürmemizi engeller. Ama aynı zamanda da gruplar arası davranışın kendisine has özellikleri; kişilerin, grup üyeliğinin sosyal çerçevesi dışında var olan kişisel heyecansal meselelerine veya kişiler arasındaki ilişkilerine dayanan ikincil özelliklerinden ziyade kendi gruplar arası ortamı içersinde ele alınmadıkça anlaşılamaz. Bunu Şerif şöyle ifade etmektedir: 'Biz, hem grupların özelliklerini hem de üyeliğin kişi üzerindeki sonuçlarını beraber ele almalıyız, aksi takdirde incelediğimiz şey grup olmaz' (Şerif, 1966, s/62),

Şerif'in gruplar arası davranış teorisini test eden en önemli çalışma Blake ve Mouton tarafından 1961 ve 1962 yıllarında yapıldı. Blake ve Mouton (1962) bir dizi yarı deneysel (quasi-experimental) çalışmalarında dokuz tartışma grubu oluşturdular. Bu gruplar oniki kişiden oluşuyordu. Denekler 10 veya 14 günlük zaman zarfında biraraya geldiler. Bu gruplar ikiye gruplar halinde, sosyal ilişki-

ler konusunda çözümler ürettiler. Kendi gruplarının problem çözme-deki etkinliklerini değerlendirmek üzere, kazanç-kayıp esası üzerinden ürettikleri çözümleri karşılaştırdılar.

Elde edilen bulgulara göre, gruplar arası rekâbet edici bir sosyal ortamda, grupların kendilerini algılamalarında grupîci taraf-girlik artmış, üyeler arası ilişkiler birbirini daha bağlayıcı bir hal almıştır. Gruplar arası davranışlar ise aşırı bir partizanlık içersine girmiştir. Sonuç olarak gruplar arası rekâbetin grup içersindeki davranışları kuvvetlendirdiği, gruplar arasındaki davranışları ise azalttığı veya koparttığı hipotezi desteklenmiştir. Bununla beraber, gruplar arası rekâbetin, grupların hedefle olan ilişkileri ile belirlendiği görüşünü destekleyen bulgular elde edilememiştir. Araştırmacıların ifadesine göre (Blake ve Mouton 1962), zıt hedeflerin yer almadığı şartlarda da gruplar arası rekâbet edici davranış gözlenebilmiştir. Bir açıdan bakılacak olursa gruplar sadece kazanmak için rekâbet etmişlerdir. Bu bulgu araştırmacıları, "kazanma ortamının" rekabet edici davranışlarda kendiliğinden oluşan bir tesire sahip olduğu fikrine götürmüştür (Blake ve Mouton, 1962).

Wilson, Chun ve Kayatani (1965), Wilson ve Kayatani (1968), Wilson ve Wong (1968), temelde aynı deney düzenini takip ederek, oyun oynama (game playing) davranışında grupîci ile gruplar arasında anlamlı bir farkın ortaya çıktığını ileri sürmüşlerdir.

Herbîrinde iki üye olmak üzere dört kişi, iki takım halinde ayrılmış ve bu iki takım deneysel bir oyun içersinde, para mükafatını bölüşmek üzere, rekâbet edici veya işbirliği tercihlerinde bulunmuşlardır. Elde edilen para mükâfatının, grup içersinde nasıl dağıtılacağı hususunda da takım içi üyeler, yine rekâbet edici veya işbirliği tercihler yapmışlardır. Dolayısıyla üyeler, hem gruplar arası hem de grupîci tercihlerde bulunmuşlardır. Böylelikle bu iki tür tercih arasındaki karşılaştırmalar gruplar arasındaki ve grup içindeki etkileşimin farkını inceleme imkânını sağlamıştır. Bunun yanı sıra, her denekten bir dizi değerlendirme ölçeği üzerinde, diğer denekleri

değerlendirmesi istenmiş, bu vasıtaıyla, grupiçi üyelerinin algısı ile, onların öteki grubun üyeleri ile ilgili algıları karşılaştırabilmiştir. Elde edilen bulgulara göre; gruplar arası ve grupiçi oyun oynama davranışı arasında anlamlı bir farkın olduğu ortaya çıkmıştır. Denekler diğer takımın üyeleri ile ilgili tercihlerinde, kendi takım arkadaşları ile ilgili olanlardan daha fazla rekabet edici davranışlarda bulunmuşlardır. Ayrıca denekler, takım arkadaşlarını, değerlendirme ölçeklerinde, diğer takım üyelerinden daha olumlu değerlendirek grupiçi tarafgirlikler göstermişlerdir. Dolayısıyla, gruplar arası davranışın, grupiçi davranıştan daha rekabet edici veya ayırdeci olduğu bulunmuştur.

Billig (1976) ise, bu deneysel oyunun, normalde bireysel üyeler arasında bile rekâbet edici davranışlara yol açtığını ifade eder. Kendisine göre aynı takımın üyeleri, takımlar arası tercihleri hakkında birleşik bir karar vermek üzere işbirliği yapmak zorundadır.

Bu sebeble gruplar arasındaki ve grup içindeki sosyal etkileşimin hem türü, hem de ölçüsü farklılıklar taşır, bu farklılıklar takım içinde, takımlar arasında olduğundan daha fazla çekiciliğe yol açabilmektedir (Billig, 1976).

Turner'a göre de (1981), grupiçi üyelerle yüzyüze ilişkinin dışgrup üyelerden daha fazla olduğu davranış ortamlarından çıkan tarafgirlikler, ayırdecilik olarak düşünülemez, çünkü buradaki tarafgirlik; grupiçi üyelerinin temas ve malumattaki gerçek farklılığı üzerine kurulu olan, sosyometrik tercihlerini yansıtır.

Gruplar arası rekâbet ve grupiçi tarafgirlik davranışlarının araştırıldığı bir başka araştırma da, Ferguson ve Kelley tarafından 1964'de yapılmıştır. Bu araştırmada üçer veya altışar üyeden oluşan onbir çift küçük grup oluşturulmuş, her grup çifti zıt yönlerde fakat birbirlerinin görüş alanları içersinde, aynı odalarda çalışmışlardır. Deneklere deney ile ilgili görevlerin verilisi esnasında deneyciler, grupların mümkün olduğunca yapıcı ve etkili çalışmalarını izlemekle ilgilendiklerini vurgulamışlar ve talimatta, rekabet edici unsurla-

nın yer almamasına dikkat etmişlerdir. Gruplara verilen her üç görevde, farklı bir grup üyesi, görevin yapılış esnasında dışarı çıkartılmış ve bu üye, verilen görevlerin değerlendirilmesinde karar verici olarak kullanılmıştır. Bütün denekler, üç çalışmada da kendilerinin ve diğer grubun ürünlerini değerlendirmişlerdir. Elde edilen bulgular, onbir çift grup üyesinin hepsinin, kendi grup ürünlerini öteki grubun ürünlerinden daha olumlu değerlendirme eğiliminde olduklarını göstermişlerdir (% 55). Bunun yanı sıra, görevin yapılışına katılmayan grup üyelerinin, katılanlar kadar kuvvetli bir grupçi tarafgirlik gösterdikleri görülmüştür (% 65).

Ferguson ve Kelley (1964), görevin yapılışına katılmayan deneklerin bu davranışlarını, grupçi ile emosyonel özdeşleşme veya grup çekiciliği olarak izah etmişlerdir.

Rabbie ve Horwitz (1969) grupçinin, dışgruptan daha olumlu değerlendirişine sebep olan asgari şartları araştırdıkları deneylerinde, 112 Hollanda'lı genci çiftler halinde gruplara bölmüşlerdir. Her bir grup çiftinin üyeleri birbirine yabancı olan deneklerden oluşturulmuştur. Deneklere birbirleri ile ilişki kurmayacakları söylenmiş ve kendilerinin, diğerleri hakkındaki ilk izlenimlerinin değerlendirilişini saptamak üzere, deneycilerce random olarak mavi veya yeşil gruba ayrıldıkları belirtilmiştir. Uygulanan deneysel işlemler üstüste gelen iki değişkenden meydana gelmiştir. Birinci değişkende deneklerin yarısı mükâfat alırken diğer yarısı bu mükâfattan yoksun bırakılmış, ikinci değişkende ise, denekler mükâfatı veya mükâfattan yoksunluğu, yazı-turaya, deneyciye veya gruba bağlı olarak almışlardır. Denekler, bu dereceli deneysel işlemlerin her birinde, grupçi ve dışgruba dair ilk izlenimlerini değerlendirmişlerdir.

Deney sonunda elde edilen bulgulara göre; denekleri sadece yeşil veya mavi olarak gruplara ayırmak, grupçi ve grupdışı değerlendirmeleri arasında bir farka sebep olmamıştır. Fakat, iki gruptan hangisinin mükâfatı alacağını karar verilmesinde yazı-tura atıl-

ması, grupiçi üyeleri lehinde anlamlı bir tarafgirlik yaratmıştır. Araştırmacıların ifadesine göre (Rabbie ve Horwitz, 1969), yazı-turanın atılması ile birlikte grupiçi ve grup dışı, kazanan ve kaybeden taraf olarak ayırdeedilebilir bir ortam içersine girmiştir. Bu gruplardaki üyeler, elde edilen sonuçtan tatmin olanlar ve olmayanlar şeklinde ayırdeedilir hale girmişlerdir. Denekler birbirlerini daha önceden tanımadıkları halde, yazı-tura atılması, onların öteki grup hakkındaki olumsuz görüşlerini şekillendirmeye yetmiştir.

Tajfel, Flament, Billig ve Bundy (1971) deneklerini, Rabbie ve Horwitz'in (1969) deneyinden biraz daha rastgele bir şekilde, iki soyut ressamın eserleri arasındaki tercihlerine göre, iki gruba ayırmışlardır. Deneklerin, deney esnasında, grupiçi ve öteki grubun üyeleri ile teması önlenmiş, denekler sadece kendilerine verilen kod numaralarının yardımı ile kendi grup üyelerini ve öteki grubun üyelerini ayırdeebilmişlerdir. Bu deney ortamında deneklerden para mükâfatının, grupiçi ve diğer grubun üyeleri arasında nasıl dağıtılacağı konusunda karar vermesi istenmiştir. Deneyin bulgularına göre; denekler kim olduklarını bilmedikleri grupiçi üyelerine yine kim olduğunu bilmedikleri diğer grubun üyelerinden daha fazla miktara para vererek, grupiçi tarafirliklerde bulunmuşlardır. Ayrıca bu grupiçi tarafgirliği gösterirken deneklerin gruplar arası rekâbet edici davranışlara da girdiği bulunmuştur.

Şerif'in 1953'teki son yaz kampı çalışmasında (Şerif ve Şerif, 1969) çocuklar kampa iki gruba ayrılmış durumda gelmişlerdir. Her bir grubun kamp yerleri farklıdır, bununla beraber, açık bir gruplar arası çatışma başlatılmadan önce, başka bir ifade ile, gruplar için ortada elde edilecek, birbirine zıt hedeflerin olduğu yarışmalar yapılmadan önce, gruplardan biri diğerinin farkına varır varmaz, gruplar arası husumet ve stereotipler ortaya çıkmıştır. Böylelikle önceden tanışıklığın yer almadığı bu ortamda bile diğer grubun sadece varlığının bile grupiçinin rekâbet öncesi gelişmelerini etkilediği görülür (Billig, 1976).

Şerif (1966) gruplar arası davranış ile ilgili teorisinde, grup-içi tarafgirliği ortaya çıkaran süreç olarak, gruplar arasında birbirine zıtlaşan hedefleri öne sürmüştür. Bununla birlikte, yukarıda açıklanan, Blake ve Mouton'un (1962) deneylerinin bir bölümünde, Ferguson ve Kelley'nin (1964); Rabbie ve Horwitz'in (1969); Tajfel, Flament, Billig ve Bundy'nin (1971) deneylerinde gruplar arası çatışan zıt hedefler kontrol edilmekle birlikte, denekler grup-içi tarafgirlik göstererek rekabet edici davranışlarda bulunmuşlardır.

Bu araştırmalar, gruplar arası davranışı belirleyenin, gruplar arası hedef ilişkileri olmadığına işaret etmektedir. Özellikle Tajfel ve arkadaşlarının 1971'deki araştırma bulguları hem grup-içi işbirlikçi hem de gruplar arası rekabet edici davranışların yer almadığı ortamlarda da gruplararası farklılaşmanın ortaya çıktığını göstermektedir. Gruplar arası farklılaşma vasıtasıyla gözlenen gruplar arası davranışı belirleyen süreç veya süreçler nelerdir?, bu süreçler, grubun diğer grupla karşılıklı etkileşiminin olmadığı ortamlarda nasıl işlemektedir?

Tajfel ve Turner (1979) gruplar arası davranışı belirleyen ve birbirini tamamlayan iki süreç olduğunu öne sürerler. Bu iki süreci gruplar arası davranışı açıklamak üzere geliştirdikleri Sosyal Kimlik Teorisi (Tajfel ve Turner, 1979; Tajfel, 1979, 1981, 1981a, 1982, 1984; Turner, 1975, 1978a, 1981, 1982, 1985, 1988) çerçevesinde ele alırlar. Bu süreçler; kognitif süreç olan kategorizasyon süreci ile motivasyonel bir süreç olan sosyal karşılaştırma sürecidir.

Bir sonraki kısımda, bu iki sürecin gruplar arası davranışın ortaya çıkışındaki karşılıklı birbirini tamamlayıcı rolleri ve sonuçları sosyal kimlik teorisi çerçevesinde ele alınacaktır.

3.2. Sosyal Kimlik Teorisi

Tajfel (1978b, 1981a, 1982, 1984; Tajfel ve Turner, 1979), sosyal davranış süreklilik gösteren bir hat üzerinde hipotetik olarak

ele alır. Bir ucunda şahıslar arası davranış, diğer ucunda gruplar arası davranış yer alır (Bkz. Grup Oluşumundaki Süreçler Bölümü).

Tajfel ve Turner'a göre (1979), gruplar arası çatışma, bu hipotetik davranış çizgisinde gruplar arası davranışa yakın gelen biçimin edinilmesi ile belirlenir. Kendilerine göre, Şerif bu sebeple araştırmasının daha önceki safhalarında arkadaş olan deneklerin bu arkadaşlıklarını, onları farklı gruplara yerleştirmek suretiyle ortadan kaldıracabilmıştır. Çünkü, bireyler böyle bir ortamda kendi kişisel özellikleri ile davranışta bulunmazlar aksine diğer gruba karşı davranışları, onların kendi grup üyelik özellikleri çerçevesinde belirlenir. Dolayısıyla kişisel özellikleri çerçevesinde arkadaşlıklarını sürdüren iki kişi, ait oldukları farklı grup özelliklerinin ön plana geldiği ortamlarda karşıt iki grup üyesi olarak davranmaya başlarlar. Çok samimi iki arkadaşın bir futbol maçı esnasında farklı takımları tutmaları sebebi ile davranışları, samimi iki arkadaş ilişkisinden farklı hale girer.

Grupları arası davranışların meydana geldiği ortamlarda, Şerif'in çatışma için gerekli gördüğü zıt hedefler görüşü yetersiz kalmaktadır (Ferguson ve Kelley, 1964; Rabbie ve Horwitz, 1969). Halbuki bireylerin farklı iki gruba dahil olduklarına dair algıları, gruplar arası rekâbet edici davranış ve grup içi tarafsızlık davranışını sergilemek için yeterli gibi görünmektedir (Tajfel ve arkadaşları, 1971; Rabbie ve Horwitz, 1969; Ferguson ve Kelley, 1964).

Tajfel, Flament, Billig ve Bundy, çok sıklıkla bahsedilen 1971'deki deneylerinde; gruplar arası ayırdedicilik ve grup içi tarafsızlık için sosyal kategorizasyonun, gruplar arası rekâbet edici davranışlara da öncülük ettiğini bulmuşlardır. Tajfel ve arkadaşlarının 1971'deki deneylerinde kullandıkları yöntem, minimal grup örneği yöntemidir (minimal grup paradigm). Bu yöntem, grup içi tarafsızlığının sosyal kategorizasyon sürecinden kaynaklandığını gösterebilecek ve bu bağımsız değişkeni, diğer bütün alternatif olabilecek değişkenlerden soyutlayabilecek kapasitededir. Nitekim aynı yöntem-

le yapılan birçok deney, grupîçinin öteki grup aleyhine kendine taraf olması için tek başına sosyal kategorizasyonun yeterli olduğunu tekrar tekrar doğrular niteliktedir.

Burada önce, Tajfel ve arkadaşlarının söz konusu edilen 1971'deki deneyi geniş bir şekilde gözden geçirilerek, sosyal kategorizasyon sürecini inceleyen araştırmaların hepsi olmamakla birlikte, önemli olduğu düşünülen belli başlı olanlarına yer verilecektir. Bu deneylerde sosyal kategorizasyonun grupîçi tarafgirliğine sebep olan sonuçları sosyal kimlik teorisi çerçevesinde tartışılacaktır. .

Tajfel ve arkadaşları 1971'deki araştırmasında, denekler, onlar için fazla önem taşımadığı düşünülen sosyal ölçüler üzerinden iki gruba bölünmüşlerdir. Bu sosyal ölçüler çok hızlı bir şekilde gösterilen kümelerdeki noktaların miktarını tahmin etmek veya deneklerin daha önce adını hiç duymadıkları iki ressamın resimleri arasında bir tercih yapmaktır. Gerçekte ise denekler tamamen random bir şekilde iki gruba bölünmüşlerdir. Denekler grup içinde olsun, gruplar arasında olsun deney boyunca hiçbir şekilde karşılıklı etkileşimde bulunmamış, her denek ayrı ayrı çağırılarak ait olduğu grubun kod harfi ve o grupta kaçınıcı üye olduğu belirtilmiş, diğerleri hakkında hiçbir bilgi kendisine verilmemiştir. Daha sonra her denek tek başına bir odaya alınmış ve kendisinden, içinde hiçbir zaman kendisinin yer almadığı ikili denek çiftlerine, çeşitli miktarlarda para vermek suretiyle göstereceği bir dizi kararlar vermesi istenmiştir. Bu ikili denek çiftleri deneğe farklı kombinasyonlar halinde verilmiştir. Birincisinde, bu çiftten biri, deneğin kendi grubundan olup, diğeri öteki gruptandır. İkincisinde, her iki denek de kendi grubundadır. Sonuncusu ise, her iki denek de öteki gruptandır. Deney öncesi deneklere, diğeri isimsiz deneklerin kendilerine verecekleri parayı deney bitiminde topluca alacakları söylenmiştir. Deneklerin, diğeri deneklere para dağıtma işleminde kullanabilecekleri mecburî bir tercih (Gerard ve Hoyt, 1974) ortamı yoktur. Aksine, kendilerine çeşitli tercih stratejileri verilmiştir (Turner, 1978a).

Parayı her iki denek için mümkün olan en büyük miktarda onların yararına dağıtabilir (Maximum Joint Profit, MJP); denek çiftlerinden kendi grubunun üyesi olana, verebileceği en büyük miktarı verebilir (Maximum Ingroup Profit; MIP); kendi grubu için diğer grupla arasında yaratabileceği en büyük farktaki miktarı, kendi grup üyesine verebilir (Maximum Difference, MD); her iki denek için eşit miktarda para dağıtabilir (Fairness; F). Dolayısıyla denek ister MIP ve MD stratejilerini kullanarak sosyal kategorizasyona göre, isterse de MJP ve F stratejilerini kullanarak sosyal kategorizasyon şartları dışında, hareket edebilme imkanına sahip kılınmıştır.

Elde edilen sonuçlara göre, grup içi üyelerinin davranışları anlamlı bir seviyede öteki grubun üyelerine karşıt bir tavır içerisinde kendi gruplarına yönelik olmuştur. Deneklerin çok büyük bir çoğunluğu, kendi grup üyelerine öteki grubun üyelerine verdiklerinden daha fazla miktarda para dağıtmışlardır. Dolayısıyla deney ortamındaki diğer bütün deneklerden mümkün olan en fazla miktarda parayı alabilme stratejisi (MJP) onları pek ilgilendirmemiştir.

Bu araştırmada dikkat çekici bir başka sonuç da, deneklerin kendi grup üyelerine mümkün olan en yüksek miktardaki parayı verme tercihinden çok (MIP), diğer grubun üyelerinin kendi grup üyelerinden daha az miktarda para alması (MD) yönünde tercihlerini yoğunlaştırmış olmalarıdır.

Bu durum daha çok, denneğin parayı kendi grubuna mümkün olan en yüksek miktarda mı (MIP) yoksa, ortamdaki bütün deneklere mi (MJP) vereceği tercih arasında kaldığı zaman kullanılmıştır (Tajfel, 1978b).

Başka bir ifade ile denekler paranın mümkün olan en yüksek miktarını kendi gruplarına çekerek deney ortamından kârlı ayrılmak yerine, kendileriyle diğer grup arasında verilen para miktarı hususunda en büyük farkı yaratarak, bu deney ortamından gâlip ayrılmayı tercih etmişlerdir. Kısacası kazanmak daha önemli olmuştur (Tajfel ve arkadaşları, 1971; Tajfel, 1978b). Denekler grup içi

tarafgirliğini; grup içine verebileceği en yüksek miktar tercihi ile (MIP) diğer grupla arasında yaratacağı en büyük para miktarı farkı tercihinin (MD) birlikte kullanarak göstermiştir.

Deneyde elde edilen bir başka sonuç deneklerin anlamlı bir seviyede kendi grupları lehine ayırırda bulunmakla beraber, aynı zamanda da, F (Fairness) noktasından pek fazla uzaklaşmadığını göstermektedir. Tajfel ve arkadaşlarına göre (1971) bu sonuç, deneklerin tercihlerinde F ile grup içi tarafgirliği arasında bir tür uzlaşmaya girdiklerini göstermektedir.

Sonuç olarak bu deney, grup içinin öteki gruba karşı kendine taraf olabilmesi için sosyal kategorizasyonun yeterli olduğunu göstermektedir. Başka bir ifade ile bireylerin sosyal dünyalarını "onlar" ve "bizler" olarak farklı sosyal gruplar halinde kategorize etmek, grup içi tarafgirliğin ve diğer gruba karşı ayırdediciliğin belli şekillerinin bireyin davranışı içersine girmesine yeterli gelmektedir (Billig ve Tajfel, 1973).

Daha önce de belirtildiği gibi bu deneyde ve daha sonraki çeşitli deneylerde kullanılan (Billig ve Tajfel, 1973; Oakes ve Turner, 1980; Turner, 1978a; 1975; Turner, Brown ve Tajfel, 1979; Wetherell, 1982) minimal grup örneği, grup içi tarafgirliğinin sosyal kategorizasyon sürecinden kaynaklandığını gösterebilecek ve bu bağımsız değişkeni diğer bütün alternatif olabilecek değişkenlerden soyutlama kapasitesine sahiptir.

Grup içine tarafgirliğin ve diğer gruptan ayırdediciliğinin ortaya çıktığı minimal grup örneği ile yapılan deneyler, hem yöntemsel hem de teorik sonuçları açısından birçok karşıt eleştiriler almıştır.

Yöntemsel eleştirilerden biri 1974'de Gerard ve Hoyt tarafından getirilmiştir. Bu iki araştırmacı, Tajfel ve arkadaşlarının 1971'deki deneylerinde ortaya çıkan grup içi tarafgirliğini deneklerin, deney düzeninde güdümlü-tercih (forced choices) stratejilerine mecbur bırakılmasına dayandırır. Bu yöntemde deneklere kendi-

lerince tanınmayan grupıçı üyeleri lehine olacak stratejilerden başkasını seçme fırsatının verilmediğini öne sürerler (Gerard ve Hoyt, 1974).

Tajfel ve arkadaşları (1971); Billig (1976); Tajfel (1978b); Turner (1978a); Brown, Tajfel ve Turner (1980) ise deneklerin grup veya diğer grup lehine davranmak arasında herhangi bir tercihe zorlanmadığı gibi, deneklerin grupıçı grupdışı kategorilerine göre hareket etmeye de mecbur bırakılmadığını aksine, isterlerse gruplar arası kategorizasyonun tersine de davranma tercihinin (Maximum Joint Profit) kendilerine verildiğini ifade ederler. Başka bir ifade ile denekler tercihlerinde kategorizasyona göre davranıp davranmama serbestliğine sahiptirler. Turner (1978a)'in ifadesine göre, grupıçı tarafgirlik, deneklerin algıladıkları grupıçı üyeliğinin kendi tercihlerine sanki bilerek ve kendiliğinden kattıkları birşeydir.

Aschenbrenner ve Schaefer (1980) ise minimal grup deneylerinde farklı istatistik yöntemlerinin kullanıldığını fakat bunun sebebinin izah edilmediğini öne sürerler.

Brown, Tajfel ve Turner (1980) ise minimal kategorizasyon deneylerinde, birçok farklı istatistik yöntemlerin, bağımlı ölçülerin ve deneysel şartların kullanılmış olduğunu ileri sürerek bu deneylerin (Vaughan, 1978; Commins ve Lockwood, 1979; Turner, 1978a; Turner, Brown ve Tajfel, 1979) bütün bu farklı yönlerine karşın, gruplar arası ayırdediciliğin minimal kategorizasyon örneğinden kaynaklandığını gösterdiğini ifade etmişlerdir (Brown, Tajfel ve Turner, 1980).

Aschenbrenner ve Schaefer (1980) yine aynı makalelerinde matrisler vasıtasıyla ölçülen tercih stratejilerinin, gerçeklere dayanmadığını ileri sürerler. Başka bir ifade ile bunların grupıçı tarafgirliğini temsil etmediğini ifade ederler.

Brown, Tajfel ve Turner (1980) ise matrislerin yanısıra ayır-

dediciliğin başka ölçülerinin de birlikte kullanıldığı başka çalışmaların matrikslerin geçerliliğini ispatladığım belirtmişlerdir. Söz gelişi Brewer ve Silver'in 1978'deki deneylerinin minimal şartlarında; hem standart olan matriksler, hem de kendilerinin basitleştirdikleri çift değişkenli (Binary) matriksler kullanılmıştır. Her iki tür matrikste de çok benzer sonuçlar bulunmuştur. Minimal grupların kullanılmadığı bir başka deneyde ise Turner ve Brown (1978) matriksleri bir dizi ölçü skalası üzerinde grupların performans ölçümlerinin değerlendirilmesinde kullanmışlardır.

Maximum Ingroup Profit (MIP) ile Maximum Difference (MD) tercihlerinin beraberce ve tek başına Maximum Difference (MD) tercihinin, grup içi tarafsızlık ile olumlu ve oldukça yüksek bir korelasyon içersinde olduğunu bulmuşlardır.

Fabrika çalışanları üzerinde bir saha araştırması yapan Brown (1978), deneklerin ücret farklılığını sağlamak veya sürdürmek üzere gizli bağlantılar kurma motivlerine, özel olarak uyarlanmış olan matriksler kullanmıştır. Elde edilen verilere göre, değiştirilmiş olan bu matrikslerin, çalışmada kullanılan daha az yapılandırılmış ücret farklılığı ölçümlerinde elde edilen veriler ile tam bir tutarlılık içersinde olduğu bulunmuştur.

Ashenbrenner ve Schaefer (1980)'in minimal grup örneği ile ilgili yönelttiği bir diğer eleştiri ise yaratılan bir yapay deney ortamında elde edilmiş olan verilerin gerçek hayata genelleştirilebilirliği hakkındaki olumsuz yaklaşımlardır. Nitekim çeşitli araştırmalar (Brown, 1978; Turner, 1978b; Doise ve Sinclair, 1973; Knippenberg, 1978; Vaughan, 1978) grup içi tarafsızlığın, gruplar arası davranışın genelde gözlenen fakat her zaman için geçerli olmayan bir özelliği olduğunu göstermektedir. Başka bir ifade ile, grup içi, her zaman öteki gruba karşı kendi lehine tarafsız davranışlarda bulunmamaktadır. Sosyal tabakalaşmanın olduğu toplumlarda, yüksek mevkili

gruplar genellikle grupçi tarafirliği gösterirken, düşük mevkili gruplar öteki gruba tarafgir davranışlar göstermektedir.

Brown, Tajfel ve Turner (1980) ve Turner (1980) laboratuvar ortamlarında yaratılan deney ortamlarından elde edilen bulguların gerçek ortamlara genelleştirilmesi gerekliliğinden ziyade, bu bulguları açıklamada kullanılan teorik çerçevenin gerçek ortama genelleştirilmesinin şart olduğunu öne sürerler. Buradan hareketle Tajfel (1978b); Tajfel ve Turner (1979); Turner (1978b), öteki gruba tarafgirlik ile ilgili bulguları, sosyal kategorizasyon ve daha ileride açıklanacak olan sosyal karşılaştırma gibi psikolojik süreçler vasıtasıyla geliştirdikleri Sosyal Kimlik Teorisinde işleyerek, beklenildiği üzere, gerçek ortamlara genelleştirmeye çalışmışlardır.

Bornstein, Crum, Wittenbraker, Haring, Insko ve Thibaut (1983); Tajfel ve arkadaşlarının 1971'deki sosyal kategorizasyon örneğinde, sosyal yönelimleri ölçmek üzere kullandıkları matrikslerin, farklı tercih stratejilerinin tesirini ayırtaramadığını öne sürmüştür. Buradan hareketle her alternatif tercihin sadece ve sadece bir sosyal yönelimi temsil ettiği ve Tajfel'in 1971'deki farklı tercih stratejilerini ayırtıran daha üstün bir düzen kurduklarını öne sürerek, bu düzenin 1971'deki matrikslere oranla daha üstün olduğunu savunmuşlardır. Bornstein ve arkadaşları (1983) buradan hareketle, Tajfel ve arkadaşlarının 1971'deki kullandıkları matriksle, kendi matrikslerini kullanarak iki deney yapmışlardır. Elde edilen veriler sonucu, çok iyi tekrar ettikleri 1971'deki matrikslerin yanıltıcı veriler verdiğini ifade etmişlerdir.

Turner (1983), Tajfel'in 1971'de kullandığı matriks tiplerinden herhangi birinin ayırtırılmasının mantık olarak imkânsız olduğunu ileri sürmüş ve imkânsızı başarmak demek olan bu ayırtırmayı, Bornstein ve arkadaşlarının da sağlayamadığını belirtmiştir. Ayrıca Turner (1983), matriksler hakkındaki eleştirilerin gerçersiz olduğunu ve bu araştırmacıların ileri sürdükleri iddiayı kendi bulgula-

rının da (Bornstein ve arkadaşları, 1983) desteklemediğini, çünkü stratejiler arasındaki yanıltıcı bulguların "kendi ölçüm tekniklerinde de belirmediğini ifade etmiştir. Turner (1983) adı geçen araştırmacıların yaptıkları deneyin sonuçlarının, bu "yanıltıcı bulguların" hesaba katılmasıyla birlikte, Tajfel'in matriksleriyle gözlenenler arasında bir mukayese edilebilirliğin olduğunu anlaşıldığını ifade etmiştir. Dolayısıyla Tajfel'in matrikslerinin, bireyin sosyal yönelimlerinde geçerli güvenilir ve oldukça hassas bir ölçü temin edebildiğinin ileri sürülebileceğini belirtmiştir (Turner, 1983).

Tajfel ve arkadaşlarının 1971'deki deney sonuçlarında bulunan baskın F (Fairness) skorları ise minimal kategorizasyon ortamı ile ilgili teorik tartışmalara yol açmıştır.

Tajfel ve arkadaşlarına göre (1971) deneklerin, kendi gruplarını lehinde ayırmayı yaparken tercihlerinde F noktasından pek uzaklaşmamaları, F ile grup içi tarafsızlığı arasında bir tür uzlaşmaya varıldığına işaret etmektedir.

Branwaite, Doyle ve Lightbown (1979) minimal gruplar arası davranışın, F (Fairness-adil olma, mükafatın bütün deneklere eşit dağıtılması) ile ayırdedicilik arasında bir dengeyi temsil ettiğini öne sürerler. Kendilerine göre, kesin F skorları ile azamî grup içi tarafsızlık skorları, minimal gruplar arası davranışın iki temel tepkisidir. Bu iki temel tepki, gruplar arası davranışın, göreceli kuvveti ortama göre değişen, birbirine zıt olan F ve ayırdedicilik normları arasındaki uzlaşma ile idare edildiğini gösteren bir veridir (Branwaite, Doyle ve Lightbown, 1979). Yaptıkları deneylerden elde edilen verilere göre, yüksek mevkili grupları adil olma (F) eğiliminde, düşük mevkili grupların ise ayırdedici olma eğiliminde olduklarını bulmuşlardır. Bunu ise, düşük mevkili grubun grup içi tarafsızlığının; mevkideki dengesizliği yeniden ayarlama yolu, yüksek mevkili grubun F skorlarının ise, grupların mevkilerini eşitleme teşebbüsü

olarak açıklamışlardır (Brantwhaite, Doyle ve Lightbown, 1979). F skorunu gruplar arası davranışlarda arzu edilen eşitlik olarak tarif eden araştırmacılar hem F'nin hem de grup içi tarafgirliğini, "üstü-tü gelen sabit bir dengeyi" elde etmede birlikte iş gördüklerini, dolayısıyla da gruplar arası davranışta temel motivasyonun eşitlik, denge olduğunu öne sürerler. Sonuç olarak bu araştırmacılar (Brantwhaite, Doyle, Lightbown, 1979) grup içi tarafgirliği F'in ortaya çıkardığı özel bir durum gibi ele alırlar.

Turner (1980) minimal grupların, hem ayırdedici hem de aralarında eşitlik sağlayacak tarzda davranamayacaklarını öne sürer. Çünkü gruplar, aralarında eşitliği sağlamak için değil, olumlu bir ayırdediciliği sağlamak için uğraşmaktadırlar. Tajfel ve arkadaşlarının 1971'deki araştırmalarında deneklerin F ile grup içi tarafgirliği değerleri arasında uzlaşma göstermelerinin bir sebebi, herşeyden önce bu deneklerin aynı okulun öğrencileri olup birbirini tanımadıklarıdır. Turner'a göre (1980) birbirini tanıyan okul öğrencilerinden oluşan deneklerin, deney ortamını grup içi ve öteki grup şartlarından çok, bir ölçüde şahıslar arası ve/veya grup içi şartlarında algılamış olmaları muhtemeldir. Dolayısıyla deneklerin gösterdikleri grup içi tarafgirlik en üst sınıra çıkmadığından -olmadığından değil- F değerinin olduğu noktaya yakın gibi görünmektedir. "Bu sebeple şahıslar arası ve/veya grup içi davranışlardaki adalet eşitlik, işbirliği gibi normlardan etkilenmiş olabilirler" (Turner, 1980). Bu etkilenme, gruplar arası davranışlara geçişte rol oynayan, grup içi benzerliği ve gruplar arası farklılığı algısal olarak vurgulayan sosyal kategorizasyon süreci ile, olumlu bir grup kimliği için gruplar arası farklılığın grup içi lehine artırılmasını motive eden sosyal karşılaştırma sürecine bağlıdır. Bu sebeple Brantwhaite ve arkadaşları (1979)'nın ileri sürdüğü tarzda gruplar arası davranışta bir F ve grup içi tarafgirlik uzlaşması olamaz bu sosyal ortamın yukarıda geçen süreçler vasıtasıyla şahıslar arası veya gruplar arası olarak algılanmasına bağlıdır (Turner, 1980). Sosyal kategorizasyon süreci vasıta-

şıyla şahıslar arası davranışlardan, gruplar arası, davranışlara geçerken, bu sürecin uyardığı sosyal karşılaştırma süreci de F değerinin gruplar arası ayırdediciliğe doğru kayışına sebep olur (Turner, 1980). Dolayısıyla Turner'a göre (1980), F skoru diğer gruba yönelen tarafgirlikten grup içi tarafgirliğe doğru değişen, davranışsal bir kontinumun orta noktasıdır.

Tajfel ve arkadaşlarının 1971'deki bulguları açıklayışlarının karşıt hipotezlere (Rival hypothesis) açık olması karşısında, Billig ve Tajfel (1973), Tajfel ve arkadaşlarının 1971'deki deney düzenlerini sabit tutarak kategorizasyonun ve grup içi benzerliğin olduğu ve olmadığı deney şartlarında gruplar arası davranışını incelemişlerdir. 1971'deki deneyde deneyciler, deneklerin, bizzat belli bir sosyal ölçü üzerinden gruplara ayırdıklarını düşünebilecekleri ve bunun da, grup içinde algılanan benzerlik sonucu sosyal kategorizasyonu etkileyebileceğini düşünemediklerinden bu değişkeni deneylerinde kontrol etmemişlerdir.

Billig ve Tajfel (1973) 1971'deki deney düzenini sabit tutarak, denekleri belli bir ölçü üzerinden performanslarına göre veya yazı-tura atarak random olarak, benzer ve farklı kod numaraları ile gruplara ayırmışlardır. Bu suretle deneklerin kendi aralarında herhangi bir benzerlik algısını yaratacak bir sosyal ölçü üzerinden gruplara ayrılma değişkeni kontrol edilmiştir. Deney, kategorizasyonun ve grup içi benzerliğinin olup olmadığı 2x2 faktöryel düzene göre yapılmıştır. Deneyden elde edilen verilere göre kategorizasyonun olduğu şartlarda benzerlik algısının olduğu ve olmadığı her iki deney şartında da deneklerin anlamlı bir seviyede grup içi tarafgirlik gösterdiği bulunmuştur. Ayrıca benzerliğin olduğu şartta grup içi tarafgirliğin, benzerliğin olmadığı şarta oranla daha yüksek bir anlamlılık seviyesine ulaştığı bulunmuştur. Bununla birlikte, benzerlik algısının olup da, kategorizasyonun yer almadığı deney şartında ise grup-

çi tarafgirlik anlamlı bir seviyeye çıkamamıştır. Dolayısıyla gruplar arası ayırdedicilikte benzerlik yeterli bir şart olmakla birlikte gruplara random olarak ayrılma, deneklerin gruplar arasında ayırdedicilik davranışları için yeterli bir şart olmuştur (Billig ve Tajfel, 1973).

Allen ve Wilder (1975) yine minimal grup yöntemi ile yaptıkları laboratuvar araştırmalarında, grup içini; deneye göre inançlarında diğerlerine benzer veya farklı algılayacak şekilde ve diğer grubu da yine benzer veya farklı algılayacak şekilde ayarlamışlardır. Dolayısıyla grup içi-grup dışı benzerlik ve farklılıklar bağımsız değişken olarak alınmıştır. Elde edilen bulgular bütün deney şartlarında grup içi tarafgirliğe işaret etmiş ve hatta birbirini farklı algılayan grup içi üyeleri, benzer algıladıkları diğer grup üyeleri aleyhine kendilerine taraf davranmışlardır. Gruplar arası ayırdedicilikte diğer grupla benzerliğin tesiri görülmemiş, grup içi benzerliğinin ise ayırdediciliği artırdığı görülmüştür (Allen ve Wilder, 1975).

Turner (1978a) ise minimal grup yöntemi ile yaptığı laboratuvar araştırmasında; grup üyeliğinin ön plana geldiği ve gelmediği deney şartlarında benlik tarafgirliğini (self favouritism) araştırmasıdır. Minimal gruplar arası bir davranış ortamında denekten kendisi ile bir başka denek için parasal mükafat dağıtması istenmiştir. Mükafatı vereceği diğer denek ya kendi grubundan ya da öteki gruptan bir denek olmuştur. Kategorizasyonun olduğu dolayısıyla grup içi üyeliğinin ön plana çıkıp denek grubu grupla özdeşleşmesi sağlandığında, denek para mükafatını kendi grubundan bir kişi ile kendisi arasında dağıttığında, kendine nispeten daha az miktarda mükafat vermiştir. Fakat, karşısındaki şahıs öteki grubun üyesi olduğu zaman kendine daha fazla verme eğiliminde olmuştur. Tajfel ve Turner'a göre (1979), burada ben kategorisi, minimal bir grup içi kategorisinin tamamen zıddı bir yöne oturtulmakla birlikte minimal grup davranışları denek tepkilerini etkileyebilmiştir.

Oakes ve Turner (1980) ise yaptıkları araştırmada, minimal grup örneğinde grupların gösterdikleri tarafgirlikleri kontrol grubu ile karşılaştırarak, benlik saygısını (self-esteem) artırıp artırmadığını araştırmışlardır. Elde edilen verilere göre, ayırdedici davranışlarda bulunmaları engellenen kontrol grubuna oranla minimal gruplar arası ayırdediciliğin, deneysel grupta, olumlu bir sosyal kimlik arzusu ile motive edilen benlik saygısını artırma eğiliminde olduğu bulunmuştur.

Turner, Brown ve Tajfel (1979), benlik alakalarının (self-interest) grup içi kâr ile ilişkili olduğu gruplar arası minimal ayırdedicilikte, öteki grubun karşılaştırılabilirliğinin ve mükâfat büyüklüğünün tesirlerini araştırmışlardır. 62 okul çocuğu random olarak yüksek veya düşük mükâfat şartına göre dağıtılmış ve denekler tercih matrisleri vasıtasıyla grup içi ve onunla ilgili ilgisiz öteki gruba parasal mükâfat dağıtmışlardır. Denekler, kişisel ve grup kazançlarını, grup içi lehine gruplar arası farklılığı elde etmek için düşürmüş yoluna gitmişler ($P < 0.05$) ve özellikle yüksek mükâfat şartında ($P < 0.005$) ilgili dışgruba karşı ilgisiz dışgruptan çok daha fazla ayırdedici ve çok daha az âdil davranmışlardır.

Laboratuar ortamlarından elde edilen bu sonuçlar, gerçek sosyal ortamdaki geçerlilik (external validity) problemini çözmek üzere yapılan çeşitli saha ve kültürler arası araştırmalardan elde edilen bulguları da desteklenmektedir.

Doise, Deschamp ve Meyer'in 1978'de yaptıkları araştırmada, İsviçre'li olmayan grupla İsviçre'nin farklı kantonlarından olan grupların birbirlerine dair hükümleri incelenmiştir. Farklı kantonlardan olan gruplar, İsviçre'li olmayan gruplarla karşılaştırıldıklarında, kendi aralarındaki benzerliği, bir başka kanton grubu ile karşılaştırıldıkları duruma göre çok daha fazla vurgulama eğilimi göstermişlerdir. Aynı zamanda da farklı kanton grupları kendi aralarındaki değişik kantondan olma farkını en aza indirerek İsviçre'li ol-

mayan grupla aralarındaki farkı vurgulama yönüne gitmişlerdir. Doise, Deschamp ve Meyer 1978 bu sonuçlara dayanarak sosyal kategorizasyon sürecinin grup içi benzerlikleri artırırken grup içi farklılıkları en aza indirmek suretiyle gruplar arası farkın artırılmasına sebep olduğunu öne sürmüşlerdir.

Bağımsız bir değişken olarak sosyal kategorizasyonun, gruplar arası ayırdedicilikte etkili bir gereklilik taşıdığını gösteren bir başka destekleyici bulgu da Billig ve Tajfel'in (1973) araştırma sonuçlarından gelmektedir. Deneklere benzer veya farklı kod numaraları belli bir kıstastaki performanslarına göre ve tamamen görünür bir random usule göre dağıtılmıştır. Kategorizasyonun ve grup içi benzerliğin olup olmadığı 2x2 faktöryel düzene göre yapılan bu çalışmada kategorizasyon, ister belli bir sosyal ölçü üzerinden isterse random usule göre yapılsın, gruplar arası ayırdediciliğin ortaya çıkarmasına yetmiştir (Random kategorizasyon: $P < 0.01$).

Benzerliğin gruplar arası ayırdedicilikte etkili olduğu görülmekle birlikte çok önemli bir etkiye sahip olmadığı anlaşılmaktadır. Çünkü random bir kategorizasyon sonucu farklı kod numarası alan deneklerde de grup içi tarafgirlik gözlenmiştir.

Doise ve Sinclair (1973) farklı seviyede eğitim yapan iki okul öğrencileri arasında yaptığı çalışmada, grupların kendi okul öğrencileri ile diğer okul öğrencilerini değerlendirmede ayırdedici davranışlar gösterdiklerini ifade etmektedir. Deneklerin kendilerini ve diğerlerini grup içi ve grup dışı olarak algılamaları onların grup içindeki benzerliklerini ve gruplar arasındaki farklılıkları anlamlı bir seviyede vurgulayarak ayırdedici davranışlarda bulunmalarına yol açmıştır. Aynı deneyde sosyal kategorizasyonun denekler için ön planda tutulmasının da grup içi tarafgirliği artırdığı bulunmuştur. Deneklerin sırasıyla kendi gruplarını daha sonra da diğer grubu değerlendirmeye tâbî tutacaklarından haberdâr olmaları, bu durumdan haberleri olmadığı deney şartına göre gösterdikleri grup içi ta-

rafgirliğin vurgulanış derecesini etkilemiştir. Kişilerin gruplarının üyesi olarak hareket etmesine yol açan sosyal kategorizasyondan haberdar edilmeleri, onların grup içi gruptışı farklılaşmalarını daha fazla artırmalarına yol açmıştır (Doise ve Sinclair, 1973).

Gruplar arası ayırdediciliğin ve grup içi tarafgirliğin ortaya çıkmasına yol açan sosyal kategorizasyon süreci farklı kültür ortamlarında da araştırılmış ve elde edilen sonuçların batıda elde edilen bulguları desteklediği görülmüştür.

Wetherell (1982) minimal grup yöntemi ile Yeni Zelanda'lı Yerli ve Avrupa kökenli deneklerin gruplar arası minimal ayırdedicilik davranışlarını araştırmıştır. Kültürler arası bir araştırma olarak Wetherell'in öne sürdüğü soru şuydu; "Minimal grup ortamında gösterilen ayırdedici davranış, temel ve evrensel bir sosyal kategorizasyon sürecini mi yansıtmaktadır yoksa bu ayırdedici davranış belli bir tip yöntem ve özel bir kültürel ortamın ürünü müdür?". Wetherell'in bu kültürler arası ortamdan elde ettiği sonuçlar ise son derece önemli ve dikkat çekicidir. Yerli ve Avrupa kökenli deneklerden oluşan her iki grup da ayırdedici davranışlar göstererek grup içine tarafgir davranmışlardır. Bununla birlikte grupların içersinde bulundukları gruplar arası ayırdediciliğin ölçüsünü etkilediği anlaşılmaktadır. Yerli denekler Avrupa kökenli denekler gibi grup içi tarafgirlik göstermekle birlikte bu davranış grup içine sağlanacak kâr (Maximum Ingroup Profit, MIP) ile diğer bütün deneklere en fazlasını verebilme (Maximum Joint Profit, MJP) tercihini beraber kullanarak göstermişlerdir. Avrupa kökenli denekler ise grup içi tarafgirliklerini batıda elde edilenlere benzer şekilde diğer grupla aralarında ki en büyük farkı yaratarak (Maximum Difference, MD) göstermişlerdir. Wetherell (1982) yerli kültürün cömert olma ve işbirliği normlarını "herkes için en iyisi" yaklaşımı ile grup içi tarafgirliğini göstermede bir tercih şekli olarak kullanmış olabileceğini ifade eder.

Araştırmasında Yeni Zelanda'lı Yerli ve Avrupa kökenli denekleri kullanan Mackie (1984)'nin elde ettiği sonuçlar da Wetherell'in (1982) elde ettiğine benzer noktalara işaret etmektedir.

Mackie (1984) Yerli ve Avrupa kökenli okul çocuklarının oluşturduğu grupların ekonomik ve kültürel linguistik boyutlardaki ayırdediciliklerini araştırmıştır. Deney düzeni her iki grubun da yüksek ve düşük mevki pozisyonunda gösterecekleri ayırdedicilikleri araştırarak şekilde hazırlanmıştır. Düşük mevkide bulunma şartında her iki grup da ayırdedici davranış kalıpları göstermekle birlikte, farklı kültürlerden olan bu iki grubun yüksek mevki şartında gösterdikleri gruplar arası ayırdedici davranış şekli farklı olmuştur. Avrupa kökenli grup, batıda hem laboratuvar hem de saha araştırmalarından elde edilen sonuçların yönünde ayırdedici davranışlara girenken yerli grup aksine grup içine ve diğer gruba eşit tarafgirlik göstermiştir.

Sosyal Kimlik Teorisi ile ilgili batıda yapılan laboratuvar (Turner, 1978a, Turner ve Brown, 1978; Brown ve Wade, 1987; Mummendey ve Schreiber, 1981) ve saha araştırmaları (Knippenberg, 1978; Capozzo, Bonaldo ve DiMaggio, 1982; Cairns, 1982; Liebkind, 1982; Bourhis ve Hill, 1982) grup içine ve grupsına eşit tarafgirlik gösterme davranışını açıklayamamaktadır. Bu sonuçlar büyük bir ihtimalle grup içi tutum ve davranışla, kültürün karşılıklı etkileşiminin sonucu olabilir.

Sosyal kategorizasyon sürecinin gruplar arası ayırdedicilik ve grup içi tarafgirlik davranışını ortaya çıkardığı kültürler arası araştırmalarca da desteklenmekle birlikte, bu sürecin sonuçlarının ifade edilmesinde grupların etkileşim içersinde bulunduğu kültürün normatif değişkenlerinden etkilendiği anlaşılmaktadır (Arkonaç, 1989).

Yapılan laboratuvar, saha ve kültürler arası araştırmalardan elde edilen sonuçlardan görüldüğü üzere gruplar arası davranışta ayırdedici davranışın ve sonucunda grup içi tarafgirliğin ortaya çıkır-

şından sorumlu olan sosyal kategorizasyon sürecidir. Bununla birlikte sosyal ortamlarda yapılan saha araştırmalarından elde edilen sonuçlar grupların her zaman grubiğine tarafgir davranmadıklarına işaret etmektedir.

Knippenberg (1984) gruplar arası algıda kognitif bir süreç olan sosyal kategorizasyon sürecinin tek başına yetersiz kalacağını önc sürerken, yapılan diğer araştırma sonuçları da (Turner, 1978c; Doise ve Sinclair, 1973; Knippenberg, 1978; Brown, 1978; Turner ve Brown, 1978) gruplar arası kategorizasyonun ön plana çıktığı ortamlarda her zaman grubiçi tarafgirliğin gözlenmediğine işaret etmektedir. Turner'da (1975, 1978a), sosyal kategorizasyon ile ayırdedicilik arasında otomatik bir bağın olduğunu düşünmenin yanlış olacağını, deneklerin deneyicinin kendilerine verdiği kategoriyi neye göre kabul veya red ettiklerinin araştırılmasının daha doğru olacağını ifade etmiştir. Diğer taraftan Knippenberg (1984), gruplararası ayırdedicilikte kognitif süreçlerin yanı sıra motivasyonel bazı süreçlerin de rol oynayabileceğinin hesaba katılması gerekliliğinden bahsederek, gruplar arası algının anlaşılmasına bu motivasyonel süreçlerin yardımcı olabileceğini ileri sürmüştür.

Tajfel (1978b, 1979, 1981, 1982; Tajfel ve Turner, 1979) grup üyesi olan şahsın sosyal kimliğini olumlu değerlendirmesini motive eden motivasyonel bir sosyal karşılaştırma sürecinin sosyal kategorizasyon tarafından uyarıldığını ifade eder. Bu hipotez, Tajfel ve Turner tarafından 1979'da Sosyal Kimlik Teorisi başlığı altında ele alınıp incelenmiştir.

Sosyal Kimlik, kognitif bir yapı alan benlik kavramının ürettiği bir kimlik imajıdır (self image) ve şahsın ait olduğunu algıladığı sosyal gruplardan çıkartılır (Tajfel, 1978, 1979, 1981; Tajfel ve Turner, 1979). Şahıs sosyal gruplara, o grup üyeliklerinin taşıdığı emosyon ve değer yükleriyle birlikte ait olduğunu bilir ve kendi kimlik imajını bunlarla birlikte algılar (Tajfel, 1978). Bu onun, o grup ve-

ya gruplardaki sosyal kimliğidir. Şahıs, grubunu tarif eden özellikler ve onlara atfedilen değerler yükü ile kendini özdeşleştirmiş bir şekilde kendine dair bir kimlik imajına sahiptir. Tajfel (1978, 1982) insanların olumlu bir sosyal kimlik edinmek için uğraştıklarını öne sürer. Kişiler kendilerini ait oldukları gruplara göre tanımlayıp değerlendirirler. Dolayısıyla kişiler grubun üyelerine sağladığı olumlu veya olumsuz kimliğe bağlı kalacaktır. Grubun üyelerine sağladığı olumlu veya olumsuz sosyal kimlik ise onun değer atfedilmiş grup özelliklerine göre bir başka gruba sosyal olarak karşılaştırılmasına bağlıdır, bu sosyal karşılaştırma sonucu algılanan değerlendireci farklılıklar, grubun kendi lehine ise grubun kimliğini, dolayısıyla da üyelerinin sosyal kimliğini olumlu kılar (Tajfel, 1979, 1982; Tajfel ve Turner, 1979).

Kişilerin ait oldukları gruplardaki üyeliklerinin ön plana getirdikleri kognitif ayırdediciliklerinin algılanmasını sağlayan sosyal kategorizasyon süreci, bu olumlu sosyal kimliği sağlayacak ayırdediciliğin diğer gruba karşı rekâbet edici tarzda artırılması için sosyal karşılaştırma sürecini motive eder. Sosyal karşılaştırma süreci vasıtasıyla grup üyelerinin sosyal kimliğini olumlu değerlendirme ihtiyacı, karşılaştırma ortamına giren gruplara birbirlerinden kendi lehlerine daha olumlu bir şekilde farklılaşmak üzere mücadeleye sokar (Turner, 1978a, 1975; Tajfel, 1978b; Tajfel ve Turner, 1979).

Olumlu değerlendirilen bir farklılığın gruplar arası algıda, değerlendirmede ve davranışta tarafgirliklere yol açabilmesi için gerekli görülen dört değişken vardır (Tajfel ve Turner, 1979; Turner, Brown ve Tajfel, 1979; Tajfel, 1979).

1- Kişiler kendi grupları ile özdeşleşmiş olmalıdırlar, yani grup üyeliğini kendi benlik kavramlarının bir yönü olarak benimsemiş olmalı ve kendisini tarif ederken kullanılmalıdır.

2- Gruplar arası ortam, gruplar arası karşılaşturmalar için uygun ilgili vasıfların seçilip değerlendirilmesine imkân vermelidir.

Gruplar arası karşılaştırmada kullanılan boyutun o ortamda önemli olması yani ön planda olması gereklidir. Sözcüleri insanların derilerinin rengi bazı gruplar arasında çok önemli bir mukayese boyutu olabilirken bazılarında ise bu durum fazla bir değer taşımayabilir (Tajfel, 1981).

3- Grup ile diğer grup arasında bir mukayese edilebilirliğin algılanmış olması şarttır. Öteki grup mutlaka uygun bir karşılaştırma grubu olarak algılanabilme vasfına sahip olmalıdır (Turner 1978b), Brown (1984), Mummendey ve Schreiber (1981) araştırmalarında gruplar arasındaki benzerliğin ayırdediciliği artırma yönünde karşılaştırılabilirlik algısını uyardığını bulmuşlardır.

4- Karşılaştırma boyutunda grubun ve diğer grubun içersinde bulundukları fiili durumlarının (olumlu veya olumsuz grup kimliğine sahip olmanın sonucu) kesin ve mutlak olmadığının algılanması gerekmektedir. Değiştirilebilir olarak algılanan grup durumlarının tarafgirlikleri artırdığı anlaşılmaktadır (Turner, 1978b, Turner ve Brown, 1978; Brown, 1978).

Özetle grup, üyelerinin kimlik imajlarını korumak için değer yüklenmiş karşılaştırma boyutunda kendini diğer bir gruba karşılaştırabileceğini algıladığı zaman kendini diğer gruba göre daha olumlu bir şekilde farklılaştırmaya çalışır. Bunun da ötesinde her iki grupta kendilerini benzer şekilde değerlendirdikleri bir karşılaştırma boyutu üzerinde mukayese edilebilirliklerini algıladıklarında aynı olumlu ayırdediciliği elde etmek için uğraşacaklardır (Turner, 1978a).

Dolayısıyla gruplar arası farklılaşmanın amacı mukayese boyutlarında diğer gruba karşı bir üstünlük sağlamak olduğundan bu durum rekâbet edici bir ayırdediciliğe işaret eder (Tajfel ve Turner, 1979). Sosyal kimliğin olumlu değerlendirilmesi ile motive edilip sosyal karşılaştırma süreci vasıtasıyla gerçekleşen gruplar arasındaki bu rekâbet edici davranış Turner'a göre (1975; 1978a; 1981;

1982; Tajfel ve Turner, 1979; Turner ve Brown, 1978) sosyal rekâbettir. Sosyal rekâbet için gerekli olan şart, grubun olumlu kimliğini sağlayacak olan gruplar arası farklılaşma için gerekli olan sosyal karşılaştırma ortamıdır. Sosyal rekâbet, sonucunda elde edilecek olan olumlu ayırdedicilik için yapılan ve ilgili gruplar arası ortamın dışında herhangi bir anlam taşımayan bir rekâbet türüdür (Turner, 1975; 1978a; Tajfel ve Turner, 1979; Tajfel, 1979).

Her grup karşılaştırma ortamında olumlu bir ayırdediciliği elde etmek için çabaladığına göre ortada yalnızca kendisinin elde etmesi gereken bir hedefin var olmasına da gerek yoktur. Nitekim Ferguson ve Kelly'nin (1964) deneylerinde gruplar ayrı ayrı çeşitli işlere tâbî tutulduğunda özellikle de rekâbeti doğuracak bir mükâfat hedefi ortaya konmamakla birlikte denekler performanslarını değerlendirirken rekâbet edici bir davranışı başlatma eğilimini göstermişlerdir. Kendi gruplarını gereğinden fazla miktarda yüksek puanla öteki grubu ise gereken miktardan düşük bir puanla değerlendirmişlerdir.

Şerif'in (1966) tanımladığı gruplar arası rekâbet davranışında ise gruplarının olumlu şekilde ayırdedilmesi ile üyelerinin kimlik imajlarının değerlendirilmesi söz konusu değildir. Söz konusu olan rekâbet grubun hedefe ilgilerinden doğar. Grubun bir diğer grup ile aralarında hedefe duydukları ilgiden doğan bir çatışma vardır ve grupların aynı hedefe ilgi duyduklarında yani sadece bir grubun elde edebileceği bir hedef olduğunda gruplar arasında rekâbet ortaya çıkar ki bu durum Şerif'e göre gerekli şarttır (Şerif, Şerif, 1969).

Şerif (Şerif, ve Şerif, 1969) gruplar arası davranışları iki yönlü işleyen hedef ilişkileri üzerine oturtmaktadır. Hedefi elde etmek için karşılıklı olumlu dayanışma işbirliğine yönelik davranışları ortaya çıkarırken, bu dayanışmanın olumsuz olduğu yerde ise rekâbet edici davranış ortaya çıkmaktadır. Şerif'in tarif ettiği tarzda, gruplar arası bir ortam içersinde gruplar arası olumlu ayırdediciliğin

sağlandığı olumlu bir sosyal kimliği düşünmek imkansızdır (Turner, 1975). Çünkü olumlu bir sosyal kimlik grupların ayırdedicilik vasıtasıyla sağladıkları üstünlüklere bağlıdır.

Yine Turner'a göre (1981) gruplar arası davranış ortamında işbirliği şeklinde karşılıklı olumlu dayanışmanın olması, gruplar arası olumlu ayırdedicilik arayışı ile ters düşmemektedir. Nitekim Şerif (Şerif ve Şerif, 1969) gruplar arası ortama üst düzey hedefler sokmakla birlikte arada var olan çatışmanın tamamen ortadan kalkmadığını da ifade etmiştir. Hedefe beraber varılmaya karar verilmesi, gruplar arasında ayrı ayrı fakat tamamlayıcı iş rollerini gerektirir ki bu da, bu rol faaliyetlerinin farklılaştırılarak koordine edilmesini ortaya çıkartır, bu ise grupların aynı zamanda kendi lehine gruplar arası mukayeseler yapmasını engellemez. Sonuç olarak sosyal olarak bir anlaşma, grupların uygun bir pozisyon üzerinde birbirlerini tamamlayıcı bir seri üstünlükleri ve zayıflıkları paylaşmalarına yol açar (Turner, 1981 ayrıca bak.: Brown ve Wade, 1987; Knippenberg, 1984).

Turner (1978a) yaptığı bir araştırmada gruplar arası davranışta sosyal rekâbetin kişinin benliği ile çatıştığı ortamda bile var olduğunu göstermiştir. Minimal gruplar arası bir davranışta denek kendisi ile bir başkası için parasal mükâfatlar vermiştir, mükâfat vereceği kişi ya kendi grubundan ya da öteki gruptan bir denek olmuştur. Kategorizasyonun olduğu dolayısıyla grup içi üyeliğinin ön plana çıkıp denegin grupla özdeşleşmesi sağlandığında şahıs para mükafatını kendi grubundan bir kişi ile kendi arasında dağıttığında, kendine nispeten daha az miktarda vermiş fakat karşısındaki şahıs öteki grubun üyesi olduğu zaman kendine daha fazla verme eğiliminde olmuştur. Tajfel ve Turner'a göre (1979) burada benlik kategorisi minimal bir grup içi kategorisine tamamen zıt bir yere oturtulmuş olmakla beraber minimal grup ilişkileri denegin tepkilerini etkileyebilmiştir.

Tajfel ve arkadaşlarının 1971'deki araştırma sonuçlarına sosyal karşılaştırma sürecinin motive ettiği olumlu kimlik arayışı açısından yeniden bakılacak olursa, denekler deneycinin verdiği grup üyeliğini, kendi kimlik imajlarına olumlu katkıda bulunabilecek bir sosyal kimliği sağladığı ölçüde kabul etmişlerdir (Turner, 1978a). Denekler kendi grupları lehine, değer yüklenmiş para dağıtımı boyutunda diğer grupla mukayeseler yaparak aralarında ayırdedici davranışlara girmişlerdir. Dolayısıyla gözlenen gruplar arası ayırdedicilik deneklerin elde edecekleri parasal kazancın sebep olduğu bir çatışmadan kaynaklanmayıp (Şerif ve Şerif, 1969), aksine dağıtılan para mükâfatının bir karşılaştırma boyutu olarak algılanıp, iki grup arasındaki karşılaştırmanın bir sonucu olarak ortaya çıktığı görülmektedir (Tajfel ve Turner, 1979). Para burada karşılaştırma boyutu olarak kullanılmasaydı, denekler gruplarına sağlayabilecekleri total bir ekonomik kazanç ile yetinebilirlerdi, yani gruplarına mümkün olan en yüksek miktardaki para tercihlerini gösterirlerdi. Hedefleri de mümkün olan en yüksek total para miktarını elde etmek olurdu (Maximum Ingroup Profit, MIP). Ama bunun yerine diğer grupla arasında en büyük farkı yaratabileceği, buna oranla da grubunun ekonomik kazancının daha az olacağı tercihi daha önemli görerek ayırdedici davranış kalıpları göstermişlerdir.

Gruplar arasında elde edilen olumlu veya olumsuz ayırdediciliklerin neticesinde ortaya çıkan mevki farklılaşmalarını inceleyen araştırmacılar, grupların her zaman için grup içi tarafirlikler göstermediklerini, bununla gruplar arasında algılanan mukayese edilebilirlik şartıyla ilgili olduğunu vurgulamaktadırlar (Tajfel, 1978b, 1981, 1982; Tajfel ve Turner, 1979; Turner, 1978b; Turner ve Brown, 1978; Brown 1984; Brown ve Wade, 1987; Knippenberg, 1978, 1984; Commins ve Lockwood, 1979; Caddick, 1982; Sachdev ve Bourhis, 1987).

Tajfel ve Turner (1979) diğer grubun grup içi tarafından mu-

kayese edilebilir bir grup olarak algılanmasının gerekli olduğu benzerlik değişkeninin ise bu algıyı sağlayabileceğini ifade etmişlerdir. Turner (1978b) bu benzerlik değişkeninin mukayese edilebilirlik algısını ve dolayısıyla sonuçta grup içi tarafgirliğini artıran etken olup olmadığını, laboratuvar şartlarında gözlediği bir araştırma düzeni kurmuştur. Sözel zekâlarının değerlendirilmesi amacıyla bu deneye katıldıkları söylenen 144 erkek üniversite öğrencisi aynı konu üzerinde üçer kişilik iki grup halinde tartışmalara sokulmuş tartışma sonrası yaptıkları değerlendirmelerde gösterdikleri grup içi tarafgirlikler gruplar arası ayırdediciliğin ölçütü olarak alınmıştır. Bilim ve Güzel Sanatlar Fakültesinden öğrencilerin oluşturduğu gruplar sözel zekânın yüksek veya düşük derecede önem taşıdığı (YÖ ve DÖ) ve sözel zekâ açısından aralarındaki farkın kesin değişmez veya değiştirilebilir olduğu (stable ve unstable) deney şartlarında aynı fakülte öğrencilerinden gruplarla veya iki farklı fakülte öğrencisinden oluşan gruplarla karşılaştırılmışlardır (benzer dışgrup-farklı dışgrup).

Sözel zekânın ön plana getirildiği grup içi-grup dışı kategorizasyonunda, bunun kendi grupları için yüksek seviyede önem taşıdığı söylenen güzel sanatlar öğrenci grubu, bunun o kadar da önemli olmadığı söylenen bilim fakültesi öğrenci grubundan daha fazla tarafgirlik gösterdiği görülmüştür.

Sözel zekâ açısından aralarındaki farkın değiştirilemez olduğunu algılayan ve benzer dışgrupla karşılaştırmalar yapan grupların farklı dışgrupla olan karşılaştırmalarına nazaran daha fazla grup içi tarafgirlik gösterdikleri fakat aralarındaki farkı değiştirilebilir olarak algılayan farklı grupların benzer gruplar kadar grup içi tarafgirlik gösterdiği görülmüştür.

Mummendey ve Schreiber 1981'de aynı deneyi tekrarladıklarında daha farklı sonuçlara isabet etmişlerdir. Ortamın değiştirilebilir olarak algılandığı şartta benzer gruplar farklı gruplardan daha fazla grup içi tarafgirlik göstermişlerdir.

Aynı şekilde Brown'da yaptığı araştırmalara dayanarak (1984, Brown ve Wade, 1987) ayırdedicilik için baskıların artırılmasında mevki benzerliğinin tek başına etkili olamayacağına gruplar arası ayırdediciliği teşvik etmedeki yetersiz gücüne işaret eder.

Tajfel'e göre (1978b; 1979; 1981; 1982; Tajfel ve Turner, 1979) grupların değerlendirici bazı karşılaştırma boyutlarından elde ettikleri olumsuz mevki farkını değiştirebilmeleri için gerekli olan karşılaştırılabilirlik algısının iki grup arasındaki mevki farkını değiştirilebilir ve/veya haksız algılanmasıyla belirlenmesidir.

Olumsuz bir sosyal kimliğin değiştirilebilir ve/veya haksız algılandığı ölçüde grubun kendi lehine olumlu ayırdedicilikler arama davranışında üç değişik stratejiden bahsedilir (Tajfel, 1978b, 1981, Tajfel ve Turner, 1979): Birinci strateji olumlu bir ayırdedicilik için kullanılan bir yol olmaktan çok bireysel bir davranış şeklidir. Mevkiler arasındaki farkın katı kurallarla belirlenmediği esnek sosyal ortamlarda bireyin kendini grubundan soyutlayarak yüksek mevkili gruba girmeye çalışmasıdır. İkinci stratejide gruplar sosyal yaratıcılıklarını kullanarak olumlu ayırdediciliği karşılaştırma ortamındaki öğeleri değiştirerek veya tekrar tarif ederek elde edebilirler. Sözleşli grup kendini öteki grupla yeni karşılaştırma boyutlarında mukayese edebilir. Lemaine (1978) kulübe yapımında kendilerine bilhassa verilmiş olan elverişsiz materyaller sebebi ile diğerine göre daha zayıf durumda olan grubun karşılaştırılabilirliği, bu kez kulübe çevresini düzenleme boyutunda yaratarak olumlu ayırdediciliği aradığını belirtmektedir. Grup, ayrıca mukayeseye girdiği özelliklere yüklediği değeri değiştirebilir ve bunun kabulü için mücadele verebilir. Değişmeyen bir karşılaştırma boyutu olarak siyah deri rengine yüklenen olumsuz değeri; müzik, spor gibi sahalarda olumlu kılma; İngiltere'de Gal lisanı ile ilgili hareketlerde (Bourhis, Giles ve Tajfel, 1973); Kanada'da Quebec'lilerin fransızca ile olumlu kimlik arayışı hareketlerinde (Bourhis, Giles ve Lambert, 1975) olduğu gi-

bi. Grup üyeleri ayırdediciliklerini gruptışı ile doğrudan rekabete girerek de edebilirler. Bu stratejinin kullanılması; mevki güç gibi ön planda bulunan bazı karşılaştırma boyutlarında grupların ilgili mevki pozisyonlarını doğrudan tersine çevirmek istediklerine işaret eder. Lambert, Ansfield ve Yeni-Komshian'ın bir araştırmasında (1965) Tel-Aviv ve Yafa'da Yahudi ve Arap okul öğrencileri hemen hemen ölçülen bütün vasıflarda kendi gruplarını üstün görmüşler ve karşılıklı düşmanca bir davranış içersine girmişlerdir.

Tajfel ve Turner (1979) bu sosyal stratejinin zayıf ve üstün gruplar arasında aynı hedefi ikisinin de elde etmeyi amaçladıkları ölçüde çatışmayı artırabileceklerini ileri sürerler. Şerif'in çalışmalarından da (Şerif ve Şerif, 1969) bunu destekleyen sonuçları görmek mümkündür. Zayıf gruplar diğer grupla arasındaki benzerliği tayin eden mevki farkının değiştirilebilirliği ve/veya haksızlığı ölçüsünde yukarıda açıklanan sosyal stratejileri kullanarak olumlu ayırdedicilikler arama yoluna gitmektedir (Turner ve Brown, 1978; Brown, 1978; Skevington, 1981). Keza aynı durum üstün gruplar için de geçerlidir. Çünkü, bu gruplar elde ettikleri üstünlüğü yani olumlu ayırdediciliklerini zayıf gruba karşı devam ettirmek ve korumak zorundadırlar. Zayıf gruptan gelebilecek her türlü tehdit üstün grubun aleyhine olumsuz mukayeseler taşıyabilir (Turner ve Brown, 1978).

Bu durum ise onun tatmin edici sosyal kimliğini korumak için kendi olumlu ayırdediciliğini artırarak öteki grubun kendisine karşı sağlayabileceği yeni pozisyonu haksız ve/veya değiştirilemez olarak algılamaya başlamasına sebep olabilir. Keza üstün grubun mevkisinin tehdit edilmesi dışında kendi içersindeki tarif edici özelliklerinin taşıdığı değerın sarsılması da onun bu kognitif alternatifleri algılayış yönünü değiştirebilir.

Turner ve Brown (1978) laboratuvar şartlarında yüksek ve düşük mevkili grupların algıladıkları değiştirilebilir ve/veya haksız

mevki farkına göre gösterdikleri tarafgirlik ve ayırdedicilik davranışlarını araştırmışlardır.

Bilim ve Sanat Fakültelerinden 48 öğrenci denek olarak alınmış ve yüksek-düşük mevki değiştirilebilir-değiştirilemez, haklı-haksız mevki algıları bağımsız değişkenler olarak kullanılmış ve deney $2 \times 2 \times 2$ faktöryel düzene göre yapılmıştır. Elde edilen bulgulara göre yüksek ve düşük mevkili gruplar algıladıkları değiştirilebilir ve/veya haksızlığa göre farklı yönlerde tarafgirlik gösterdikleri bulunmuştur. Yüksek mevkili gruplar farklı gördükleri üstünlüklerinin tehdit edildiğini yani değiştirileceğini algıladıklarında, doğrudan grup içi tarafgirliğini artırarak ayırdedici davranışlarda bulunmuşlardır. Bunun yanında haksız ama değiştirelemez biri mevki üstünlüğünün, yüksek mevkili grubu çok daha fazla ayırdedici davranışa götürdüğü görülmektedir. Yine aynı bulgular haksız bir üstün grup mevkisinin aynı zamanda değiştirilebilirlikle tehdit edilmesi, bu yüksek mevkili grubun, o mukayese boyutunu terkederek, olumlu ayırdediciliğini sağlayabileceği başka boyutlar aradığına işaret etmektedir.

Knippenberg'de (1978) düşük ve yüksek mevkili grupların her ikisinin de ön plana geldiği karşılaştırma ortamında kendi mevkî durumlarıyla ilgili ve de üstün olduklarını düşündükleri özelliklerin değerini artırdıklarını öne sürer.

Her iki grup birbirlerinin üstün oldukları özellikleri değerlendirmede hemfikir olmakla birlikte (bu özelliklerde gösterdikleri tarafgirlik yönü), bu özelliklere yüklenen değer ölçüsünde veya başka bir deyişle bu özelliğin önemi konusunda birbirinin zıddı davranışlarda bulunmuşlardır. Teknik açıdan akademik bir eğitim gördüğü ve bu sebeple sosyo-ekonomik seviye ve geliri yüksek olan üstün grup akademik olma özelliğini değerlendirmede grup içi tarafgirlik göstermiş ve yüklediği değeri artırmıştır. Aynı sebeple pratik bilgilerin verildiği teknik okullu olma özelliğini düşük grubun bir üstün-

lg olarak kabul ederken bunun önemli bir özellik olmadığını yüklediği değeri düşürerek göstermiştir.

Düşük grup teknik açıdan meslek okulunda eğitim gördüğü ve bu sebeble sosyo-ekonomik seviye ve gelirinin düşük olduğu bir gruptur. Bu grup akademik olma boyutunda öteki grubun üstünlüğünü öteki gruba tarafgir davranarak belirtmesine karşın yüklediği değeri düşürerek bunun kendisi için önemli olmadığım göstermiştir. Gördüğü pratik eğitimin olumsuzluğunu kabul ederken buna yüklediği değeri artırarak Knippenberg'e göre (1978, 1984) algıladığı mevki farkının haksızlığım vurgulamıştır. Çünkü aynı zamanda öteki gruba olan tarafgirliğini gösterdiği sosyo ekonomik kazanç boyutunda yüklediği değeri artırması, önemli kıyas edilebilir bir pratik eğitim özelliğine sahip olmakla birlikte hak etmediği bir kazanç seviyesinde olduğunu vurgulamıştır. Bir başka deyişle, düşük mevkili grup dışgrupla arasındaki olumlu ayırdediciliği akademik eğitimli olma boyutu yerine pratik eğitimli olma boyutunda aramış yani Tajfel'e göre (1978b) yeniden tarif edip değer yüklediği bir grup özelliğini ön plana çıkartmış (ikinci strateji) buna bağlı olarak da eğitiminden kaynaklanan sosyo-ekonomik kazanç boyutundaki düşük seviyesini haksız olarak gördüğünü bu boyuta yüklediği değeri artırarak göstermiştir. Yüksek mevkili grup ise değer artırımına giderek haklı olduğunu gösterdiği (Knippenberg, 1978) akademik eğitimli olma boyutunda belki de bu mevki farkının dışgrupa tehdit edildiğini algıladığı için (Turner ve Brown, 1978) bu özelliğini değerlendirirken gösterdiği tarafgirliği artırmıştır. Bununla birlikte bu grup sosyo-ekonomik kazanç boyutunda gösterdiği grupiçi tarafgirlikte bu özelliğine yüklediği değer miktarını azaltmıştır. Knippenberg'e göre (1984) bu grubun bu boyuttaki imtiyazım kıyas edilemez (haklı ve değiştirilemez) bir farklılık olarak görmesiyle ilgili stratejik bir davranıştır. Knippenberg'e (1984), göre grupların özelliklerini tarifleri ile onlara yükledikleri değer ölçüleri karşılaştırma ortamın-

da grupların aralarında algıladıkları mevki farkının haklılığı veya haksızlığı konusundaki görüşlerini yansıtır.

Bir başka araştırmada da (Knippenberg, Wilke ve Vries, 1981) avantajsız bir durumda olup ta değiştirilmesi imkansız görünen bir karşılaştırma ortamında grupların diğer gruba göre daha olumlu bir pozisyonda olabileceği karşılaştırma boyutlarını yarattıkları ve bunlara yükledikleri değer ölçüsünü artırdıkları gözlenmiştir.

Grup üyelerinin sosyal kimliklerini olumlu veya olumsuz değerlendirmeleri dolayısıyla da grubun mevki pozisyonu; değer yüklü vasıfların veya özelliklerin oluşturduğu karşılaştırma boyutları üzerinden grubun dışgrupla yaptığı mukayeselerin sonucunda belirlenir. Sonuçta gruplar bu karşılaştırma boyutları üzerinden öteki grupla arasında kendi lehine değerlendirilmiş farklılıkları algılayarak grupiçi davranışı gösterirler. Dolayısıyla düşük mevkili grubun da yüksek mevkili grup karşısında kendi lehine değerlendirebileceği olumlu ayırdedicilikler algılayabileceği değişik karşılaştırma ortamları vardır.

Bu teoriyi test eden araştırmalar (Turner, 1978b; Brown, Tajfel ve Turner, 1980; Commins ve Lockwood, 1979; Oakes ve Turner, 1980; Turner ve Brown, 1978; Knippenberg, 1978; Bourhis ve Hill, 1982; Skevington, 1981; Liebkind, 1982) grup üyelerinin üyesi oldukları grubun üstün olduğunu düşündükleri çeşitli boyutlarda gruplarını ötekigrupla karşılaştırdıklarını belirtmektedirler.

Knippenberg (1978), düşük ve yüksek mevkili grupların karşılaştırma ortamında kendilerini ve dışgrubu değerlendirebilecekleri farklı mukayese boyutlarını araştırma düzenine kattığında, düşük mevkili grubun yüksek mevkili grup karşısında sosyal kimliğini olumlu değerlendirerek grupiçi tarafgirliğini gösterebildiği bir karşılaştırma boyutu kullandığına işaret etmiştir. Skevington (1981) farklı okul mezunu hemşire grupları ile yaptığı araştırmasında yüksek

mevki pozisyonunda bulunan hemşire grubunun, düşük mevkide bulunan diğer hemşire grubuna göre hasta bakımından üstlendiği sorumluluk ve kazanç boyutundaki karşılaştırmalar sonucunda olumlu bir kimlik algılayarak grup içi tarafgirlik gösterdiğine, düşük mevkili hemşire grubunun ise öteki gruba tarafgir davrandığına işaret eder. Liebkind (1982) Fin lisanı üzerindeki karşılaştırmalar sonucunda İsveççe konuşan Finli grubun Fince konuşan Finli grup karşısında dışgrup tarafgirliği gösterdiğini ifade eder.

Bu araştırma sonuçları yöntemsel zayıflıklardan kaynaklanmaktadır. Yapılan bu araştırmalara bakıldığında karşılıklı grup davranışlarının incelendiği yüksek ve düşük mevkili grupların gruplar arası davranış ortamında grup içi ayırdediciliklerini sağlayacak diğer gruptan farklılıklarını ön plana getirip değerlendirebilecekleri araştırma ortamlarının yaratılmadığı görülür (Knippenberg, 1978). Buna karşılık yüksek ve düşük mevkili grup üyelerinin değişik grup üyelikleri çerçevesinde davranmak suretiyle grup içinde paylaştıkları ortak benzerliklerini karşılaştırma ortamında dışgruptan olan olumlu farklılıklar halinde öne plana getirebildiği araştırma ortamlarında, düşük mevkili grup da kendi lehine algıladığı ayırdediciliklerini ön plana getirebilir. Fakat yukarıda sözü edilen araştırmalar-daki araştırma düzenleri grupların bu boyutları kullanmalarına izin vermemiştir.

Knippenberg (1978) mevki boyutunda düşük mevkili grubun grup içi aleyhine olan davranışı kategorizasyonun ön plana geldiği mukayese ortamında da devam ettirmekle birlikte bu boyuta yüklediği, değeri artırdığına işaret eden sonuçlar bulmuştur. Aynı boyutta olumlu mevki farkını tehdid altında gören yüksek mevkili grup ise atfettiği değeri düşürerek bu mevki üstünlüğünün haklı olduğuna işaret etmiştir.

Nitekim Knippenberg'in (1978) araştırmasında düşük mevkili grup, yüksek mevkili gruba göre akademik olma boyutu yerine

pratik teknik boyutunda olumlu ayırdediciliği algıladığını göstermiştir. Bunun yanı sıra aynı grup, bu boyuttaki üstünlüğünden hareketle mevki boyutunda yüksek mevkili grupla arasında algıladığı mevki farkını değiştiremez görmekle beraber dış grubun haksız üstünlüğü olduğunu algılamıştır. Yüksek mevkili grup ise akademik olma boyutundaki ayırdediciliğinden hareketle bu mevki boyutundaki üstünlüğünü haklı algıladığını göstermiştir. Daha önceki bölümde de ifade edildiği gibi Knippenberg (1978) bu araştırmada gruplar arası karşılaştırma boyutlarını her iki gruba önceden vererek ayırdediciliklerini ve mevki pozisyonları ile ilgili bu algılarını araştırmıştır. Bu sebeple de düşük mevkili grubun yüksek mevkili grup karşısında gösterebileceği olumlu ayırdedicilik algısı sadece bu boyutlar çerçevesinde sınırlandırılmıştır.

Özellikle düşük mevkili grup sosyal kimliğini olumlu değerlendirebileceği ayırdedicilikleri, öteki grupla girdiği mukayese ortamlarında sosyal kimliğinde ön plana getirdiği farklı grup üyeliklerinde algılayabilir. Ayrıca Sosyal Kimlik Teorisinin ileri sürdüğü gibi grupların mukayese ortamında mevki farklılıkları ile ilgili bu algıları sebebi ile olumlu ayırdediciliğin öteki gruba karşı korunmasında veya yeniden elde edilmesinde grubun öteki gruba karşı birtakım ayırdedicilik stratejileri geliştireceğini ve buradan hareketle öteki gruptan olan olumlu farklılıklarına ulaşacağı öne sürülebilir.

Arkonaç (1989), İstanbul şehirli ve İstanbul gecekondu grupların orijin (Gecekondu/şehirli olma), din, aile ve sosyal mevki grup üyeliklerinde algıladıkları sosyal kimliklerini ve sosyal değişme eğilimlerini bu teori çerçevesinde incelemiştir. Elde edilen sonuçlara bakıldığında gecekondu ve şehirli grupların mukayese girdikleri bütün grup üyeliklerinde birbirlerine göre üstün olduklarını düşündükleri, kendi lehlerine algılayabilecekleri olumlu farklılıkları taşıyan mukayese boyutlarını önplana getirdikleri görülmektedir. Bu iki grup girdikleri dört farklı karşılaştırma ortamında

mevki pozisyonları ile ilgili olarak algıladıkları sosyal değişme eğilimleri içersinde, olumlu ayırdediciliklerini koruyabilecekleri veya yeniden elde edebilecekleri stratejileri kullanmışlardır. Bu sonuçlar, bu teoriyi test eden diğer araştırmalarla paralellik içersindedir. Ama diğer saha araştırmalarının aksine bu araştırmada düşük mevkili grup olan gecekondu grubun, önplana gelen bütün grup üyeliklerinde grup içi lehine olan tarafgirliğini koruduğu görülmektedir. Bu araştırmada, diğer araştırmalardan farklı olarak kullanılmış olan odaklaştırılmış içebakış tekniği (Zavalloni, 1971), grupların girdiği karşılaştırma ortamlarında grup içi tarafgirliklerini gösterebilecekleri ve kendi lehlerine değerlendirebilecekleri olumlu farklılıkları önplana çıkartabilme imkanını sağlamaktadır. Diğer araştırmada düzenlerinden farklı olan bu teknik vasıtasıyla grup üyeleri grup içi ve grup dışı ile ilgili sosyal kimliklerinde temsil ettikleri tarif edici özellikleri kendileri vermiş ve değerlendirmişlerdir. Bu sebeble gruplar girdikleri mukayese ortamlarında üstün olduklarını düşündükleri boyutları, araştırma düzeninde kaynaklanan herhangi bir sınırlamaya maruz kalmadan önplana getirebilmişlerdir. Bu da sonucunda gecekondu gruba şehirli grup karşısında kendi olumlu farklılıklarını önplana getirerek grup içi tarafgirliğini gösterebilme imkanını sağlamıştır.

4- Gruplar Arası Çatışmasının Azaltılması

Bir önceki kısımda daha geniş bir şekilde açıklandığı üzere Rabbie ve Horwitz (1969) ile süren, Tajfel ve meslekdaşlarının 1971'deki yaptıkları deneye kadar yapılan araştırmalar, birbirine zıt yöndeki grup hedeflerinin rekabet edici ve ayırdedici grup davranışının gelişimi için gerekli bir şart olmadığını ortaya çıkarmıştır. Daha sonraki yıllarda defalarca denenip, destek gören olgu; gruplar arası ayırdediciliğin ve rekabet edici davranışın gelişimi için ge-

rekli ve yeterli şartın sosyal kategorizasyon olduğu insanları iki farklı grup halinde sınıflamanın grupiçine grup dışından daha fazla taraflı olma davranışını ortaya çıkardığıdır.

Sosyal kategorizasyon sürecinin işlemeye başlaması sonucunda insanların kendi gruplarına taraflı davranmalarını ve böylece gruplar arasında ayırdedici davranış sergilemeleri arasında neler olup bitmektedir? Bu sebep ve sonuç bağı arasında işleyen ne gibi psikolojik süreçler vardır? Bunu açıklamaya çalışan iki farklı teorik çerçeve vardır.

Doise'un (1978) ileri sürdüğü kategori ayırdediciliği modeline göre (category differentiation model) insanları birbirinden farklı iki grup halinde sınıflamak, grup içinde algılanan benzerliklerin ve gruplar arasında algılanan farklılıkların önplana çıkmasını sağlayacaktır. Bunun sonucunda grup üyeleri kendilerini grup içindeki diğer üyelere benzer ve diğer grubun üyelerinden farklı algılamaya başlayacaktır. Kognitif algı seviyesinde algılanan bu grupiçi benzerlik ve grup dışı farklılık değerlendirci ve davranışsal seviyedeki farklılıklarla birleşecektir (Doise, 1978).

Tajfel ve Turner'ın (1979) ileri sürdüğü sosyal kimlik teorisi-ne göre ise sosyal kategorizasyon, benliği değerlendirci sosyal karşılaştırma süreçlerini canlandırır. Bu teorik modele göre deneysel sınıfta deneklere empoze edilmiş olsa bile grup özellikleri, kişinin kendi benlik değerlendirmesi tarafından benimsenir ve ona katkıda bulunur. Bireylerin her zaman için olumlu bir benlik değerlendirmesini elde etmek üzere motive edildiği varsayımından hareketle, dahil oldukları gruplara ait olumlu bir değerlendirmeyi sağlama peşinde olacakları öne sürülür. Çünkü kişinin kendi benlik değerlendirmesi için böyle bir olumlu değerlendirme grup içinin diğer ilgili grup dışı ile karşılaştırılıp sonucunun grupiçi lehine olmasını gerektirir. Özetle bu benlik değerlendirci sosyal karşılaştırma süreci, gruplar arasında ayırdedici tutum ve davranışlara yol açmaktadır.

Minimal grup deneylerinin çoğunda sosyal çevre, deneğin kendi sosyal grubu diğer grup arasında ikiye bölünen bir kategorizasyon şeklinde düzenlenmektedir, biz buna basit tipte kategorizasyon sitüasyonu adını vermekteyiz. Ama gerçek dünyada bireyin çok daha karmaşık olan sosyal çevresi içersinde sosyal kategorizasyonlar birbirleriyle kesişme eğilimindedir, nitekim bu sitüasyon tiplerinden biri de çaprazlanmış kategorizasyon (crossed categorization) sitüasyonudur. Çaprazlanmış kategorizasyon sitüasyonunda ikiye bölünmüş bir kategorizasyon (A/B), bir diğer ikiye bölünmüş kategorizasyon ile (X/Y) kesişir.

Örnek olarak A/B kategorizasyonunun X/Y kategorizasyonu ile çaprazlandığını düşünelim:

	A	B
X	AX	BX
Y	AY	BY

Böyle bir sitüasyonda AX kategorisindeki grup üyeleri ile BX kategorisindeki grup üyeleri X/Y kategorizasyonuna göre aynı grubun üyeleri olurlarken, A/B kategorizasyonuna göre ise farklı grubun üyeleri olmaktadır.

Böyle bir sitüasyonda, sitüasyondaki grupların karşılıklı ilişkileri nasıl bir etki altına girer? Kısmen örtüşen grup üyeliklerinin gruplar arası ilişkiler üzerine ne gibi bir etkisi olabilir? Bu soruların önemi, çaprazlanmış kategorizasyonların gruplar arası ilişkileri olumlu yönde artırma, çatışmaları azaltmada bir vasıta olarak kullanılabileceği düşünülürse daha da belirginleşir.

Deschamps ve Doise (1978), Doise'un modelinden hareketler (1978) böyle bir situasyonda gruplar arasında algılanan ayırdediciliğin ortadan kalkacağını, kaybolacağını tahmin etmişlerdir. Kategori ayırdediciliği modeline göre sosyal kategorizasyon süreci iki grup arasındaki farklılıkların ve grup içindeki benzerliklerin önplana çıkartılarak algılanmasına yol açmaktadır. Dolayısıyla bu iki kategorizasyon birbiri ile çaprazlığında: söz gelişi AX grubunun üyeleri ile BX grubunun üyelerinin birbirlerini değerlendirmek zorunda olduklarını varsayalım. Modele göre X grubuna dahil olmuş olmaları aralarındaki benzerliğin önplana çıkartılmasına yol açarken aynı zamanda da ikinci kategorizasyona göre (A/B) farklı gruplara ait olmaları, aralarındaki farklılığı önplana çıkartmalarına sebep olacaktır. Bu birbirine yaklaşma ve uzaklaşma süreçleri birbirini nötralize edecek ve gruplar arası ayırdedicilik davranışı ortadan kalkacaktır. Köşegenler üzerinde yer alan grup üyeliklerinde ise (AX, BY; AY, BX) gruplar farklı kategorizasyon kıstaslarına dahil olduklarından aralarında algıladıkları farklılıklar devam edecek ve basit tipteki situasyona oranla farklılıklar abartılacaktır.

Deschamps ve Doise (1978) bu tahminlerini deneysel olarak test etmişlerdir. Basit türde kategorizasyon situasyonunda, 6 ilâ 10 yaş arasındaki 12 çocuk, 6'sı kız, 6'sı erkek olmak üzere çaprazvârî bir biçimde yuvarlak masa etrafına oturtulmuştur. Çaprazlanmış kategorizasyon situasyonunda ise aynı işleme ilaveten 3 kız ve 3 erkek deneğe kırmızı, diğerlerine mavi kalemler verilerek deneyci tarafından kırmızılar grubu ve maviler grubu adı verildiği deneklere söylenmiştir. Denekler bireysel olarak 4 kağıt-kalem işlemi yaptıktan sonra her deneğin performansını değerlendirmeleri istenmiştir. Bu değerlendirme işleminden sonra bir sıfat listesi üzerinden hangi vasıfların kendi cinsiyet gruplarının bir özelliği olduğunu, hangilerinin olmadığını işaretlemeleri ve bu listenin aynısı bir listeden de aynı işlemi karşı cinsiyet için yapmaları istenmiştir.

Elde edilen bulgulara göre basit tipte kategorizasyon şartında aynı cinsiyetten olanların performansı diğer cinsiyetten olanların performansından anlamlı bir şekilde iyi olarak değerlendirilmiştir. Bir diğer ifade ile kendi grubu lehine ayırdedici davranış gözlenmiştir. Bu gerçek hayattan alınan cinsiyet kategorizasyonu, random bir renk kategorizasyonu (laboratuarda oluşturulmuş bir kategorizasyon) ile çaprazlandığında ise gruplar arası ayırdedicilik kaybolmuştur.

Brown ve Turner (1979), Deschamp ve Doise'un bu bulgularını oldukça ciddi biçimde sorgulayarak sonuçları deneyin yöntemsel zemindeki zayıflığına atfetmişlerdir. Brown ve Turner, gerçek hayattan alınan cinsiyet kategorizasyonu ile laboratuarda random tarzda oluşturulan renk kategorizasyonunun muhtemelen birbirine eşit psikolojik anlama sahip olmadığına işaret etmişlerdir. Eğer yakınlaştırma ve uzaklaştırma süreçleri birbirini nötralize ediyorsa, bu iki kategorizasyonun aynı güçte önplana çıkmış olması gerekir. Dahası Deschamps ve Doise renk kategorizasyonunun kendi başına grup içi taraftarlığına çıkartıp çıkartmadığını test etmemişlerdir. Ayrıca Brown ve Turner, gruplar arası ayırdediciliğin ortada olmayışını, deneklere verilen değerlendirme işinin karmaşık oluşuna dayandırmışlardır. Bu karmaşıklık kognitif bir yüklenmeye yol açmakta ve denekler davranışlarını değerlendirmede bu kategorizasyonların öncülüğünü düşünemez hale gelmektedir.

Yöntemsel zeminde yaptıkları bu eleştirilerin yanında Brown ve Turner (1979) situasyonla ilgili farklı tahminlerde bulunmuşlardır. Tajfel ve Turner'ın (1979) sosyal kimlik teorisinden hareket ederek gruplar arası bir situasyonda bireylerin, olumlu bir benlik değerlendirmesini sağlamak üzere kendi grupları ile diğer grup arasında olumlu şekilde değerlendirilmiş bir farklılık yaratmaya çalıştıklarını ifade etmişlerdir. İki sosyal kategorizasyonun çaprazlanması kişinin sosyal şartlarda benlik tarifini karmaşıkleştirebilir ama bu

durum onun olumlu bir sosyal kimlik arzusunu engellemez. Grup içi ve grup dışı arasında açık bir ayırım yapıldığı müddetçe denekler kendi grupları ile diğer grup arasında olumlu bir şekilde değerlendirilmiş bir farklılığı kurmak üzere motive edilecektir. Örtüşen grup üyelikleri arasındaki ayırdediciliğin, basit tipte kategorizasyon situasyonunda iki grup arasındaki ayırdedicilik kadar kuvvetli olacaktır. Yanısıra köşegenel grup üyeleri (AY, BX; AX, BY) arasındaki ayırdedicilik ise basit tipteki situasyonda gözlenen ayırdedicilikten daha kuvvetli olacaktır.

Brown ve Turner (1979) bu tahminlerini deneysel olarak test etmişlerdir. Deschamps ve Doise'un işlem tarzından kaynaklanan yöntemsel zayıflıktan kaçınmak için, kognitif ve heyecansal anlamı denek için eşit olduğu varsayılan iki yapay kategorizasyon yaratmışlardır. Dahası iki tip çaprazlanmış kategorizasyon şartı yaratmışlardır: 1) basitleştirilmiş bir değerlendirme işlemi ile birlikte çaprazlanmış şartlar, 2) karmaşık bir değerlendirme işlemi ile birlikte çaprazlanmış şartlar.

Elde edilen bulgular gruplar arası ayırdediciliğin çaprazlanmış şartta sadece basitleştirilmiş işlemin olduğu köşegenel gruplar arasında çıktığına işaret etmiştir. Diğer bütün şartlarda gruplar arası ayırdedicilik anlamlı bir seviyeye çıkamamıştır.

Vanbeseleare'in 1987'de kurduğu deney düzeninden elde ettiği bulgular Deschamps ve Doise'un sonuçlarını desteklemektedir. Çaprazlanmış iki boyut üzerinden aynı anda kategorize edilen denekler hem performans ölçeği hem de genel tutum ölçeği üzerinden gruplar arası ayırdedicilik algılarını örtüşen grup üyeliklerinde ortadan kaldırmışlardır. Yeniden birtakım düzenlemelerle 1991'de bu deneyini tekrarlayan Vanbeseleare, bu sefer deneklerin sadece performans ölçeği üzerinden örtüşen grup üyeliklerindeki gruplar arası ayırdediciliklerini ortadan kaldırdıklarını gözlemiştir. Genel değerlendirme ölçütlerinde ise ayırdedicilik devam etmiştir. Ayrıca

Vanbeseleare, deneklerinin bu çaprazlanmış kategorizasyon situasyonunu hâla gerçek bir gruplar arası davranış ortamı olarak algılamaya devam ettiklerini bulmuştur. Çünkü deneklere verilen benzerlik algısı ölçeğine göre deneklerin çaprazlanmış kategorizasyon situasyonunda kendi gruplarıyla örtüşen grup üyelikleri arasında ayırdedici farklılıkları algılamaya devam ettikleri görülmüştür.

Şimdiye kadar açıklanan deneylerde (Vanbeseleare, 1987, 1991; Deschamps ve Doise, 1978; Brown ve Turner, 1979) deneklerce aynı psikolojik anlama sahip iki kategorizasyonu elde etmek için yapay olarak oluşturulmuş kategorizasyonlar kullanılmıştır. Sonuçlar çaprazlanmış kategorizasyon etkisinin gruplar arası ilişkileri toplamsal olarak birleşerek (combine additively) etkilediğini göstermektedir. Ama gerçek sosyal kategorizasyonların kullanıldığı çalışmalar, bu etkinin başka tarzlarda da birleşebileceğine işaret etmektedir. Brewer ve arkadaşlarının (1987) öne sürdükleri muhtemel üç model vardır. Baskın kategori modeline göre (category dominance model), kategorizasyonlardan biri diğerine hâkim olacaktır. Nitekim Arcuri'nin (1982) cinsiyet ve akademik mevki kategorizasyonlarını kullandığı deneyin bulguları bu modeli desteklemektedir. Kategori birleşmesi modeli (category function model) ise deneğin, bütün kategorizasyon kıstaslarına göre kendi kategorisine ait olanlar grup üyesi olarak kabul edilecektir. Brewer ve arkadaşları (1987) karışık ırklardan öğrencilerle eğitim yapan okullarda yürütülen çalışmalardan bazılarının bu modeli destekler bulgular verdiklerini ifade etmektedirler. Hiyeaşik model ise örtüşen grup üyeliklerinde, tamamen farklı olanlardan daha fazla gruplar arası ayırdediciliğin ortaya çıkacağını tahmin eder. Cinsiyet ve azınlık kimliğini kullanan Brewer ve arkadaşları (1987) bu modeli destekler bulgular elde etmişlerdir.

Arkonaç'ın (1992b) cinsiyet ve yaş kategorizasyonlarıyla yaptığı çalışma da yukarıdaki modellere benzer sonuçlar vermektedir.

Fakat bunun yanısıra, takip eden çalışmada (Arkonaç, 1992a), Vanbeseleare'in 1991'de elde ettiği gerçek gruplar arası davranış algısının çaprazlanmış kategorizasyon situasyonunda devam ettiğine dair bulgularla çelişen sonuçlar elde edilmiştir.

Vanbeseleare'in denekleri çaprazlanmış situasyondaki örtüşen grup üyeliklerinde ayırdedicilik algılarının performans ölçütlerinde ortadan kaldırırlarken, genel değerlendirme ölçütlerinde devam ettirmişlerdi. Arkonaç'ın (1992a) çalışmasının düzeninde ise gruplar arası ayırdedicilik sadece genel değerlendirme temelinde ölçülmüştür. Elde edilen veriler, psikolojik olarak eşit öneme sahip kategorizasyonlar her iki çapraz grubun üyelerinde önplana çıktığında, aralarında algıladıkları farklılıkları kognitif seviyede ortadan kaldırdıklarına işaret etmektedir. Bu durumun davranışsal seviyede de (Doise 1978) kendini gösteriyor olması kuvvetle muhtemeldir.

Buraya kadar yukarıda anlatılan çalışmalar ve sundukları bulgular genelde kategori farklılaşması modelini desteklemektedir. Çaprazlanmış bir kategorizasyon situasyonunda, ayırdedicilik kısmen örtüşen grup üyeliklerinde fazlasıyla azalmakta hatta ortadan bile kalkmaktadır. Bu durum bize grup içi ile diğer grup arasındaki kognitif algı farklılaşmasının gruplar arası ayırdedicilik için gerekli bir şart olduğunu gösterir gibidir. Tek başına benlik değerlendirici sosyal mukayese süreçleri, gruplar arası ayırdediciliği motive etmede yeterli olamamakta, kognitif algısal sürecin ortaya çıkardığı farklılığı, ayırdedicilik davranışına dönüştürmekten sorumlu olmaktadır (Vanbeseleare, 1991). Fakat Vanbeseleare 1992'deki araştırmasında kognitif süreçlerin gerçekten gruplar arası ayırdediciliği etkilediğini ama bu etkinin ancak deneklerin kendi grubunun olumlu imajını tehdit etmediği şartlarda ortaya çıktığını bulmuştur. Sözel grup üyeleri kendi gruplarının diğer gruptan daha kötü bir performans gösterdiğine dair bir feedback aldıklarında örtüşen bir kategorizasyonun varlığı, farklılığı etkilememiştir. Dolayısıyla kognitif algısal

süreçlerin gruplar arası ayırdedicilik üzerindeki etkilerinin motivasyonel etmenlerle sınırlandırıldığı öne sürebilir (Vanbeseleare, 1992). Kognitif süreçlerin sonucu, grup için zarar verici olabileceği zaman gruplar arası ilişkilerde örtüşen kategorizasyonun hiç bir etkisi olmayacağı gibi tersine bir etkisi bile olabilir (Vanbeseleare, 1992).

G- KALABALIK DAVRANIŞI VEYA TOPLU HALDE DAVRANIŞ

1- Giriş

1993 yılında Kızılcahamam'da ve Sivas'ta çıkan olaylar, 1992' yılında Trabzon'da, Trabzonspor-Fenerbahçe maçı sonrası ortaya çıkan olaylar, yine birkaç sene önce 1985'te Belçika'nın Heyssel stadyumunda onlarca kişinin ölümüyle sonuçlanan İngiltere'nin Dünya Kupası maçı öncesinde meydana gelenler, 1991'de A.B.D.'lerinde Los Angeles'ta meydana gelen ve şehri saran sokak olayları, ve karşılaştığımız gösteriler, yürüyüşler, eylemler bütün bu hareket tarzları insanların birarada toplu şekilde davrandıkları durumlarıdır.

HABERLER

MİLLİYET 19 MAYIS 1993

Kızılcahamam halkı sokakta

AKŞAMA 9 KİŞİLİK KIZILCAHAMAM 10-11 saat arası sokaklara çıktı. 10-11 saat arası sokaklara çıktı. 10-11 saat arası sokaklara çıktı.

BİR ÖLÜ, 6 TUTUKLU, 19 GÖZALTİ

10-11 saat arası sokaklara çıktı. 10-11 saat arası sokaklara çıktı. 10-11 saat arası sokaklara çıktı.

10-11 saat arası sokaklara çıktı. 10-11 saat arası sokaklara çıktı. 10-11 saat arası sokaklara çıktı.

10-11 saat arası sokaklara çıktı. 10-11 saat arası sokaklara çıktı. 10-11 saat arası sokaklara çıktı.

10-11 saat arası sokaklara çıktı. 10-11 saat arası sokaklara çıktı. 10-11 saat arası sokaklara çıktı.

10-11 saat arası sokaklara çıktı. 10-11 saat arası sokaklara çıktı. 10-11 saat arası sokaklara çıktı.

10-11 saat arası sokaklara çıktı. 10-11 saat arası sokaklara çıktı. 10-11 saat arası sokaklara çıktı.

10-11 saat arası sokaklara çıktı. 10-11 saat arası sokaklara çıktı. 10-11 saat arası sokaklara çıktı.

10-11 saat arası sokaklara çıktı. 10-11 saat arası sokaklara çıktı. 10-11 saat arası sokaklara çıktı.

10-11 saat arası sokaklara çıktı. 10-11 saat arası sokaklara çıktı. 10-11 saat arası sokaklara çıktı.

10-11 saat arası sokaklara çıktı. 10-11 saat arası sokaklara çıktı. 10-11 saat arası sokaklara çıktı.

10-11 saat arası sokaklara çıktı. 10-11 saat arası sokaklara çıktı. 10-11 saat arası sokaklara çıktı.

10-11 saat arası sokaklara çıktı. 10-11 saat arası sokaklara çıktı. 10-11 saat arası sokaklara çıktı.

10-11 saat arası sokaklara çıktı. 10-11 saat arası sokaklara çıktı. 10-11 saat arası sokaklara çıktı.

10-11 saat arası sokaklara çıktı. 10-11 saat arası sokaklara çıktı. 10-11 saat arası sokaklara çıktı.

10-11 saat arası sokaklara çıktı. 10-11 saat arası sokaklara çıktı. 10-11 saat arası sokaklara çıktı.

Bu sítüasyonlar ne zaman belirir? Bunlar, insanların bazı hedeflere ulaşmak için bir işbirliğine girdikleri sırada ortaya çıkarlar. Bu işbirliğinin mutlaka planlı veya iyi tertiplenmiş olması gerekmemektedir ama her zaman için hedefe yönelik olup çok fazla sayıda insanı kapsar.

Bu bölümde, grup oluşumunu ve grup üyesi olmanın birey davranışını nasıl etkilediğini açıklayan birinci bölümden farklı olarak aynı zamanda aynı yerde birarada bulunan çok sayıda insanın bir ahenk içinde nasıl bir grup gibi davranabildikleri üzerinde duracağız.

2- Kalabalık Davranışını Açıklayan İlk Teoriler:

Kalabalık davranışını açıklamaya çalışan ilk teorisyenler LeBon'un (1895, 1976) fikirlerinden etkilenmişlerdir. Kalabalık davranışının, onu oluşturan bireysel üyenin içinde var olan ve derinliklerinde kök salmış olan süreçlerin keşfedilmesi ile açıklanabileceği varsayımından hareket ederler. LeBon'un kalabalık davranışı teorisi birinci bölümde ele alınmış olduğu için burada tekrar açıklanmayacaktır. Kendisinin kalabalık davranışı ele alısındaki esas, kalabalığın ilkel, iğrenç ve dehşet verici olduğudur. Niyeti ise o sıralarda işçi sınıfının başkaldırıcı üpteki hareketlerinin ve özellikle sosyalist düşüncenin itibarını düşürmektir (Hogg ve Abrams, 1990). Teorisinde yer alan görüşler kendisinden önce ele alınmış ve tartışılmakta olan fikirlerdi, dolayısıyla özgün fikirler değildi, ayrıca bilimsel olmaması sebebiyle üniversiteler tarafından kaçınılan fikirlerdi. Ama buna karşın Tarde gibi bilimselliği çok daha kabul edilebilir olanlar onun etkisi altındaydılar. Bugün bile halen yaygın bir okuyucu kitlesine sahip birkaç teorisyenden biridir ve Mussolini gibi siyasî liderlerin görüşlerini etkilemiştir (Hogg ve Abrams, 1990).

Teorisini çok kısaca özetleyecek olursak, üç temel özellikle

kalabalık davranışını açıklamaya çalıştığı hatırlanacaktır. Kalabalıktaki bireylerin anonimliği, bireyin kişisel sorumluluğunu ortadan kaldırmakta; kalabalık arasında fikir ve duyguların bulaşıcılığı, davranışta önceden tahmin edilmeyen ve hızlı değişikliklere yol açmakta ve en önemlisi telkine açık oluşları, bireysel üyelerin normal eğilimlerinin tamamen zıddı fikir ve davranış biçimlerini edinmelerini mümkün kılmaktadır. Bulaşıcılığın ortaya çıkışı telkine açık oluş vasıtasıyla gerçekleşmekte ve telkine açık oluş ırka ait bir şuarsuzluk seviyesinde işlemektedir. Dolayısıyla kalabalığın homojenliğini ve ilkel doğasını açıklayan "kalabalığın zihinsel birliğinin" temelindeki olgu budur.

McDougall'ın (1921) hareket ettiği nokta, telkine açık oluş gücünün, "sürünün" içgüdüsünü yansıttığı ve buradan doğru ortaya çıkış ölçüsüne göre belirlendiğidir. Grup Zihni (Group Mind) (1921) adlı kitabında McDougall, alınan telkinin hızla diğer üyelere "bulaşmasını" tayin edenin, kalabalığı oluşturanların ırksal benzerliği olduğunu savunur.

Freud, Grup Psikolojisi ve Ego'nun İncelenmesi adlı kitabında (1922) kalabalığın şuarsuzluk kilidini açtığı görüşünü ileri sürerek LeBon'un görüşleriyle işbirliğine giren ilk ve en etkili teorilerden birini ortaya koymuştur. Teorisindeki temel özellik, grup hareketlerine bir odak noktası sağlayan unsur olarak liderlerin rolü üzerinde duruşudur. Kalabalığın lideri kitleler üzerindeki gücünü, kalabalıktaki her bireyin süper egosuna hakim olarak elde etmektedir. Liderlik ihtiyacı kalıcıdır ve çok çeşitli biçimler alır, bu sebeble başlangıçtaki baba figürünü örterek bireyin ego idealini kaydırıp kalabalığa bir grup ideali temin ederler.

LeBon'un ve onun takipçilerinin fikirleri, sosyal psikoloji teorilerine ve laboratuvar deneylerine nasıl taşındı? Takip eden kısım-

da bu soru ele alınarak kimliksizleşme (de-individuation) üzerinde durulacaktır.

3- Kimlik Kaybı - Kimliksizleşme (De-Individuation)

Kimliksizleşme kavramı, kimlik kaybı veya eksikliği fikri üzerine kurulmuştur. Kimlikleşme (individuation), Jung'un tarifine göre (1946) bireysel şahsiyetin gelişmesi amacına sahip farklılaşma sürecidir.

Kimliksizleşme ile ilgili çalışmalardan ilki ve sık sık referans olarak gösterileni Festinger, Pepitone ve Newcomb'un 1952'de birlikte yürüttükleri çalışmadır. Denekler birbirlerini birer birey olarak görmemeye başladıkça ve tanınmaları güçleştikçe ebeveynleri hakkındaki tartışmaya katkıları daha cüretkar ve meydan okuyucu bir kılığa bürünmüştür.

Bir başka araştırmada, tanınmalarını önleyecek şekilde giyen kişilerin erotik yayınları tartışırken birbirlerini tanıyabilecek durumda olan kişilerden daha açık saçık bir ifade kullandıkları görülmüştür. Singer ve arkadaşları (1965) bu sonuçları kimliksizleşme şartlarında ayırdedici oluştun ve benlik şuuru duygularının azalmasına bağlamışlardır. {

1970'lerde Zimbardo kimliksizleşme teorisini kurduğunda görüşlerinin birçoğunu LeBon'un fikirlerinden almıştı. LeBon'un fikirlerini; bir dizi girdisel değişkenleri, bazı psikolojik değişimleri ve sonuç olarak ortaya çıkan davranışı kapsayan bir model halinde formüle etmişti. En önemlisi üç girdi değişkeni, anonimlik, sorumluluğun dağılması ve birlikte hareket edenlerin varlığı idi. Bu değişkenler Zimbardo'ya göre (1970) bireyin sübjektif dünyasını değiştirir; büyük bir grupta bulunmak ona anonimlik ve hareketlerinin sonuçlarına ait sorumluluğun dağılmasını sağlar. İşte bu durum Zimbardo'nun kimliksizleşmenin psikolojik hali dediği şeydir. Dolayısıyla

la çıktı olarak davranış mantıksız ve tepkiseldir çünkü olağan sosyal ve kişisel kontrollerin dışında kalmıştır.

Teorisini test etmek üzere düzenlediği bir seri deneyde Zimbardo'nun (1970) Klu Klux Klan tipi giysilerle örtünmüş olan denekleri öğrenci rolündeki kişiye, olağan kıyafetler içersinde olanlardan daha uzun süreli elektrik şoku vermişlerdir. Ama buna karşılık aynı deney işlemini Belçika'lı askerlere uygulandığında sonuçlar farklı olmuştur. Askerler, askeri kıyafet içindeyken, kimliklerini gizleyen kıyafetler içersinde oldukları durumdan daha saldırgan davranmışlardır. Zimbardo, bu askerlerin deney başlamadan önce üniformalarını içersinde halihazırda kimliksizleştiklerini, gizleyici kıyafet şartının ise onları yeniden kimlikleştirdiğini iddia etmiştir (Zimbardo, 1970).

Zimbardo'nun teorisinde yer alan girdisel değişkenlerden hangisi gerekli şart, hangisi yeterli şarttır? Bütün bu sorular 1970'lerin ortalarında açık bir cevap bulmaktan uzaktılar. Bu soruların işaret ettiği açık noktaların birçoğunu biraraya getirip formüle eden Diener (1980)'di. Ona göre kalabalık davranışında anahtar rolü oynayan faktör, kendinin farkında olan bireyin bunu kaybetmesiydi. Bu kayıp hali (kimliksizleşme) sürdüren ve koruyan faktörlerin situasyona bağlı faktörler olduğunu ifade etmiştir. Grup üyesinin psikolojik durumunu sürekli bir çizgi üzerinde gösteren Diener (1980) bir ucunu aşırı benlik farkındalığı diğer ucunu ise bu farkındalıktan tümüyle korunmuş olma hali ile belirlemiştir. Kendisine göre dikkati grup üzerinde yoğunlaştırma ona bütün bir birim halinde algılama ve onunla fizik bir faaliyet içersine girme bütün bunların hepsi kişinin kendini fark etmesini engeller. Bu durumda kişi kendine dikkat etme konumundan çıkar, davranışının uzun vadeli sonuçlarına, normlara karşı tepkisizleşir. Bunun tersine anlık uyarılara, anlık

heyecanlara karşı çok daha tepkisel bir hale girer, hareketlerini planlamaz, üzerinde düşünmez.

Diener (1979), kimliksizleşme için farkında oluş eksikliğinin yeterli şart olduğunu deneysel olarak göstermeye çalışmıştır. Deneklerin bir kısmına kendilerinin farkında oluşunu sağlamak üzere elbiselerinin üzerine isimleri yazılı kartlar takılmış, kendilerine adlarıyla hitap edilmiş, kişilikleriyle ilgili soru varakaları doldurup, birbirleriyle ilgili kişisel malumatları okumuşlar ve sonra yarım saatlik grup faaliyetlerine katılmışlardır. Gruplar, altısı deneyci ile işbirliği yapan 8 denekten oluşturulmuştur. Gerçek deneklerin hepsi iş pantolonu giyerken sahte denekler giymemiştir. İkinci bir denek grubunda ise herkes iş pantolonu içersinde olup şakalaşırken, bir pedala da düzenli bir şekilde basmak zorundaydı. Üçüncüsünde kimliksizleştirme şartında işbirlikçi denekler sıcak bir atmosfer yaratmışlardır. Birlikte şarkı söyleyip sağa sola sallanmışlardır. Bunları takiben deneklere, 20'si güvenli, 20'si riskli 40 faaliyet içersinden katılmayı istedikleri bir faaliyeti seçmeleri söylenmiştir. Kimliksizleşmiş denekler, diğer deney şartlarında yer alan deneklerle karşılaştırıldıklarında gruplarına karşı daha olumlu duygular hissetmişler ve daha spontan bir şekilde hareket etmişlerdir, yaptıklarının pek bilincinde olmadıklarını ifade etmişlerdir ayrıca daha riskli veya yasaklanan faaliyetlere katılmayı tercih etmişlerdir. Diener (1980) bu sonuçlardan hareketle kimliksizleşen şahsın grup içersinde kendini kaybettiğini iddia etmiştir.

Kalabalık davranışını açıklarken grup içinde kimlik kaybının ortaya çıkışı şeklindeki açıklamalar birtakım problemlerle karşı karşıyadır. Bu problemlerden biri, davranış üzerindeki engelsizliği grup içinde sağlayan sürecin kendisini fark edişin kaybolması-kimliksizleşme olduğu varsayımından kaynaklanır. Zimbardo'nun da (1970), Diener'in da (1980) kabul etmek zorunda kaldığı gibi, kim-

likersizleşme sadece sosyal olmayan davranışları (mesela saldırganlığı) ortaya çıkarmamaktadır, deneysel bulgular bunun yanı sıra yardımsever nitelikli sosyal davranışlara da yol açtığına işaret etmektedir. İkincisi tipik bir kimliksizleştirici şartta bile, toplumsal bir benlik farkındalığı grup normlarına uyma davranışını artırmaktadır (O-rive, 1984). Üçüncüsü, laboratuvar deneylerinde denekleri kimliksizleştiren şartların kalabalık içersinde ortaya çıkanlarla aynı olup olmadığı konusunda bir açıklık yoktur.

4- Ani Olarak Beliren Norm Teorisi (Emergent Norm Theory)

Turner ve Killian (bkz Turner, 1974) bu teoriyi kurarlarken Şerif, Asch gibi grup teorisyenlerin fikirlerine müracaat ederek onları takip etmişlerdir. Bu teoride göre toplu halde davranma, grup davranışının bir biçimidir. Turner ve Killian süreklilik arz eden bir hat üzerinde yasal tertiplemeleri bir uca, kalabalık davranışını diğer uca yerleştirmişler ve kurumsal toplanmaları, sosyal hareketleri ve buna benzer türdeki toplu hareketlerin bu iki uç arasında ortada bir yerde olduğunu tartışmışlardır. Abartılı, aşırı bir grup biçimi olarak gördükleri kalabalığın davranışını grup davranışından ayırarak özelliğın ise grup gibi bir geçmişe sahip olmayışı olarak görmüşlerdir.

Bu teoriyi diğerlerinden farklı bir konuma getiren, kalabalığın kalabalık içersinde nasıl kontrol edildiğı, kalabalığın düzenindeki esasın en olduğı gibi soruların sorulmuş olmasıdır. Diğer teorilerin aksine, bazı grup süreçlerinin kalabalık içersindeki düzen ve amacı ürettiğı varsayımını ortaya atmışlardır, Toplu halde hareket etmeyi, fikirlerin hızla yayılması, mantıklı kognitif süreçlerden etkilennememesi gibi özelliklerle tarif etmeye çalışan bulaşma teorilerinin (mesela LeBon, McDougall gibi), Turner'a göre (1974) olduk-

ça ciddi seviyede birtakım sınırlılıkları vardır. Kalabalık hareketinin, verifiye edilmeleri oldukça zor olan aşırı örneklerini ele almışlardır. Ayrıca bu örnekler, gözlemcinin ideolojisine taraf olma eğilimindedir. Hepsinin ötesinde toplu davranışta ortaya çıkan davranış kayışlarını ve bunların nasıl düzenlendiğini açıklayamamaktadır.

Aniden beliren norm teorisi kalabalıktaki ayırddici ifade biçiminin bir sosyal norm sonucu ortaya çıktığını öne sürer. Kalabalığın belli özel bir hedefi belirgin bir lideri, iyi tarif edilmiş üyelik sınırları olmayabilir, dolayısıyla kalabalık gruptan farklı olarak esaslı bir düzenden yoksundur. Bu sebeble kalabalıktaki norm belli ölçülere göre o sitüasyona has olmalıdır, o sitüasyonda beliren bir norm olmalıdır (Turner, 1974). Kalabalıktakiler için, kalabalığı gözleyenler için kalabalığın değişmeyen şekli bir varsamdır. Bu varsam belirli kişilerin ayırddici bir harekete katıldıkları dolayısıyla da daha fazla dikkat topladıkları olgusundan yaratılmaktadır (Hogg ve Abrams, 1990) Bu hareketler bir norma delalet eder, sonucunda da uyumsuzluğa, normsuz davranış niyetlerine karış baskı oluşturur. Mesela sokakta kalabalık bir cenaze topluluğunun içersinde neşeli hareketler bastırılır. Normun şekillenme sürece neleri kapsar? Kuralları kuran, sitüasyonu tarif eden ve niyet ettikleri hareketleri haklı çıkartan kalabalığın üyeleridir. dolayısıyla üyeler arasındaki iletişim, normun şekillenme sürecini kapsar. R. H. Turner'a göre kalabalıkta bir normun doğması aynı zamanda kalabalıktaki heyecan ve davranışları sınırlar.

Aniden beliren norm teorisi, kendinden önceki teorilerden oldukça uzak bir noktada kendini ifade etmekte, bu sebeble de bize toplu halde davranışın, kural ve normlarla bağlı olan, içsel bir birlik sunan normal bir sosyal süreç olarak bakılmasına imkan tanımaktadır.

Diener (1980) kendi teorik formülasyonundan hareketle ve daha sonraki karşılaştırmalı çalışmalardan (Mann, Newton ve In-

nes, 1982) destek alarak, aniden beliren norm teorisindeki formülasyonun sakat olduğunu iddia eder. Kendisine göre normla idare edilen kalabalığın benlik farkındalığına sahip olması gerekir ama grup içinde bulunmak benliğin farkında oluş seviyesini zaten düşürür.

Reicher (1982, 1987) ise kalabalık hareketinde gözlenen bir bütün halinde davranma halini açıklamada bu teörünün yetersiz kaldığını savunmaktadır.

Aşağıdaki kısımda Reicher'in çalışmaları vasıtasıyla sosyal kimlik teorisinin getirdiği açıklamalar ele alınacaktır.

5- Kalabalık Davranışında

Sosyal Özdeşleşme ve Sosyal Kimlik

Zimbardo ve Diener, kalabalıkta kimliğin kaybolduğunu, dolayısıyla da benlik kontrolünün kaybolduğunu iddia ettiğini daha önce ifade etmiştik. İnsanlar kalabalıkta her zaman kendilerini kaybedip, kontrollerini elden geçirirler mi? Bu gerekli bir şart mıdır?

Bu noktada bulasma, yakınlaşma, kimliksizleşme türü teorilerin varsayımlarını kullanarak tipik bir şekilde açıklanan türden kalabalık davranışına gerçek hayattan bir örnek gösterelim. Reicher (1982, 1984, 1987; Reicher ve Potter, 1985), 1980 yılı baharında İngiltere'nin Bristol şehri St.Paul mahallesinde meydana gelen gerçek bir başkaldırı hareketine sosyal kimlik teorisi açısından yaklaşıp incelemiştir. Polisten, itfaiyeden beyanatlar almış, radyo, tv ve gazete yorumlarından ilgili kayıtları almış, yanısıra St. Pauls'de oturan yetişkin ve çocuklarla ve başkaldırı hareketine katılmış 6 kişi ile mülakat yapmıştır.

Bristol şehri merkezinde yer alan St. Paul geçmişte hafif bir huzursuzluğa halihazırda sahip bir işçi mahallesiydi. Başkaldırı, yasadışı içki ve madde satımı sebebi ile polislin, Black and White Ca-

fe'ye baskın niyetiyle girmesiyle başladı. Daha sonra dışarda kamyonetlerinde beklemekte olan polisler köpekleriyle birlikte Cafe'ye gidip bira stoklarını mahzenden çıkardılar. Buraya kadar kanun dışı herhangi birşey yapılmamış olmasına rağmen polisin yasal hareket sınırını aştığına dair genel izlenim vardı, bu izlenimi yaratan unsur ise olayın çocukların okuldan dönüşleri sırasında onların gözleri önünde cereyan etmesiydi, haberler bir anda mahalle sakinleri arasında yayılıverdi. Daha sonra 3 polisin bir siyah genci Cafe'den sürükleyerek veya kavrayarak dışarı çıkardığı görülmüş, bu hareket karşısında tuğla atılarak üç polis yere düşürülmüştü. O sıralarda çoğu polis sakin bir davranış göstermişti ama bira kasalarını alıp götürdükleri sırada polis kamyonetine engel olunmuş ve ters çevrilmişti. Bazı polisler de Cafe'de mahsur kalmıştı. Hemen 30-40 polis mahalledeki bir pub arkasında tekrar biraraya gelip meslekdaşlarını kurtarmak üzere Cafe'ye yürüdüler. Ama karşı saldırıyla karşılaşılır ve kalabalığa dalıp, coplarını ve süt şişesi kasalarını kullanarak kalabalığı dağıtmaya, kendilerini savunmaya başladılar. Bu sırada bir polis arabası devrilerak yanmaya başladı, yamsıra polise atılan ilk taşı diğerleri takip etti. Polisin kendini toplayıp, St. Paul bölgesine başka bir yönden girme teşebbüsleri de başarısız kaldı.

Bu olayda, diğer kalabalık davranışına ait görüşlere uymayan bir çok unsur vardır. Birincisi, saldırgan havasına rağmen kalabalığın davranışı oldukça kontrol altındadır. Davranış özel hedefleri (polisi) amaçlarken, diğerlerinden sakınmıştır (mahalledeki dükkan ve evler). Olay, tamamen mahalle sınırları içinde kalmış, komşu bölgelere kaymamıştır. İkincisi, kalabalıkta polis ve başkaldıranlar farklı davranmışlardır, polisin kendisi de bir kalabalık olmuştur. Eğer kalabalıkta kimlik kaybı olusuvorsa o andaki uyaranlara tepki veriliyorsa, niçin polis diğerlerinden farklı davranmıştır? Üçüncüsü kalabalıkta tam bir anonimlik olmamıştır, en azından her-

kes birbirine (aynı mahallede oturdukları için) bir anlamda aşına idi. Sonuncusu ve belki de en ilginç olanı kalabalıkta herkes yaptığı işten gurur duyuyordu, neşeli idi.

Kalabalığı dışardan seyredenler kalabalığı bir yığın olarak "yüzlerce kişi sokakta koşup, camları kırıyor, arabalara saldırıyor" şeklinde idrak ederken, kalabalıkta yer alanlar bütün bu olayı polisle çatışma olarak görüyordu.

Reicher (1982, 1987) bu noktalardan hareket ederek kalabalık çalışmalarına önemli yeni bir yaklaşım getirdi.

Reicher, grup davranışını oluşturan sosyal kategorizasyon ve özdeşleşme süreçlerinin kalabalık hareketlerini de tayin ettiğini ve aradaki farkın sadece bir ölçü meselesi olduğunu öne sürer (1982). Kalabalıktaki homojen davranış, üyelerinin ortak bir özdeşleşme üzerinden hareket etmeleri sonucu ortaya çıkmaktadır. Kalabalık davranışında sosyal kategorizasyon, kalabalığın varlığı ile işlemeye başlar (Polisler-başkaldırıncılar). Sitüasyon genelde birbirine zıt grupların varlığı ile belirlenir bu da sosyal kategorizasyonun temelini şekillendirir. Dolayısıyla buradan hareketle aynı unsurlar kişinin grupla özdeşleşmesini cesaretlendirir ve referant malumat tesirinin işlemesine yol açar.

Reicher, çoğu kalabalık sitüasyonunda yer alan iki özellik olduğuna dikkat ceker. Bunlardan birincisi kalabalığın hemen her zaman bir gruptan daha fazlasını kapsadığıdır (polisler-mahalle sakinleri). Onun için kalabalık davranışı sık sık bir gruplar arası davranış şekline girmektedir. Bu sebeble, ikinci olarak, kalabalıkta insanlar anonimleşmekten ziyade yeni bir kimlik takınırlar. Kalabalıkta insanlar gerçekten şahsi kimliklerini bir anlamda kaybediyor olabilirler. Ama Turner'ın (1987) benlik kavramının sosyal-şahsi kimlik unsurları gibi farklı unsurlar taşıdığı düşüncesinden hareket edersek bu kayıp esnasında, o grubun bir üyesi olarak, güçlü bir sosyal kim-

lik edineceklerdir. Nitekim mahalle sakinlerinden olaya katılanlar olayla ilgili kendi olumlu hislerini beyan etmişlerdir. Dolayısıyla kalabalık davranışında bir kimlik kaybından ziyade, davranışın normatif standartları olarak gözlenen, bir kimlik değişimi vardır (Reicher, 1982). Bütün bunlar grup tarafından belirlenir, onun içi polislin davranışı ile, olaya katılanların davranışları birbirinden farklılaşmıştır. Aynı çevresel uyaranlara maruz kalmış olmalarına rağmen edindikleri farklı kimlikler farklı hedeflerin ve normların etkisinde kalmalarına sebep olmuştur.

Reicher bunu son senelerde yaptığı bir araştırma dizisiyle çok güzel ortaya koymuştur (1984). Sosyal bilim ve bilim öğrencilerini denek olarak alan Reicher, bu iki disiplin arasında hayvan haklarına olan tutumlar açısından var olan farklılıkları büyütüştür. Bilim öğrencileri canlı hayvan üzerindeki deneyleri onaylarken, sosyal bilim öğrencileri bu tutumu daha az onaylamaktadır. Deneysel oturumda deneklerin yarısına, birlikte oturuyor olmalarına karşın bilim grubu veya sosyal bilim grubu şeklinde hitap edilmiş, böylelikle fakülte bağlılıkları özellikle farkettilmiştir. Kalan diğer yarısı ise yine beraber oturmuş ama herbirine bireysel kod numarası ile hitap edilmiştir. Reicher bu denek grubunun yarısına Zimbardo'nun işlemini uygulayarak maske ve elbise giydirmiş ve onları kimliksizleştirmiştir. Grup şartında denekler fakültelerine göre ayrı renklerde giyinirken, kod numarası kullanılan deneklerin hepsi beyaz renkte giyinmiştir. Daha sonra deneklerin canlı hayvan üzerinde yapılan deneylere olan tutumları önplana çıkartılmıştır.

Deneklere fakülte üyelikleri hatırlatıldığında tutumlarının grup normlarıyla aynı çizgiye daha fazla gelme eğilimi göstermiştir. Kimliksizleştirme şartında bu uyum gösterici davranış bilim öğrencilerinde daha da belirginleşmiştir. Bilim adamı olarak kimlikleri açıkça tarif edilir hale geldiğinde bu deneklerin tutumlarının uygun grup normlarınca düzenlenir hale geldiği görülmektedir.

Sosyal kimlik, benlik kavramının sadece bir cephesidir. Dolayısıyla Reicher'in tartışmasındaki can alıcı nokta, kalabalık davranışını kimlik kaybı ile açıklamaya çalışan görüşler göz önüne alındığında daha belirgin ve farklı hale gelir.

KAYNAKÇA

- Abrams. D. ve Hogg, M.A. (1990), **SOCIAL IDENTITY THEORY: CONSTRUCTIVE AND CRITICAL ADVANCES**. Harvester/Wheatsheaf. New York.
- Allen, V.L. ve Wilder, D.A. (1975). 'Categorization, belief, similarity and group discrimination' **JOURNAL OF PERSONALITY AND SOCIAL PSYCHOLOGY**, 98, 971-7.
- Allen, V.L. ve Wilder, D.A. (1980). 'Impact of group consensus and social support on stimulus meaning: mediation of conformity by cognitive restructuring' **JOURNAL OF PERSONALITY AND SOCIAL PSYCHOLOGY**, 39, 116-24.
- Allport. F.H. (1924). **SOCIAL PSYCHOLOGY**. New York: Houghton Mifflin.
- Anderson, J. (1985). **COGNITIVE PSYCHOLOGY AND ITS IMPLICATIONS** W.H. Freeman New York.
- Arcuri, L. (1982). "Three patterns of social categorization in attribution memory." **EUROPEAN JOURNAL OF SOCIAL PSYCHOLOGY**, 12, 271-282.
- Arkonaç, S. (1989). "İstanbul şehirli ve İstanbul gecekondu grupların birbirlerine dair sosyal kimlik algıları ve sosyal değişme eğilimleri." Yayınlanmamış doktora tezi, İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ, İSTANBUL.
- Arkonaç, S. (1992a). "Crossed categorization and Intergroup Relations" 19-24 temmuz tarihlerinde Brüksel'de 25. Uluslararası Psikoloji Kongresi'nde sunulmuştur.

- Arkonaç, S. (1992 b). "Social cognitions and accentuation effects in simple and crossed categorizations." 19-24 temmuz tarihlerinde Brüksel'de 25. Uluslararası Psikoloji Kongresi'nde bildirisi olarak sunulmuştur.
- Asch, S.E. (1952), *SOCIAL PSYCHOLOGY*. New Jersey: Prentice Hall.
- Aschenbrenner, K.M. ve Schaefer, R.E. (1980) "Minimal group situations; Comments on a mathematical model and on the research paradigm". *EUROPEAN JOURNAL OF SOCIAL PSYCHOLOGY*, 10, 389-398.
- Avermaet, E. van (1990). "Social Influence in Small Groups." M. Hewstone (Eds). *Introduction to Social Psychology* (kitabında), Basil Blackwell
- Bales, R.F. (1950). *INTERACTION PROCESS ANALYSIS: A METHOD FOR THE STUDY OF SMALL GROUPS*. Chicago: University of Chicago Press.
- Bales, R.F. ve Slater, P.E. (1955). "Role differentiation in small decision making groups" T. Parsons ve R.G. Bales (Eds) *Family, Socialization and Interaction Process* (kitabında). Glencoe: Free Press.
- Baron, R.S. ve Roper, G. (1976). 'Reaffirmation of social comparison views of choice shifts: averaging and extremity effects in an autokinetic situation'. *JOURNAL OF PERSONALITY AND SOCIAL PSYCHOLOGY*, 33, 521-30.
- Berger, J., Rosenholtz, S.J. ve Zelditch, Jr. (1980). 'Status organizing processes'. A. Inkeles, N.J. Smelser ve R. Turner (Eds), *Annual Review of Sociology* (dergisinde), Palo Alto.

- Berkowitz, L. (1986), A SURVEY OF SOCIAL PSYCHOLOGY. HRW International Edition.
- Berkowitz, L. ve Walster, E. (1976). 'Equity theory: toward a general theory of social interaction! ADVANCES OF EXPERIMENTAL SOCIAL PSYCHOLOGY, 9.
- Berry, J.W. (1967). 'Independence and conformity in subsistence level societies'. JOURNAL OF PERSONALITY AND SOCIAL PSYCHOLOGY, 7, 415-18.
- Bierbrauer, G. (1979). 'Why did he do it? Attribution of obedience and the phenomenon of dispositional bias'. EUROPEAN JOURNAL OF PSYCHOLOGY, 9. 67-84.
- Billig, M. (1976). SOCIAL PSYCHOLOGY AND INTERGROUP RELATIONS Euroepan Monographs in Social Psychology, No: 9, London, Academic Press.
- Billig, M. ve Tajfel, H. (1973). 'Social categorization and similarity in intergroup behaviour. EUROPEAN JOURNAL OF SOCIAL PSYCHOLOGY 3, 27-52.
- Blake, R.R: ve Mouton, J.S. (1962). 'Overevaluation of own groups's product in intergroup competiton' JOURNAL OF ABNORMAL AND SOCIAL PSYCHOLOGY, 64, 237-8.
- Bornstein, G., Crum, L., Wittenbraker, J., 'Harring, K., Insko, C.A., Thibaut, j. (1983). "On the measurement of social orientations in the minimal group paradigm" EUROPEAN JOURNAL OF SOCIAL PSYCHOLOGY 13, 321-350.
- Bourhis, R.Y., Giles, H., ve Tajfel, H. (1973). "Language as a determinant of Welsh identity" EUROPEAN JOURNAL OF SOCIAL PSYCHOLOGY, 3. 447-460.
- Bourhis, R.Y., Giles, H. ve Lambert, W.E. (1975). "Social consequences of accomodating one's speech style: A cross-national investigation". INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIOLOGY OF LANGUAGE, 6, 55-72.

- Bourhis, R.Y. ve Hill, P. (1982). Intergroup perceptions in British higher education: A field study. H. Tajfel (ed). Social identity and intergroup relations. (kitabında) Cambridge University Press.
- Branthwaite Jones (1975). Fairness and discrimination. English vs Welsh. EUROPEAN JOURNAL OF SOCIAL PSYCHOLOGY. 5, 323-338.
- Branthwaite, A., Doyle, S. ve Lightbown, N. (1979). "The balance between fairness and discrimination." EUROPEAN JOURNAL OF SOCIAL PSYCHOLOGY, 9, 149-163.
- Bray, R.M., Johnson, D. ve Chilstrom, J.T. (1982). "Social Influence by group members with minority opinions: a comparison of Hollander and Moscovici". JOURNAL OF PERSONALITY AND SOCIAL PSYCHOLOGY, 43, 78-88.
- Brewer, M.B. ve Silver, M. (1978), "Ingroup bias as a function of task characteristics. EUROPEAN JOURNAL OF SOCIAL PSYCHOLOGY 8, 393-400.
- Brewer, M.H.; Ho, H-K; Lee, J. Y.; Miller, N. (1987). "Social identity and social distance among Hong Kong school children." PERSONALITY AND SOCIAL PSYCHOLOGY BULLETIN; 13; 156-165.
- Brown, R.J. (1978). Divided we fall: An analysis of relations between sections of a factory work-force. H. Tajfel (ed) Differentiation between social groups: studies in the social psychology of intergroup relations (kitabında) London, Academic Press.
- Brown, R.J. (1984). "The effects of intergroup similarity and cooperative vs. competitive orientation on intergroup discrimination" BRITISH JOURNAL OF SOCIAL PSYCHOLOGY. 23, 21-33.

- Brown, R.J. (1990), **GROUP PROCESSES: DYNAMICS WITHIN AND BETWEEN GROUPS**. Basil and Blackwell, Cambridge.
- Brown, R.J., Tajfel, H., ve Turner, J. (1980). "Minimal group situations and intergroup discrimination: Comments on the paper by Aschenbrenner and Schaefer". **EUROPEAN JOURNAL OF SOCIAL PSYCHOLOGY**, 10, 399, 414.
- Brown, R.J. ve Turner, J. (1981). 'Interpersonal and intergroup behaviour'. J. Turner ve Giles (Eds) **Intergroup Behaviour** (kitabında), Oxford, Blackwell.
- Brown, R. ve Turner, J. (1979). "Their criss cross categorization effect in intergroup discrimination." **BRITISH JOURNAL OF SOCIAL AND CLINICAL PSYCHOLOGY**, 18, 371-383.
- Brown, R.J. ve Wade, G. (1987). "Superordinate goals and intergroup behaviour: the effect of role ambiguity and status on intergroup attitudes and task performance" **EUROPEAN JOURNAL OF SOCIAL PSYCHOLOGY**, 17, 131-142.
- Burnstein, E. ve Vinokur, A. (1973). 'Testing two classes of theories about group induced shifts in individual choice'. **JOURNAL OF EXPERIMENTAL SOCIAL PSYCHOLOGY**, 9, 123-37.
- Caddick, B. (1982). Perceived illegitimacy and intergroup relations. H. Tajfel (ed). **Social identity and intergroup relations** (kitabında) Cambridge University Press.
- Cairns, E. (1982): Intergroup conflict in Northern Ireland. H. Tajfel (ed). **Social identity and intergroup relations**, (kitabında) Cambridge University Press.
- Capozza, D., Bonaldo, E., Di Maggio, A. (1982). Problems of identity and social conflict: Research on ethnic groups in Italy H. Tajfel (ed). **Social identity and intergroup relations**. (kitabında) Cambridge University Press.

- Cartwright, D. ve Zander, A. (1969) GROUP DYNAMICS: RESEARCH AND THEORY, 3. ed, NewYork: Harper ve Row.
- Chemers, M.M., Rice, R.W., Sundstorm, E. ve Butler, W.M. (1975). 'Leader esteem for the least preferred co-worker score, training and effectiveness: an experimental examination'. JOURNAL OF PERSONALITY AND SOCIAL PSYCHOLOGY, 31, 401-9.
- Coch, L. ve French, J.R. (1948). 'Overcoming resistance to change.' HUMAN RELATIONS, 1, 512-32.
- Commins, B. ve Lockwood, J. (1979). "The effects of stress differences favoured treatment and equity on intergroup comparisons" EUROPEAN JOURNAL OF SOCIAL PSYCHOLOGY, 9, 218-9.
- Crutchfield, R. A. (1955). 'Conformity and character'. AMERICAN PSYCHOLOGIST. 10, 191-8.
- Deiner, E. (1979). "Deindividuation, self awareness and disinhibition." JOURNAL OF PERSONALITY AND SOCIAL PSYCHOLOGY, 37, 1160-71.
- Deiner, E. (1980). "Deindividuation: the absence of self awareness and self regulation in group members." P.B. Paulus (kitap) Psychology of Group Influence. Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Deutsch, M. ve Gerard, H.B. (1955). "A study of normative and informational influence upon individual judgement", JOURNAL OF ABNORMAL AND SOCIAL PSYCHOLOGY. 51, 626-36.
- Doise, W. (1978). GROUPS AND INDIVIDUALS. EXPLANATIONS IN SOCIAL PSYCHOLOGY. Cambridge University Press, Cambridge.
- Doise, W. ve Sinclair, A. (1973). "The categorisation process in intergroup relations" EUROPEAN JOURNAL OF SOCIAL PSYCHOLOGY 3, 145-57.

- Doise, W., Deschamps, J.C. ve Meyer, G. (1978). "The accentuation of intracategory similarities". H. Tajfel (Eds). *Differentiation Between Social Groups: Studies in the Social Psychology of Intergroup Relation* (kitabında), London, Academic Press.
- Feldbaum, C.L., Christenson, T. E. ve O'Neal, E.C. (1980). 'An observational study of the assimilation of the newcomer to the preschool'. *CHILD DEVELOPMENT*, 51, 497-507.
- Ferguson, C.K. ve Kelley, H.H. (1964). 'Significant factors in over evaluation of own group's product.' *JOURNAL OF ABNORMAL AND SOCIAL PSYCHOLOGY*. 69, 223-8.
- Festinger, L. (1954). 'A theory of social comparison processes' *HUMAN RELATIONS*, 7, 117-40.
- Festinger, L; Pepitone, A. ve Newcomb, T. (1952). "Some consequences of deindividuation in a group." *JOURNAL OF ABNORMAL AND SOCIAL PSYCHOLOGY*, 47, 382-9.
- Fiedler, F.E. (1965) 'A contingency model of leadership effectiveness', L. Berkowitz (Eds). *Advances in Experimental Social Psychology* (dergisinden) 1. Cilt NewYork.
- Fiske, S.T. ve Taylor, S.E. (1985). *SOCIAL COGNITION*, Reading, Addison-Wesley.
- Flowers, M.L. (1977) 'A laboratory test of some implications of Janis' group think hypothesis'. *JOURNAL PERSONALITY AND SOCIAL PSYCHOLOGY*, 35, 888-96.
- Forsyth, D.R: (1983). *AN INTRODUCTION TO GROUP DYNAMICS*. Monterey, Calif.: Brooks, Cole.
- Fraser, C. (1975). "Determinants of individual and group decisions involving risks". R. Brown (1990), *Group Processes Dynamics within and between groups* (kitabında), Basil Blackwell.

- Fraser, C., Gouge, C. ve Billig, M. (1971). 'Risky shifts, cautious shifts, and group polarization.' *EUROPEAN JOURNAL OF SOCIAL PSYCHOLOGY*, 1, 7-30
- Gerard, H.S. ve Hoyt, M.F. (1974). "Distinctiveness of social categorisation and attitude towards ingroup members". *JOURNAL OF PERSONALITY AND SOCIAL PSYCHOLOGY*, 29, 386-842.
- Hogg, M. A. (1987). 'Social identity and group cohesiveness'. J. Turner (Eds) *Rediscovering the Social Group: A Self Categorization Theory* (kitabunda), Oxford, Basil Blackweel.
- Hogg, M. A. (1992). *THE SOCIAL PSYCHOLOGY OF GROUPS COHESIVENESS: FROM ATTRACTION TO SOCIAL IDENTITY* Harvester/Wheatsheaf New York.
- Hogg, M. A. ve Abrams, D. (1990). *SOCIAL IDENTIFICATIONS: A SOCIAL PSYCHOLOGY OF INTERGROUP RELATIONS AND GROUP PROCESSES*. Routledge.
- Hogg, M. A. Ve Turner, J. (1985a). 'Interpersonal attraction, social identification and psychological group formation.' *EUROPEAN JOURNAL OF SOCIAL PSYCHOLOGY*, 15, 51-66.
- Hogg, M. A. ve Turner, J. (1985b). 'When liking begets solidarity: an experiment on the role of interpersonal attraction in psychological group formation.' *BRITISH JOURNAL OF SOCIAL PSYCHOLOGY*, 24, 267-81.
- Hogg, M. A. ve Turner, J. (1987). 'Social identity and conformity: a theory of referent, informational influence,' W. Doise ve S. Moscovici (Eds) *Current Issues in European Social Psychology* (kitabunda) 2. cilt Cambridge University Press, Cambridge.

- Hollander, E.P. ve Willis, R.H. (1967). 'Some Current issues in the psychology of conformity and nonconformity'. *PSYCHOLOGICAL BULLETIN*, 68: 62-76.
- Hollander, E.P. (1958). 'Conformity, status, and idiosyncrasy credit'. *PSYCHOLOGICAL REVIEW*, 65, 17-27.
- Hollander, E.P. (1982). *PRINCIPLES AND METHODS OF SOCIAL PSYCHOLOGY*. Oxford University Press, New-York.
- Homans, G.C. (1950). *HUMAN GROUP*. NewYork, Hartcourt, Brace and World.
- Hornstein, H.A. (1978). 'Promotive tension and prosocial behaviour: a Levinian Analysis'. L. Wospe (Eds), *Alturim, sympathy and helping. Psychological an sociological principles* (kitabinda) Academic Press.
- Janis, L.L. (1972). 'Goupthink' *PSYCHOLOGY TODAY*, 5,43,6.
- Janis, I. L. ve Mann, L. (1977). 'DECISION MAKING. The Free Press, NewYork.
- Jaspars, J.M.F. ve Warnae, S. (1982). Intergroup relations, ethnic identity and self evaluation in Indonesia. H. Tajfel (ed). *Social identity and intergroup relations* (kitabinda) Cambridge University Press.
- Jung. C. (1946). *PSYCHOLOGICAL TYPES OR THE PSYCHOLOGY OF INDIVIDUATION*. NewYork: Harcourt Brace.
- Kennedy, J. ve Stephan, W. (1977). "The effects of co-operation and competition on ingroup-outgroup bias" *JOURNAL OF APPLIED SOCIAL PSYCHOLOGY*, 7. 115-30.

- Knippenberg, A. (1978). Status differences, comparative relevance and intergroup differentiation. H. Tajfel (ed) *Differentiation Between Social Groups: Studies in the Social Psychology of Intergroup Relations* (kitabında) Academic Press.
- Knippenberg, A. (1984). Intergroup differences in group perceptions H. Tajfel (ed) *The Social Dimension: European Developments in Social Psychology*. (kitabında) Cambridge: Cambridge University Press 2. cilt.
- Knippenberg, A., Wilke, H ve Vries, N.K. (1981). "Social comparison on two dimensions." *EUROPEAN JOURNAL OF SOCIAL PSYCHOLOGY*. 11, 267-83.
- Landman, J ve Manis, M. (1983). 'Social Cognitions: some historical and theoretical perspectives', L. Berkowitz (Eds). *Advances in Experimental Social Psychology* (kitabında), Academic Press.
- Leavitt, H.J. (1971). 'Some effects of certain communication patterns on group performance'. *JOURNAL OF ABNORMAL AND SOCIAL PSYCHOLOGY* 46, 38-50.
- LeBon, G. (1895, 1976). *KALABALIK*, Yağmur Yaynevi, İstanbul.
- Leibkind, K. (1982). The Swedish-speaking Finns: a case study of ethnolinguistic identity. H. Tajfel (ed). *Social Identity and intergroup relations* (kitabında). Cambridge University Press, Cambridge.
- Lemaine, G., Kasterzstein, J., ve Personnaz, B. (1978). *Social Differentiation*. H. Tajfel (ed). *Differentiation Between Social Groups: Studies in the Social Psychology of Intergroup Relations* (kitabında) Academic Press..
- Lewin, K. (1936). *PRINCIPLES OF TOPOLOGICAL PSYCHOLOGY*, McGraw Hill, NY.

- Lewin, K. (1939). 'Field Theory and experiment in social Psychology. AMERICAN JOURNAL OF SOCIOLOGY, 44, 868-97.
- Lewin, K. (1948). RESOLVING SOCIAL CONFLICTS. Harper, NY.
- Lewin, K. (1962) FIELD THEORY IN SOCIAL SCIENCE, Tavistock, London.
- Lippitt, R. ve White, R. (1943). 'The social climate of children's groups'. R. Brown (1990). Group Processes, Dynamics within and between groups, Basil Blackwell.
- Lott, A. J. ve Lott, B.E. (1965). 'Group cohesiveness, as interpersonal attraction'. PSYCHOLOGICAL BULLETIN, 64, 259-309.
- Maass, A., Clark, R.D. ve Haberkorn, G. (1982). 'The effects of differential ascribed category membership and norms on minority influence'. EUROPEAN JOURNAL OF SOCIAL PSYCHOLOGY, 12, 89-104.
- McDougall, W. (1921). THE GROUP MIND. Cambridge University Press.
- McGrew, W. J. (1972). 'Aspects of social development in nursery school children, with emphasis on introduction to the group'. R. Brown (1990), Group Processes, Dynamics, within and between groups. (kitabında) Basil Blackwell.
- Mackie, D. (1984). "Social comparison in high-and low-status groups". JOURNAL OF CROSS-CULTURAL PSYCHOLOGY, 15, 379-398.
- Mackie, D. (1986). 'Social Identification effects in group polarization'. JOURNAL OF PERSONALITY AND SOCIAL PSYCHOLOGY, 50, 720-8.

- Mackie, D. ve Cooper, J. (1984). 'Attitude polarization: effects of group membership.' JOURNAL OF PERSONALITY AND SOCIAL PSYCHOLOGY, 46, 575-85.
- Martin, R. (1987). 'Influence minorite et relations entre groupe'. R. Brown (1990), Group Processes, Dynamics within and between Groups (kitabinda), Basil Blackwell.
- Milgram, S. (1974). OBEDIENCE TO AUTHORITY: AN EXPERIMENTAL VIEW. Harper Row. NY.
- Moscovici, S. (1976). SOCIAL INFLUENCE AND SOCIAL CHANGE: Academic Press, London.
- Moscovici, S., Lage, E. ve Naffrechoux, M. (1969). 'Influence of a consistent minority on the responses of a majority in a color perception task'. SOCIOMETREY, 32, 365-80.
- Moscovici, S. ve Lage, E. (1976). 'Studies in social influence: III majority vs minority influence in a group. EUROPEAN JOURNAL OF SOCIAL PSYCHOLOGY, 6, 149-74.
- Moscovici, S. ve Zavalloni, M. (1969). 'The group as a polarizer of attitudes JOURNAL OF PERSONALITY AND SOCIAL PSYCHOLOGY 12, 125-35.
- Mugny, G. (1982). THE POWER OF MINORITIES. Academic Press. London.
- Mummendey, A. ve Schreiber, H.J. "(1981). Social comparison and ingroup favouritism: effects of different aspects of similarity between groups" A. Mummendey ve H.J. Schreiber (1983). Better of just different? Positive social identity by discrimination against, or by differentiation from outgroups. (makalesinde) EUROPEAN JOURNAL OF SOCIAL PSYCHOLOGY, 13, 389-397).

- Newcomb, T.M. (1965). 'Attitude development as a function of reference groups: the Bennington study. R. Brown (1990). *Group Processes Dynamics within and between groups* (kitabında), Basil Blackwell.
- Oakes, P. ve Turner, J. (1980). 'Social categorization and intergroup behaviour: does minimal intergroup discrimination make social identity more positive?' *EUROPEAN JOURNAL OF SOCIAL PSYCHOLOGY*, 10, 295-302.
- Orive, R. (1984). "Group similarity, public awareness and opinion extremity: a social projection explanation of deindividuation effects." *JOURNAL OF PERSONALITY AND SOCIAL PSYCHOLOGY*. 47, 727-39.
- Pettrigrew, T.F. (1958). 'Personality and socio-cultural factors in intergroup attitudes: a cross-national comparison. *JOURNAL OF CONFLICT RESOLUTION*, 2, 29-42.
- Rabbie, J. M. ve Horwitz, M. (1969). 'Arousal of ingroup-outgroup bias by a chance win or loss'. *JOURNAL OF PERSONALITY AND SOCIAL PSYCHOLOGY*, 13. 269-77.
- Rabbie, J.M. ve Wilkens, G. (1971). Intergroup competition and its effects on intra-group and intergroup relations. *EUROPEAN JOURNAL OF SOCIAL PSYCHOLOGY*, 1, 215-34.
- Reicher, S.D. (1982). 'The determination of collective behaviour' H. Tajfel (Eds). *Social Identity and Intergroup Relations* (kitabında), Cambridge University Press.
- Reicher, S.D. (1984). "Social influence in the crowd: attitudinal and behavioural effects of deindividuation in conditions of high and low group salience." *BRITISH JOURNAL OF SOCIAL PSYCHOLOGY*. 23, 341-50

- Reicher, S.D. (1987). "Crowd Behaviour as social action." J. Turner; M. A. Hogg; P.J. Oakes; S.D. Reicher ve M. Wetherell (kitap) Rediscovering the Social Group: A Self Categorization Theory. Oxford and New York Blackwell.
- Reicher, S.D. ve Potter J. (1985). "Psychological theory as intergroup perspective: a comparative analysis of "scientific" and "lay" accounts of crowd events." HUMAN RELATIONS. 38, 167-89.
- Rabbie, J. M. ve Bekker, F. (1978). 'Threatened leadership and intergroup competition.' EUROPEAN JOURNAL OF SOCIAL PSYCHOLOGY, 8, 9-20.
- Sachdev, I ve Bourhis. R. Y. "Status Differentials and Intergroup Behaviour". EUROPEAN JOURNAL OF SOCIAL PSYCHOLOGY 17, 277-293.
- Secord, P.F. (1959). 'Stereotyping and favourableness in the perception of negro faces.' JOURNAL OF ABNORMAL AND SOCIAL PSYCHOLOGY 59, 309-15.
- Secord, P.F. ve Backman, C.W. (1964). SOCIAL PSYCHOLOGY, McGraw Hill, NY.
- Shaw, M.E. (1976). GROUP DYNAMICS. McGraw Hill NY.
- Sole, K., Morton., J. ve Hornstein., H.A. (1975). 'Opinion similarity and helping: three field experiments investigating the bases of promotive behaviour'. JOURNAL OF EXPERIMENTAL SOCIAL PSYCHOLOGY, II, 1-13.
- Siegal, A.E. ve Siegal, S. (1957). 'Reference groups, membership groups and attitude change'. JOURNAL OF ABNORMAL AND SOCIAL PSYCHOLOGY 55, 360-4.
- Singer, J, Brush, C. ve Lubun, S. (1965). "Some aspects of deindividuation: identification and conformity. "JOURNAL OF EXPERIMENTAL SOCIAL PSYCHOLOGY. 1, 356-78.

- Skevington, S.M. (1981). "Intergroup relations and nursing" *BRITISH JOURNAL OF SOCIAL AND CLINICAL PSYCHOLOGY*, 19, 201-13.
- Steiner, I. D. (1974). 'Whatever happened to the group in social psychology?' *JOURNAL OF EXPERIMENTAL SOCIAL PSYCHOLOGY*, 10 94-108.
- Stogdill, R.M. (1974). *HANDBOOK OF LEADERSHIP*. The Free Press, NY.
- Stoner, J.A.F. (1968). 'Risky and cautious shifts in group decisions: the influence of widely held values'. *JOURNAL OF EXPERIMENTAL SOCIAL PSYCHOLOGY*, 4, 442-59.
- Strube, M.J. ve Garcia, J.E. (1981). 'A meta-analytic investigation of Fiedler's contingency model leadership effectiveness. *PSYCHOLOGICAL BULLETIN*, 90, 307-21.
- Şerif, M. (1936), *THE PSYCHOLOGY OF SOCIAL NORMS*. Harper and Row, NY.
- Şerif, M. (1966). *GROUP CONFLICT AND COOPERATION*. Routledge and Kegan Paul.
- Şerif, M. ve Şerif, C. (1969). *SOCIAL PSYCHOLOGY*. Harper and Row, NY.
- Tajfel, H. (1957). 'Value and the perceptual judgement of magnitude'. *PSYCHOLOGICAL REVIEW*, 64, 192-204.
- Tajfel, H. (1959). 'Quantitative judgement in social perception.' *BRITISH JOURNAL OF PSYCHOLOGY*, 50, 16-29.
- Tajfel, H. (1963). 'Stereotypes'. *RACE*, 5. 3-14.
- Tajfel, H. (1972). Experiments in a vacuum. J. Israel ve H. Tajfel (ed) *The Context of Social Psychology: A Critical Assessment*. (Kitabında) Academic Press, London.

- Tajfel, H. (1975). 'The exit of social mobility and the voice of social change: Notes on the social psychology of intergroup relations' **SOCIAL SCIENCE INFORMATION**, 14, 101-118.
- Tajfel, H. (1978a). Social categorisation, social identity and social comparison. H. Tajfel (1978). *Differentiation between Social Groups: Studies in the Social Psychology of Intergroup Relations*. (kitabinda) Academic Press, London.
- Tajfel, H. (1978b). The achievement of group differentiation. H. Tajfel (1978). *Differentiation Between Social Groups: Studies in the Social Psychology of Intergroup Relations* (kitabinda) Academic Press..
- Tajfel, H. (1978c). The structure of our views about society. H. Tajfel, C. Fraser (ed) *Introducing Social Psychology* (kitabinda) Harmondsworth: Penguin Books.
- Tajfel, H. (1979). 'Individuals and groups in social psychology'. **BRITISH JOURNAL OF SOCIAL AND CLINICAL PSYCHOLOGY**, 18, 183-90.
- Tajfel, H. (1981). **HUMAN GROUPS AND SOCIAL CATEGORIES**, Cambridge University Press.
- Tajfel, H. (1981a). Social stereotypes and social groups. J. Turner ve H. Giles (ed) *Intergroup Behaviour* (kitabinda) Oxford Basil Blackwell.
- Tajfel, H. (1982). **SOCIAL IDENTITY AND INTERGROUP RELATIONS**. Cambridge University Press.
- Tajfel, H. (1984). **THE SOCIAL DIMENSION: EUROPEAN DEVELOPMENTS IN SOCIAL PSYCHOLOGY**. Cambridge University Press.
- Tajfel, H., Billig, M., Bundy, R.P. ve Flament, C (1971). 'Social categorization and intergroup behaviour'. **EUROPEAN JOURNAL OF SOCIAL PSYCHOLOGY**, 1, 149-77.

- Tajfel, H. ve Turner, J. (1979). 'An integrative theory of intergroup conflict.' W.G. Austin ve S. Worchel (Eds). *The Social Psychology of Intergroup Relations* (kitabinda) Monterey, Calif.: Brooks/Cole.
- Tajfel, H. ve Wilkes, A.L. (1963). 'Classification and quantitative judgement' *BRITISH JOURNAL OF PSYCHOLOGY*, 54, 101-14.
- Thibaut, J.W. ve Kelly, H.H. (1959). *THE SOCIAL PSYCHOLOGY OF SOCIAL PSYCHOLOGY*, 5, 5-34.
- Turner, R.H. (1974). "Collective Behaviour." R. E.L. Faris (kitap) *Handbook of Modern Sociology*. Chicago: Rand-McNally.
- Turner, J. (1975). "Social comparison and social identity: some prospects for intergroup behaviour." *EUROPEAN JOURNAL OF SOCIAL PSYCHOLOGY*, 5, 5-34.
- Turner, J. (1978a). Social categorization and social discrimination in the minimal group paradigm. H. Tajfel (ed) *Differentiation Between Groups: Studies in the Social Psychology of Intergroup Relations* (Kitabinda). Academic Press.
- Turner, J. (1978b). Social comparison, similarity and ingroup favouritism. H. Tajfel (ed). *Differentiation Between Groups studies in the Social Psychology of Intergroup Relations* (kitabinda) Academic Press.
- Turner, J. (1980). "Fairness or discrimination in intergroup behaviour? A reply to Brantwaite, Doyle ve Lightbown". *EUROPEAN JOURNAL OF SOCIAL PSYCHOLOGY*, 10, 131-147.
- Turner, J. (1981). *The experimental social psychology of intergroup behaviour*. J. Turner ve H. Giles (ed). *Intergroup Behaviour* (kitabinda) Oxford. Basil Blackwell.

- Turner, J. (1982). Towards a cognitive redefinition of the social group. H. Tajfel (ed). *Social Identity and Intergroup Relations*. (kitabinda) Cambridge University Press. Cambridge.
- Turner, J. (1983). "Some comments an... " the measurement of social orientations in the minimal group paradigm" *EUROPEAN JOURNAL OF SOCIAL PSYCHOLOGY*, 13, 351-67.
- Turner, J. (1984). Social identification and psychology group formation. H. Tajfel (ed). *The Social Dimension: European Developments in Social Psychology*. (kitabinda) Cambridge University Press. Cambridge.
- Turner, J. (1985). Social categorization and the self-concept: A social cognitive theory of group behavior. E.J. Lawler (ed). *Advances in Group Processes*. (kitabinda) Greenwich, Conn.: Jal Pres, Cilt: 2, 77-122.
- Turner, J. (1987). *REDISCOVERING THE SOCIAL GROUP: A SELF CATEGORIZATION THEORY* Basil Blackwell.
- Turner, J. (1988). "Comments on Doise's individual and social identities in intergroup relations" *EUROPEAN JOURNAL OF SOCIAL PSYCHOLOGY* 18, 113-116.
- Turner, J. (1991), *SOCIAL INFLUENCE*, Open University, press.
- Turner, J. ve Brown, R. (1978). Social status, cognitive alternatives and intergroup relations. H. Tajfel (ed) *Differentiation Between Groups: Studies in the Social Psychology of Intergroup Relations*. (kitabinda) Academic Press.
- Turner, J. Brown, R. ve Tajfel, H. (1979). "Social comparison and group interest in group favouritism" *EUROPEAN JOURNAL OF SOCIAL PSYCHOLOGY* 9, 187-204.

- Turner, J., Sachdev, I. ve Hogg, M. (1983). Social categorization interpersonal attraction and group formation. *BRITISH JOURNAL OF SOCIAL PSYCHOLOGY*, 22, 227-39.
- Turner, J. ve Oakes, P.J. (1986). "The significance of the social identity concept for social psychology with reference to individualism, interactionism and social influence". *BRITISH JOURNAL OF SOCIAL PSYCHOLOGY*, 25, 2357-52.
- Vanbeseleare, N. (1992). "The relative impact of cognitive and motivational processes in intergroup relations." 19-24 Temmuz tarihlerinde Brüksel'de 25. Uluslararası Psikoloji Kongresi'nde "Intra-Intergroup Symposium" unda bildiri olarak sunulmuştur.
- Vaughan, G. M. (1978). Social categorization and intergroup behaviour in children. H. Tajfel (ed) *Differentiation Between Social Groups: Studies in the Social Psychology of Intergroup Relations* (kitabında) Academic Press, London.
- Vinokur, A., Burnstein, E., Sechrest, L. ve Wortman, P.M. (1985) "Group decision making by experts field study of panels evaluating medical technologies." *JOURNAL OF PERSONALITY AND SOCIAL PSYCHOLOGY*, 49, 70-84.
- Walker, T.G. ve Main, E.C. (1973). "Choice shifts in political decision making federal judges and civil liberties cases" *JOURNAL OF APPLIED SOCIAL PSYCHOLOGY* 3, 39-48.
- Wetherell, M. (1982). Cross-Cultural studies of minimal groups: Implications for the social identity theory of intergroup relations. H. Tajfel (1982). *Social Identity and intergroup relations*. (kitabında) Cambridge University Press.
- Wetherell, M. (1987). Social identity and group polarization. J. Turner (Eds). *Rediscovering the social groups. A Self-Categorization Theory* (kitabında), Oxford, Basil-Blackwell.

- Wilder, D. (1977). "Perception of groups size opposition and social influence" JOURNAL OF EXPERIMENTAL SOCIAL PSYCHOLOGY 13, 253-68.
- Wilson, W., Chun, N. ve Kayatani, M. (1965). "Projection, attraction and strategy choices in intergroup competition". JOURNAL OF PERSONALITY AND SOCIAL PSYCHOLOGY. 2. 432-435.
- Wilson, W. ve Kayatani, M. (1968). "Intergroup attitudes and strategies in games between opponents of the same or a different race". JOURNAL OF PERSONALITY AND SOCIAL PSYCHOLOGY 9, 34-40.
- Wilson, W. ve Wong, J. (1968). Intergroup attitudes towards cooperative vs competitive opponents in a modified prisoner's diemna game. PERCEPTUAL AND MOTOR SKILLS 27. 1059-1066.
- Wolg, S. (1979). "Behavioural style and group cohesiveness as sources of minority influence" EUROPEAN JOURNAL OF SOCIAL PSYCHOLOGY 48, 899-908.
- Zavalloni, M. (1971). "Cognitive processes and social identity through focused introspection." EUROPEAN JOURNAL OF SOCIAL PSYCHOLOGY 1, 235-260.
- Zimbardo, P.G. (1970). "The human choice: individuation, reason and order vs deindividuation impulse an chaos." N.J. Arnold ve D. Levine (kitap) Nebraska Symposium on Motivation, 1969. Lincoln, Nebraska: University of Nebraska Press.